وَمَا لِيَ لَآ اَعْبُدُ الَّذِيْ فَطَرَنِيْ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ﴿٢٢﴾ ءَاَتَّخِذُ

۽ مون کي ڇا ٿيو آهي جو ان جي بندگي نه ڪريان جنهن مون کي پيدا ڪيو ۽ توهان کي به ان جي طرف موٽڻو آهي. ف٢٧ ڇا الله کان سواءِ

مِنْ دُوْنِهٖٓ اٰلِهَةً اِنْ يُّرِدْنِ الرَّحْمٰنُ بِضُرٍّ لَّا تُغْنِ عَنِّيْ

ٻيا خدا ٺاهيان ف٢٨ جو رحمان مون کي جيڪڏهن نقصان پهچائڻ گهري ته انهن جي سفارش مون کي ڪو فائدو نه ڏي

شَفَاعَتُهُمْ شَيْـًٔا وَّلَا يُنْقِذُوْنِ ﴿٢٣﴾ اِنِّيْٓ اِذًا لَّفِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿٢٤﴾

۽ نه ئي مون کي بچائي سگهن. بيشڪ تڏهن ته مان کليل گمراهيءَ ۾ آهيان. ف٢٩ بيشڪ مان توهان جي رب تي

اِنِّيْٓ اٰمَنْتُ بِرَبِّكُمْ فَاسْمَعُوْنِ ﴿٢٥﴾ قِيْلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ ۭ قَالَ يٰلَيْتَ

ايمان آندو ۽ منهنجي ٻڌو ف٣٠ ان کي فرمايو ويو ته جنت ۾ داخل ٿيءُ ف٣١ چيائين ڪنهن طرح منهنجي قوم

قَوْمِيْ يَعْلَمُوْنَ ﴿٢٦﴾ بِمَا غَفَرَ لِيْ رَبِّيْ وَجَعَلَنِيْ مِنَ الْمُكْرَمِيْنَ ﴿٢٧﴾

ڄاڻي ها جيئن منهنجي رب مون کي بخشيو ۽ مون کي عزت وارن مان ڪيائين ف٣٢ ۽ اسان ان کان پوءِ ان جي قوم

وَمَآ اَنْزَلْنَا عَلٰي قَوْمِهٖ مِنْۢ بَعْدِهٖ مِنْ جُنْدٍ مِّنَ السَّمَاۗءِ وَمَا

تي آسمان کان ڪو لشڪر نه لاٿو. ف٣٣ ۽ نه ئي اسان کي ڪو لشڪر لاهڻو

كُنَّا مُنْزِلِيْنَ ﴿٢٨﴾ اِنْ كَانَتْ اِلَّا صَيْحَةً وَّاحِدَةً فَاِذَا هُمْ خٰمِدُوْنَ ﴿٢٩﴾

هو. اهو ته هڪ ڪڙڪيدار آواز هو بس تڏهن اهي وسامي رهجي ويا. ف٣٤

يٰحَسْرَةً عَلَي الْعِبَادِ ڱ مَا يَاْتِيْهِمْ مِّنْ رَّسُوْلٍ اِلَّا كَانُوْا بِهٖ

۽ ڇيو ويو هاءِ افسوس انهن ٻانهن تي ف٣٥ جڏهن انهن وٽ ڪو رسول اچي ٿو ته ان سان مسخري ئي

يَسْتَهْزِءُوْنَ ﴿٣٠﴾ اَلَمْ يَرَوْا كَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِّنَ الْقُرُوْنِ اَنَّهُمْ

ڪندا آهن. ڇا انهن نه ڏٺو ف٣٦ ته اسان انهن کان اڳ ڪيتريون قومون تباهه فرمايون جيڪي جهان ۾ اهي

اِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُوْنَ ﴿٣١﴾ وَاِنْ كُلٌّ لَّمَّا جَمِيْعٌ لَّدَيْنَا مُحْضَرُوْنَ ﴿٣٢﴾ ع

هاڻي انهن ڏانهن موٽڻ وارا نه آهن. ف٣٧ ۽ جيترا به آهن سمورا اسان جي حضور حاضر ڪيا ويندا. ف٣٨ ۽

وَاٰيَةٌ لَّهُمُ الْاَرْضُ الْمَيْتَةُ ښ اَحْيَيْنٰهَا وَاَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا فَمِنْهُ

انهن جي واسطي هڪ نشاني مئل زمين آهي ف٣٩ اسان ان کي جياريو ف٤٠ پوءِ ان مان اناج پيدا ڪيوسي سو انهيءَ مان

يَاْكُلُوْنَ ﴿٣٣﴾ وَجَعَلْنَا فِيْهَا جَنّٰتٍ مِّنْ نَّخِيْلٍ وَّاَعْنَابٍ وَّفَجَّرْنَا

کائن ٿا. ۽ اسان ان ۾ ف٤١ باغ بنايا کجين ۽ انگورن جا ۽ اسان ان ۾ ڪجهه

هر شيءِ تي قادر آهي. بادشاهه هڪ ڇوڪرو گهرايو جنهن کي مئي ست ڏينهن ٿي ويا هئا ۽ جسم خراب ٿي ويو هو ۽ بدبوءِ پکڙي وئي هئي. انهن جي دعا سان الله تعالىٰ ان کي زنده ڪيو ۽ اهو اٿي ويهي رهيو ۽ چوڻ لڳو ته مان مشرڪ مئو هوس، مون کي جهنم جي ستن وادين ۾ داخل ڪيو ويو، مان توهان کي آگاهه ڪريان ٿو ته جنهن دين تي توهان آهيو سو تمام نقصان ڏيندڙ آهي، ايمان آڻيو ۽ چوڻ لڳو ته آسمان جا در کليا ۽ هڪ حسين جوان مون کي نظر آيو، جيڪو انهن ٽنهي شخصن جي سفارش ڪري ٿو. بادشاهه چيو ڪهڙا ٽي؟ ان چيو ته هڪ شمعون ۽ ٻه هي. بادشاهه کي تعجب ٿيو، جڏهن شمعون ڏٺو ته سندس ڳالهه بادشاهه تي اثر ڪري وئي ته ان بادشاهه کي نصيحت ڪئي، ان ايمان آندو ۽ سندس قوم جي ڪن ماڻهن ايمان آندو ۽ ڪن نه آندو ۽ جن ايمان نه آندو سي عذاب الاهي سان هلاڪ ڪيا ويا. ف١٦ يعني ٻه حواري. وهب چيو ته انهن جا نالا يوحنا ۽ بولس هئا ۽ ڪعب جو قول آهي ته صادق ۽ صدوق. ف١٧ يعني شمعون سان تقويت ۽ تائيد پهچائي. ف١٨ يعني ٽنهي موڪلين. ف١٩ واضح دليلن سان ۽ اهو انڌن ۽ بيمارن کي تندرست ڪري ٿو ۽ مئلن کي زنده ڪري ٿو. ف٢٠ جڏهن کان توهان آيا آهيو، برساتون نه پيون. ف٢١ پنهنجي دين جي تبليغ کان. ف٢٢ يعني توهان جو ڪفر. ف٢٣ ۽ توهان کي اسلام جي دعوت ڏني وئي. ف٢٤ گمراهي ۽ سرڪشي ۾ هي ئي وڏي بدبختي آهي. ف٢٥ يعني حبيب نجار جيڪو جبل جي غار ۾ عبادت الاهي ۾ مصروف هو. جڏهن ان ٻڌو ته قوم انهن موڪلين جي تڪذيب ڪئي.

ف٢٦ حبيب نجار جي اها گفتگو ٻڌي قوم چيو ته ڇا تون انهن جي دين تي آهين؟ ۽ تون انهن جي معبود تي ايمان آندو؟ ته ان جي جواب ۾ حبيب نجار چيو. ف٢٧ يعني هستيءَ جي شروعات کان، جنهن جون اسان تي نعمتون آهن ۽ آخرڪار انهيءَ جي طرف رجوع ڪرڻو آهي، ان حقيقي مالڪ جي عبادت نه ڪرڻ جا معنيٰ ۽ ان جي نسبت اعتراض ڪهڙو؟ هر شخص پنهنجي وجود تي نظر ڪري ان جي نعمت، حق ۽ احسان کي سڃاڻي سگهي ٿو. ف٢٨ يعني ڇا ٻتن کي معبود بڻايان. ف٢٩ جڏهن حبيب نجار پنهنجي قوم کي اهڙي نصيحت ڪئي ته هو ٻيو ڪلام چيو ته اهي ماڻهو مٿس يڪدم ٽٽي پيا ۽ مٿس پٿراءُ شروع ڪيائون ۽ پيرن کان گهليائونس ايستائين جو کيس قتل ڪري ڇڏيائون. سندس قبر انطاڪيه ۾ آهي. جڏهن قوم ان تي حملو ڪيو ته ان حضرت عيسىٰ عليہ السلام جي موڪليل ماڻهن کي تمام جلدي ڪري هي چيو. ف٣٠ يعني منهنجي ايمان جا شاهد رهو. جڏهن اهو قتل ٿي چڪو ته پوءِ اڪرام جي طريقي سان. ف٣١ جڏهن اهو جنت ۾ داخل ٿيو ۽ اتان جون نعمتون ڏٺائين. ف٣٢ حبيب نجار هيءَ تمنا ڪئي ته سندس قوم کي معلوم ٿي وڃي ته الله تعالىٰ حبيب جي بخشش ڪئي ۽ اڪرام فرمايائينس ته جيئن قوم کي مرسلين جي دين جي طرف رغبت ٿئي.

جڏهن حبيب قتل ڪيو ويو ته الله رب العزت جو ان قوم تي غضب ٿيو ۽ انهن جي عقوبت ۽ سزا ۾ دير نه فرمائي وئي. حضرت جبرائيل کي حڪم ٿيو ۽ ان جي هڪ ئي خوفناڪ آواز سان سڀ مري ويا. جهڙي طرح ارشاد فرمايو وڃي ٿو. ف٣٣ ان قوم جي هلاڪت جي لاءِ. ف٣٤ فنا ٿي ويا، جيئن باهه وسامي وڃي ٿي. ف٣٥ انهن تي ۽ انهن جي مثل ۽ سڀني تي، جيڪي رسولن جي تڪذيب ڪري هلاڪ ٿيا. ف٣٦ يعني مڪي وارن جيڪي محبوب نبي ڪريم صلى الله تعالىٰ عليہ وآلہ وسلم جن جي تڪذيب ڪن ٿا. ف٣٧ يعني دنيا جي طرف موٽڻ وارا نه آهن، ڇا اهي ماڻهو انهن جي حال کان عبرت حاصل نه ٿا ڪن. ف٣٨ يعني سمورين امتن ٿيا جي ڏينهن اسان جي حضور موقف ۾ حساب جي لاءِ حاضر ڪيون وينديون. ف٣٩ جيڪا ان تي دلالت ڪري ٿي ته الله تعالىٰ مئل زنده فرمائيندو. ف٤٠ پاڻي وسائي ڪري. ف٤١ يعني زمين ۾

وَجَعَلْنَا فِيهَا مِنَ الْعُيُونِ ﴿٣٤﴾ لِيَأْكُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ ۙ وَمَا عَمِلَتْهُ أَيْدِيهِمْ ۖ
چشما وهايا. جيئن ان جي ميون مان کائن ۽ جن کي انهن جي هٿن نه ناهيو آهي
أَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴿٣٥﴾ سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِتُ
ڇا پوءِ به حق نه ٿا مڃين. ف٤٢ پاڪائي آهي ان جي جنهن سمورا جوڙا بنايا ف٤٣ انهن شين مان جيڪي زمين ڄمائيندي
الْأَرْضُ وَمِنْ أَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾ وَآيَةٌ لَهُمُ اللَّيْلُ نَسْلَخُ
آهي ف٤٤ ۽ خود انهن مان ف٤٥ ۽ انهن شين مان جن جي انهن کي خبر نه آهي. ف٤٦ ۽ انهن جي واسطي هڪ نشاني ف٤٧
مِنْهُ النَّهَارَ فَإِذَا هُمْ مُظْلِمُونَ ﴿٣٧﴾ وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا ۚ
رات آهي اسان ان مان ڏينهن کي ڪڍي وٺندا آهيون ف٤٨ ته هو اونداهي ۾ آهن. ۽ سج هلي ٿو پنهنجي هڪ منزل لاءِ ف٤٩
ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٣٨﴾ وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَاهُ مَنَازِلَ حَتَّىٰ
هي حڪم آهي زبردست علم واري جو. ف٥٠ ۽ چنڊ جي واسطي اسان منزلون مقرر ڪيون آهن ف٥١ ايستائين جو ٿي ويو
عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ ﴿٣٩﴾ لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ
کجي جي پراڻي ڏانڊي واري ٽاري وانگر ف٥٢. سج کي مجال نه آهي جو چنڊ کي پڪڙي ف٥٣ ۽ نه رات
وَلَا اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ ۚ وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ﴿٤٠﴾ وَآيَةٌ لَهُمْ
ڏينهن تي اڳرائي ڪري ف٥٤ ۽ هر هڪ، هڪ دائري ۾ تري رهيو آهي. ۽ انهن جي واسطي هڪ نشاني هيءَ آهي
أَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ ﴿٤١﴾ وَخَلَقْنَا لَهُمْ مِنْ مِثْلِهِ
جو انهن کي سنڌن بزرگن جي پُٺيءَ ۾ اسان ڀريل ٻيڙيءَ ۾ سوار ڪيو ف٥٥ ۽ انهن جي واسطي اهڙيون ٻيون ٻيڙيون ناهي ڇڏيون
مَا يَرْكَبُونَ ﴿٤٢﴾ وَإِنْ نَشَأْ نُغْرِقْهُمْ فَلَا صَرِيخَ لَهُمْ وَلَا هُمْ يُنْقَذُونَ ﴿٤٣﴾
جن تي سوار ٿين ٿا. اسان گهرون ته انهن کي ٻوڙي ڇڏيون ف٥٦ پوءِ نه ڪو انهن جي فرياد رسي ڪرڻ وارو هجي ۽ نه اهي بچايا وڃن.
إِلَّا رَحْمَةً مِنَّا وَمَتَاعًا إِلَىٰ حِينٍ ﴿٤٤﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا مَا
مگر اسان جي طرف کان رحمت ۽ هڪ وقت تائين نفعو وٺڻ لاءِ ڇڏيون ف٥٧ ۽ جڏهن انهن کي فرمايو وڃي ٿو ته ڊڄو توهان ان کان
بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٤٥﴾ وَمَا تَأْتِيهِمْ مِنْ
جيڪو توهان جي اڳيان آهي ف٥٨ ۽ جيڪو توهان جي پٺيان اچڻ وارو آهي ف٥٩ من توهان تي رحم ٿئي، ته منهن موڙين ٿا. ۽ جڏهن به انهن وٽ
آيَةٍ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٤٦﴾ وَإِذَا قِيلَ
سنڌن رب جي نشانين مان ڪا نشاني اچي ٿي ته ان کان مُنهن ڦيري ڇڏين ٿا. ف٦٠ ۽ جڏهن انهن کي فرمايو وڃي

ف٤٢ ۽ الله تعاليٰ جي نعمتن جو شڪر بجا نه آڻيندا.
ف٤٣ يعني اصناف ۽ اقسام.
ف٤٤ اناج ۽ ميوا وغيره.
ف٤٥ مذڪر ۽ مؤنث اولاد.
ف٤٦ خشڪي ۽ دريا جي عجيب ۽ غريب مخلوقات مان جنهن جي انسان کي خبر به نه آهي.
ف٤٧ اسان جي قدرتِ عظيمه تي دلالت ڪرڻ واري.
ف٤٨ پوءِ بالڪل اونداهي رهجي وڃي ٿي. جهڙي طرح نيٺ ڪاري حبشي جو لباس لاٿو وڃي ته پوءِ اهو ڪارو رهجي وڃي ٿو. هن مان معلوم ٿيو ته آسمان ۽ زمين جي وچ واري فضا اصل ۾ اونداهي آهي. سج جي روشني ان جي لاءِ هڪ سفيد لباس وانگر آهي. جڏهن سج لهي وڃي ٿو ته اهو لباس لهي وڃي ٿو ۽ فضا پنهنجي اصلي حالت ۾ اونداهي رهجي وڃي ٿي.
ف٤٩ يعني جيستائين ان جي سير جي انتها مقرر فرمائي وئي آهي ۽ اهو قيامت جو ڏينهن آهي، ان وقت تائين اهو هلندو رهندو ويا هيءَ معنيٰ آهي ته اهو پنهنجين منزلن ۾ هلي ٿو ۽ جڏهن سيني کان پري واري مغرب ۾ پهچي ٿو ته پوءِ وري موٽ کائي ٿو ڇو ته اهو ئي ان جو ٽڪاڻو آهي.
ف٥٠ ۽ هيءَ نشاني آهي، جيڪا ان جي ڪامل قدرت ۽ بالغ حڪمت تي دلالت ڪري ٿي.
ف٥١ چنڊ جون اٺاويه منزلون آهن، هر رات هڪ منزل ۾ ٿئي ٿو ۽ پوري منزل طئي ڪري وڃي ٿو، نه گهٽ هلي نه گهڻو، اربع جي تاريخ کان ٢٨ تاريخ تائين سموريون منزلون طئي ڪري وڃي ٿو ۽ جيڪڏهن مهينو ٽيهن جو هجي ته ٻه راتيون ۽ جي اڻٽيهن جو ته هڪ رات لڪي ٿو ۽ جڏهن پنهنجي آخري منزل ۾ پهچي ٿو ته پوءِ سنهو ۽ ڪمان وانگر ٿيڙو ۽ زرد ٿي وڃي ٿو.
ف٥٢ جيڪا سُڪي ڪري سنهي، ٽيڙي ۽ زرد ٿي وڃي هجي.
ف٥٣ يعني رات ۾ جيڪا ان جي قوت جي ظاهر ٿيڻ وقت جو آهي، ان سان گڏ ٿي ڪري ان جي نور کي مغلوب ڪري، ڇو ته سج ۽ چنڊ مان هر هڪ جي قوت ظاهر ٿيڻ جي لاءِ هڪ وقت مقرر آهي، سج جي لاءِ ڏينهن ۽ چنڊ جي لاءِ رات.
ف٥٤ جو ڏينهن جي وقت پوري ٿيڻ کان اڳ اچي وڃي، ائين به نه آهي، بلڪ رات ۽ ڏينهن ٻئي مقرر حساب سان گڏ هلندا اچن ٿا، ڪو به انهن مان پنهنجي وقت کان اڳ نه ٿو اچي ۽ نيرين يعني سج ۽ چنڊ مان ڪو به ٻئي جي دٻدٻي جي حد ۾ داخل نه ٿو ٿئي، نه سج رات ۾ چمڪي، نه چنڊ ڏينهن ۾.

ف٥٥ جيڪا سامان اسباب وغيره سان ڀريل هُئي. مُراد هن مان نوح عليه السلام جي ٻيڙي آهي، جنهن ۾ انهن جا اڳيان ڏاڏا اسوار ڪيا ويا هُئا ۽ هي ۽ انهن جون اولادون انهن جي پُٺيءَ ۾ هيون. ف٥٦ ٻيڙين جي باوجود. ف٥٧ جيڪو انهن جي زندگي جي لاءِ مقرر فرمايل آهي. ف٥٨ يعني دُنيا جو عذاب. ف٥٩ يعني آخرت جو عذاب. ف٦٠ يعني انهن جو دستور ۽ طريقو ئي اهو آهي نه اهي هر آيت ۽ نصيحت کان اعراض يعني منهن موڙين ٿا.

لَهُمْ اَنْفِقُوْا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ ۙ قَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا
الله جي ڏني مان ڪجهه سندس واٽ ۾ خرچ ڪريو ته ڪافر مسلمانن جي واسطي چون ٿا ته ڇا اسان ان کي
اَنُطْعِمُ مَنْ لَّوْ يَشَآءُ اللّٰهُ اَطْعَمَهٗٓ ۖ اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا فِيْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿٤٧﴾
ڪارايون، جنهن کي الله چاهي ها ته ڪارائي ها ف٦١ توهان ته نه آهيو مگر کليءَ گمراهي ۾.
وَيَقُوْلُوْنَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿٤٨﴾ مَا يَنْظُرُوْنَ
۽ چون ٿا ڪڏهن ايندو اهو واعدو ف٦٢ جيڪڏهن توهان سچا آهيو. ف٦٣ واٽ نه ٿا نهارين
اِلَّا صَيْحَةً وَّاحِدَةً تَاْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُوْنَ ﴿٤٩﴾ فَلَا يَسْتَطِيْعُوْنَ
مگر هڪ خوفناڪ آواز جي ف٦٤ جو انهن کي پهچندو جڏهن جو اهي دنيا جي جهڳڙي ۾ ڦاٿل هوندا. ف٦٥ پوءِ نه وصيت ڪري سگهندا
تَوْصِيَةً وَّلَآ اِلٰٓى اَهْلِهِمْ يَرْجِعُوْنَ ﴿٥٠﴾ وَنُفِخَ فِي الصُّوْرِ فَاِذَا هُمْ
نه پنهنجي گهر موٽي ويندا. ف٦٦ ۽ صور ڦوڪيو ويندو ف٦٧ تڏهن اهي قبرن مان
مِّنَ الْاَجْدَاثِ اِلٰى رَبِّهِمْ يَنْسِلُوْنَ ﴿٥١﴾ قَالُوْا يٰوَيْلَنَا مَنْۢ بَعَثَنَا
ف٦٨ پنهنجي رب جي طرف ڊوڙندا هلندا. چوندا هاءِ اسان جي بربادي ڪنهن اسان کي ننڊ مان جاڳائي
مِنْ مَّرْقَدِنَا ۜ هٰذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمٰنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُوْنَ ﴿٥٢﴾ اِنْ
ڇڏيو ف٦٩ هي آهي اهو جنهن جو رحمان واعدو ڪيو هو ۽ رسولن حق فرمايو ف٧٠. اهو ته نه هوندو مگر
كَانَتْ اِلَّا صَيْحَةً وَّاحِدَةً فَاِذَا هُمْ جَمِيْعٌ لَّدَيْنَا مُحْضَرُوْنَ ﴿٥٣﴾ فَالْيَوْمَ
هڪ ڪڙڪيدار آواز ف٧١ تڏهن اهي سمورا جا سمورا اسان جي حضور حاضر ٿي ويندا ف٧٢. پوءِ اڄ
لَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْـًٔا وَّلَا تُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿٥٤﴾ اِنَّ اَصْحٰبَ
ڪنهن ساهه تي ڪو به ظلم نه ٿيندو ۽ توهان کي فقط توهان جي عملن جو ئي بدلو ملندو بيشڪ جنت وارا اڄ
الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِيْ شُغُلٍ فٰكِهُوْنَ ﴿٥٥﴾ هُمْ وَاَزْوَاجُهُمْ فِيْ ظِلٰلٍ عَلَى
دل وندرائيندڙ آرام ۾ آهن. ف٧٣ اهي ۽ سندن بيبيون ڇانون ۾ (شاهي) تختن
الْاَرَآئِكِ مُتَّكِـُٔوْنَ ﴿٥٦﴾ لَهُمْ فِيْهَا فَاكِهَةٌ وَّلَهُمْ مَّا يَدَّعُوْنَ ﴿٥٧﴾ سَلٰمٌ
تي ٽيڪ لڳائيندڙ آهن. انهن جي واسطي ان ۾ ميوا آهن ۽ انهن جي واسطي اهو ڪجهه آهي جيڪي گهرندا.
قَوْلًا مِّنْ رَّبٍّ رَّحِيْمٍ ﴿٥٨﴾ وَامْتَازُوا الْيَوْمَ اَيُّهَا الْمُجْرِمُوْنَ ﴿٥٩﴾
انهن تي سلام هوندو مهربان رب جو فرمايل ف٧٤ ۽ اڄ جدا ٿي وڃو اي مجرمو. ف٧٥

ع ٣ / ١٨ / ٢

وقف لازم — وقف منزل — وقف غفران

ف٦١ شان نزول: هيءَ آيت قريش جي ڪافرن جي حق ۾ نازل ٿي، جن کي مسلمانن چيو هو ته توهان پنهنجن مالن جو اهو حصو مسڪينن تي خرچ ڪريو، جيڪو توهان پنهنجي ارادي سان الله تعاليٰ جي لاءِ ڪڍيو آهي، ان تي انهن چيو ته ڇا اسان انهن کي ڪارايون، جن کي الله تعاليٰ ڪارائڻ چاهي ها ته ڪارائي ڇڏي ها. مطلب هي هو ته خدا کي ئي مسڪينن جو محتاج رکڻ منظور هو ته پوءِ انهن کي کائڻ جي لاءِ ڏيڻ ان جي مشيت جي خلاف ٿيندو. هي ڳالهه انهن بخيلي ۽ ڪنجوسي کان مسخري جي طور تي چئي هئي ۽ نهايت باطل هئي؛ ڇو ته دنيا دارالامتحان آهي. فقيري ۽ اميري ٻئي آزمائشون آهن. فقير جي آزمائش صبر سان ۽ امير جي الله تعاليٰ جي واٽ ۾ خرچ ڪرڻ سان. حضرت ابن عباس رضي الله تعاليٰ عنهما کان روايت ٿيل آهي ته مڪه مڪرمه ۾ زنديق ماڻهو هئا، جڏهن انهن کي چيو ويندو هو ته مسڪينن کي صدقو ڏيو ته چوندا هئا هرگز نه، هي ڪيئن ٿي سگهي ٿو ته جنهن کي الله تعاليٰ محتاج ڪري ۽ اسان ڪارايون.

ف٦٢ بعث ۽ قيامت جو.

ف٦٣ پنهنجي دعويٰ ۾. انهن جو اهو خطاب محبوب نبي ڪريم صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جن ۽ سندن صحابه ڪرام کي هو. الله تعاليٰ انهن جي حق ۾ فرمائي ٿو.

ف٦٤ يعني صور جي پهرين ڦوڪ جي، جيڪا حضرت اسرافيل ڦوڪيندو.

ف٦٥ خريد و فروخت ۽ کائڻ پيئڻ ۾ ۽ بازارن ۽ مجلسن ۾ دنيا جي ڪمن ۾ ته اوچتو قيامت قائم ٿي ويندي. حديث شريف ۾ آهي ته محبوب نبي ڪريم صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جن فرمايو ته خريدار ۽ وڪڻندڙ جي وچ ۾ ڪپڙو ويڪريل هوندو، نه سودو پورو ٿيندو، نه ڪپڙو ويڙهي سگهندو ته قيامت قائم ٿي ويندي. يعني ماڻهو پنهنجن پنهنجن ڪمن ۾ مشغول هوندا ۽ اهي ڪم ائين ئي اڌورا رهجي ويندا. نه انهن کي پاڻ پورو ڪري سگهندا، نه ڪنهن ٻئي کي پورو ڪرڻ جي لاءِ چئي سگهندا ۽ جيڪي گهر کان ٻاهر ويل هوندا اهي واپس نه اچي سگهندا. اهڙي طرح ارشاد ٿئي ٿو.

ف٦٦ اتي ئي مري ويندا ۽ قيامت فرصت ۽ مهلت نه ڏيندي.

ف٦٧ ٻي ڀيري، هيءَ نفخهءِ ثانيه آهي، جيڪا مُردن کي اٿارڻ جي لاءِ هوندي ۽ انهن ٻنهي ڦوڪن جي وچ ۾ چاليهن ٤٠ سالن جو فاصلو هوندو. ف٦٨ زنده ٿي ڪري.

ف٦٩ اهو مقولو ڪافرن جو هوندو. حضرت ابن عباس رضي الله تعاليٰ عنهما فرمايو ته اهي هي ڳالهه هن ڪري چوندا ته الله تعاليٰ ٻن ڦوڪن جي وچ ۾ انهن تان عذاب کڻي ڇڏيندو ۽ ايترو عرصو اهي سمهيا رهندا ۽ نفخهءِ ثانيه کان پوءِ جڏهن اٿاريا ويندا ۽ قيامت جا هول ڏسندا ته ڏهن رڙيون ڪندا ۽ هي به چيو ويو آهي ته جڏهن ڪافر جهنم ۽ ان جو عذاب ڏسندا ته ان جي مقابلي ۾ قبر جو عذاب انهن کي آسان معلوم ٿيندو، ان ڪري اهي ويل ۽ افسوس پڪاريندا ۽ ان وقت چوندا. ف٧٠ ۽ ان وقت جو اقرار انهن کي ڪو به فائدو نه ڏيندو. ف٧١ يعني آخري ڦوڪ هڪ هولناڪ آواز هوندو. ف٧٢ حساب جي لاءِ، پوءِ انهن کي چيو ويندو. ف٧٣ طرح طرح جون نعمتون ۽ قسم قسم جا سرور، الله تعاليٰ جي طرف کان مهماني، جنتي نهرن جي ڪنارن تي بهشتي وڻن جي دلنواز فضا، وجد ۾ آڻيندڙ نغما، جنت جي حسينن جو قرب ۽ قسم قسم جي نعمتن سان لطف اندوزي، اهي انهن جا شغل هوندا. ف٧٤ يعني الله عزّ وجلّ انهن تي سلام فرمائيندو، ٿورڙي واسطي سان يا واسطي کان سواءِ ۽ هيءَ سڀ کان وڏي ۽ پياري مراد آهي. ملائڪ جنتين وٽ هر دروازي کان اچي چوندا، توهان تي توهان جي رحمت واري رب جو سلام. ف٧٥ جنهن وقت مؤمن جنت ڏانهن روانا ڪيا ويندا ان وقت ڪافرن کي چيو ويندو ته الڳ ٿي وڃو ۽ مؤمنن کان جدا ٿي وڃو ۽ هڪ قول هي به آهي ته هي حڪم ڪافرن کي ٿيندو ته جدا جدا جهنم ۾ پنهنجي پنهنجي مقام تي وڃن.

اَلَمْ اَعْهَدْ اِلَيْكُمْ يٰبَنِيْٓ اٰدَمَ اَنْ لَّا تَعْبُدُوا الشَّيْطٰنَ ۚ اِنَّهٗ لَكُمْ عَدُوٌّ
اي آدم جي اولاد ڇا مان توهان کان واعدو نه ورتو هو ف٧٦ ته شيطان جي پوڄا نه ڪندؤ ف٧٧ بيشڪ اهو
مُّبِيْنٌ ۙ﴿٦٠﴾ وَّاَنِ اعْبُدُوْنِيْ ؕ هٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيْمٌ ﴿٦١﴾ وَلَقَدْ اَضَلَّ
توهان جو کليو دشمن آهي. ۽ منهنجي بندگي ڪجو ف٧٨ اها سڌي وات آهي. ۽ بيشڪ
مِنْكُمْ جِبِلًّا كَثِيْرًا ؕ اَفَلَمْ تَكُوْنُوْا تَعْقِلُوْنَ ﴿٦٢﴾ هٰذِهٖ جَهَنَّمُ الَّتِيْ
ان توهان مان تمام گهڻي خلق کي ڀٽڪايو ڇا توهان کي عقل نه هو. ف٧٩ هيءَ آهي اهو جهنم
كُنْتُمْ تُوْعَدُوْنَ ﴿٦٣﴾ اِصْلَوْهَا الْيَوْمَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُوْنَ ﴿٦٤﴾ اَلْيَوْمَ
جنهن جو توهان سان واعدو ڪيو ويندو هو. اڄ ان ۾ داخل ٿيو پنهنجي ڪفر جي بدلي. اڄ اسان
نَخْتِمُ عَلٰٓى اَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَآ اَيْدِيْهِمْ وَتَشْهَدُ اَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوْا
انهن جي وات تي مهر هڻي ڇڏينداسين ف٨٠ ۽ انهن جا هٿ اسان سان ڳالهائيندا ۽ انهن جا پير انهن جي ڪمن جي
يَكْسِبُوْنَ ﴿٦٥﴾ وَلَوْ نَشَآءُ لَطَمَسْنَا عَلٰٓى اَعْيُنِهِمْ فَاسْتَبَقُوا الصِّرَاطَ
شاهدي ڏيندا ف٨١ ۽ جيڪڏهن اسان گهرون ها ته انهن جون اکيون ميٽائي ڇڏيون ها ف٨٢ پوءِ ڊڪي رستي جي طرف وڃن ها
فَاَنّٰى يُبْصِرُوْنَ ﴿٦٦﴾ وَلَوْ نَشَآءُ لَمَسَخْنٰهُمْ عَلٰى مَكَانَتِهِمْ فَمَا اسْتَطَاعُوْا
انهن کي ڪجهه نظر نه اچي ها. ف٨٣ ۽ جيڪڏهن اسان گهرون ها ته انهن جون گهرن ويٺي سندن صورتون بدلائي ڇڏيون ها ف٨٤ پوءِ نه اڳتي وڌي سگهن ها
مُضِيًّا وَّلَا يَرْجِعُوْنَ ﴿٦٧﴾ ع وَمَنْ نُّعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِي الْخَلْقِ ؕ اَفَلَا
پٺتي موٽي سگهن ها ف٨٥. ۽ جنهن کي اسان وڏي عمر ڏيون ان کي پيدائش ۾ ابتو ڦيري ڇڏيون ف٨٦ پوءِ ڇا نه ٿا سمجهن
يَعْقِلُوْنَ ﴿٦٨﴾ وَمَا عَلَّمْنٰهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْۢبَغِيْ لَهٗ ؕ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ وَّ
ف٨٧. ۽ اسان ان کي شعر چوڻ نه سيکاريو ف٨٨ ۽ نه اهو ان جي شان جي لائق آهي اهو نه آهي مگر نصيحت ۽
قُرْاٰنٌ مُّبِيْنٌ ﴿٦٩﴾ لِّيُنْذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا وَّيَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَى
روشن قرآن ف٨٩ جو ان کي ڊيڄاري جيڪو جيئرو هجي ف٩٠ ۽ ڪافرن تي ڳالهه ثابت ٿي وڃي
الْكٰفِرِيْنَ ﴿٧٠﴾ اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِّمَّا عَمِلَتْ اَيْدِيْنَآ اَنْعَامًا
ف٩١. ۽ ڇا انهن نه ڏٺو ته اسان پنهنجي هٿ جا بنايل چوپايا انهن جي واسطي پيدا ڪيا پوءِ هي
فَهُمْ لَهَا مٰلِكُوْنَ ﴿٧١﴾ وَذَلَّلْنٰهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوْبُهُمْ وَمِنْهَا
انهن جا مالڪ آهن. ۽ انهن کي انهن جي واسطي تابع ڪري ڇڏيو ف٩٢ پوءِ ڪنهن تي سواري ڪن ٿا ۽ ڪنهن کي کائن ٿا.

وقف غفران — ع ١٧ ٣

ف٧٦ پنهنجن نبين سڳورن جي معرفت جو. ف٧٧ ان جي فرمانبرداري نه ڪجو ف٧٨ ۽ ڪنهن کي عبادت ۾ منهنجو شريڪ نه ڪجو. ف٧٩ جو توهان ان جي دشمني ۽ گمراهي کي سمجهو ها ۽ جڏهن اهي جهنم جي ويجهو پهچندا ته انهن کي چيو ويندو. ف٨٠ جو اهي ڳالهائي نه سگهن ۽ اهو مهر هڻڻ انهن جي هن چوڻ سان ٿيندو ته اسان مشرڪ نه هئاسون، نه اسان رسولن کي ڪوڙو چيو. ف٨١ انهن جا عضوا ڳالهائڻ لڳندا ۽ جيڪو ڪجهه انهن کان جاري ٿيو آهي، سڀ بيان ڪري ڇڏيندا. ف٨٢ جو نشان به باقي نه رهي ها ۽ اهڙي نموني جو انڌو ڪري ڇڏيون ها. ف٨٣ پر اسان ائين نه ڪيو ۽ پنهنجي فضل ۽ ڪرم سان ڏسڻ جي نعمت انهن وٽ باقي رکي سون. پوءِ هاڻي انهن تي حق هي آهي ته اهي شڪرگذاري ڪن، ڪفر نه ڪن. ف٨٤ ۽ ڪين باندر يا سوئر بڻائي ڇڏيون ها. ف٨٥ ۽ سندن ڏوهن جا خواهشي هئا پر اسان پنهنجي رحمت ۽ حڪمت جي اقتضا جي مطابق عذاب ۾ جلدي نه ڪئي سون ۽ انهن جي لاءِ مهلت رکي سون. ف٨٦ جو اهي ننڍپڻ مان ضعف ۽ ڪمزوري جي طرف واپس ٿيڻ لڳا ۽ هر گهڙي ان جون طاقتون، قوتون، جسم ۽ عقل گهٽجڻ لڳا. ف٨٧ ته جيڪو احوال جي تبديل ڪرڻ تي اهڙو قادر هجي جو ننڍپڻ جي ضعف، ڪمزوري ۽ ٻاراڻپ جي ناداني کان پوءِ جوانيءَ جون قوتون، توانائي، مضبوط جسم ۽ دانائي عطا فرمائي ٿو ۽ وري پوڙهاپ ۽ آخري عمر ۾ انهيءَ مضبوط قد آور جوان کي ڏٻرو ۽ حقير ڪري ڇڏي ٿو. هاڻي نه اهو جسم باقي آهي، نه قوتون. اٿڻ ويهڻ ۾ مجبوريون سامهون آهن. عقل ڪم نه ٿو ڪري، ڳالهه ياد نه ٿي رهي، ماڻهن کي سڃاڻي نه ٿو سگهي. جنهن پروردگار عالم اها تبديلي ڪئي، اهو قادر آهي ته اکين ڏيڻ کان پوءِ ميٽائي ڇڏي ۽ سٺين صورتن ڏيڻ کان پوءِ انهن کي مسخ ڪري ڇڏي ۽ موت ڏيڻ کان پوءِ وري جيئرو ڪري ڇڏي. ف٨٨ معنيٰ هيءَ آهي ته اسان ڪين شعر چوڻ جي مهارت نه ڏني يا هي ته قرآن پاڪ شعر جي تعليم نه آهي ۽ شعرن مان ڪوڙو ڪلام مراد آهي توڙي موزون هجي يا غير موزون. هن آيت ۾ اشارو آهي ته حضور پرنور محبوب سيد عالم صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جن کي الله تعاليٰ جي طرف کان علم اولين ۽ آخرين تعليم فرمايا ويا، جن سان حقيقتن جو ڪشف ٿئي ٿو ۽ سندن معلومات واقعي ۽ نفس الامري آهن. ڪوڙي شاعري نه، جيڪا حقيقت ۾ جهالت آهي، اهو سندن شان جي لائق نه آهي ۽ سندن دامن تقدس ان کان پاڪ آهي. هن ۾ شعر بمعنيٰ ڪلام موزون جي ڄاڻڻ ۽ ان جي صحيح، سقيم، جيّد ۽ رديءَ کي سڃاڻڻ جي نفي نه آهي، محبوب نبي ڪريم صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جن جي علم ۾ طعني ڪرڻ وارن جي لاءِ هيءَ آيت ڪنهن به طرح سند نه ٿي ٿي سگهي. الله تعاليٰ محبوب سائين جن کي ڪائنات جا علم عطا فرمايا

ان جي انڪار ۾ هن آيت کي پيش ڪرڻ فقط غلط آهي. شانِ نزول:- قريش جي ڪافرن چيو هو ته (محبوب) محمّد (صلى الله تعالیٰ عليه وآله وسلم) جن شاعر آهن ۽ جيڪو اهي فرمائن ٿا يعني قرآن پاڪ، سو شعر آهي. هن مان انهن جي مراد هيءَ هئي ته (معاذالله) اهو ڪلام ڪوڙو آهي، جيئن ته انهن جو مقولو قرآن ڪريم ۾ نقل فرمايو ويو آهي بَلِ افْتَرٰىهُ بَلْ هُوَ شَاعِرٌ. انهيءَ جو هن آيت ۾ رد فرمايو ويو ته اسان پنهنجي حبيب صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جن کي اهڙي ڪوڙي ڳالهائڻ جي مهارت ئي نه ڏني ۽ هي ڪتاب شعرن يعني ڪوڙين ڳالهين تي مشتمل نه آهي. قريش جا ڪافر زبان کان اهڙا بدذوق ۽ نظم عروضي کان اهڙا ناواقف نه هئا جو نثر کي نظم چئي ويهن ۽ ڪلام پاڪ کي شعر عروضي ٻڌائين ۽ ڪلام جو صرف وزن عروضي تي هجڻ ايئن به نه هو، جو ان تي اعتراض ڪيو وڃي. هن مان ثابت ٿيو ته انهن جي ڏينهن جي مراد شعر مان ڪوڙ ۽ ڪلام هئي. (مدارڪ، جمل ۽ روح البيان) ۽ حضرت شيخ اڪبر قدس سره هن آيت جي معنيٰ ۾ فرمايو آهي ته معنيٰ هيءَ آهي ته اسان پنهنجي محبوب نبي ڪريم عليه الصلوٰة والسلام جن کي معمّي ۽ اجمال سان خطاب نه فرمايو، جنهن ۾ مراد جي مخفي رهڻ جو احتمال هجي، بلڪ صاف صريح ڪلام فرمايو آهي، جنهن سان سمورا پردا کڄي وڃن ۽ علوم روشن ٿي وڃن. جڏهن ته شعر لغز، توريه، رمز ۽ اجمال جو محل ٿئي ٿو ته ان ڪري شعر جي نفي فرمائي ڪري ان معنيٰ کي بيان فرمائي ڇڏيائين. ف٨٩ صاف صريح حق ۽ هدايت، ڪٿي اهو پاڪ آسماني ڪتاب سڀني علمن جو جامع ۽ ڪٿي شعر جيڪو ڪوڙ ۽ ڪلام ۽ چه نسبت خاڪ را با عالم پاڪ. (الکبريت الاحمر للشيخ الاکبر). ف٩٠ دل زنده رکندو هجي. ڪلام ۽ خطاب کي سمجهي ۽ اهو مؤمن جو شان آهي. ف٩١ يعني عذاب جي حجت قائم ٿي وڃي ف٩٢ يعني تابع ۽ حڪم هيٺ ڪري ڇڏيو سين.

يَأْكُلُوْنَ ﴿٧٢﴾ وَلَهُمْ فِيْهَا مَنَافِعُ وَمَشَارِبُ ۭ اَفَلَا يَشْكُرُوْنَ ﴿٧٣﴾ وَاتَّخَذُوْا

۽ انهن جي واسطي انهن ۾ ڪيترائي نفعا ٩٣ ۽ پيئڻ جون شيون آهن ٩٤ ڇا پوءِ شڪر نه ڪندا. ٩٥ ۽ انهن

مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ اٰلِهَةً لَّعَلَّهُمْ يُنْصَرُوْنَ ﴿٧٤﴾ۭ لَا يَسْتَطِيْعُوْنَ نَصْرَهُمْ

الله کان سواءِ ٻيا خدا ناهي ورتا ٩٦ ته جو شايد انهن جي مدد ٿئي. ٩٧ اهي انهن جي مدد نه ٿا ڪري سگهن ٩٨ ۽ اهي

وَهُمْ لَهُمْ جُنْدٌ مُّحْضَرُوْنَ ﴿٧٥﴾ فَلَا يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْ ۘ اِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسِرُّوْنَ

سندن لشڪر سمورا گرفتار ٿي حاضر ٿيندا ٩٩. پوءِ توکي انهن جي ڳالهه ڏک نه ڏئي ١٠٠ بيشڪ اسان ڄاڻون ٿا جو

وَمَا يُعْلِنُوْنَ ﴿٧٦﴾ اَوَلَمْ يَرَ الْاِنْسَانُ اَنَّا خَلَقْنٰهُ مِنْ نُّطْفَةٍ فَاِذَا هُوَ

ڪجھ اهي لڪائين ٿا ۽ ظاهر ڪن ٿا ١٠١. ۽ ڇا انسان نه ڏٺو ته اسان ان کي پاڻي جي قطري مان بڻايو

خَصِيْمٌ مُّبِيْنٌ ﴿٧٧﴾ وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَّنَسِيَ خَلْقَهٗ ۭ قَالَ مَنْ

تڏهن اهو کليل جهڳڙالو آهي. ١٠٢ ۽ اسان جي واسطي مثال بيان ٿو ڪري ١٠٣ ۽ پنهنجي پيدائش وساري ويٺو ١٠٤ چوڻ لڳو

يُّحْيِ الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيْمٌ ﴿٧٨﴾ قُلْ يُحْيِيْهَا الَّذِيْٓ اَنْشَاَهَآ اَوَّلَ مَرَّةٍ ۭ

اهڙو ڪير آهي جيڪو هڏين کي جيئرو ڪري جڏهن اهي بلڪل ڳري ويون. تون فرماءِ انهن کي اهو ئي جيارينداجنهن پهرين پيري انهن کي ٺاهيو

وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيْمُۨ ﴿٧٩﴾ الَّذِيْ جَعَلَ لَكُمْ مِّنَ الشَّجَرِ الْاَخْضَرِ

۽ ان کي هر پيدائش جي خبر آهي. ١٠٥ جنهن توهان جي واسطي ساوي وڻ مان

نَارًا فَاِذَآ اَنْتُمْ مِّنْهُ تُوْقِدُوْنَ ﴿٨٠﴾ اَوَلَيْسَ الَّذِيْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ

باهه پيدا ڪئي تڏهن توهان ان مان باهه ٻاريندا آهيو. ١٠٦ ۽ ڇا اهو جنهن

وَالْاَرْضَ بِقٰدِرٍ عَلٰٓي اَنْ يَّخْلُقَ مِثْلَهُمْ ڢ بَلٰى ۤ وَهُوَ الْخَلّٰقُ الْعَلِيْمُ ﴿٨١﴾

آسمان ۽ زمين ناهيا انهن جهڙا ٻيا پيدا نه ٿو ڪري سگهي ١٠٧ ڇو نه ١٠٨ ۽ اهو ئي آهي تمام وڏو پيدا ڪرڻ وارو

اِنَّمَآ اَمْرُهٗٓ اِذَآ اَرَادَ شَـيْـــــًٔا اَنْ يَّقُوْلَ لَهٗ كُنْ فَيَكُوْنُ ﴿٨٢﴾ فَسُبْحٰنَ

سڀ ڪجھ ڄاڻندڙ. ان جو ڪم ته هي آهي جو جڏهن ڪنهن شيءِ کي چاهي ١٠٩ ته ان کي فرمائي ٿو ته ٿيءُ ته اها فورًا ٿي وڃي ٿي آهي

الَّذِيْ بِيَدِهٖ مَلَكُوْتُ كُلِّ شَيْءٍ وَّاِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ﴿٨٣﴾ ع

١١٠ پوءِ پاڪائي آهي ان جي جنهن جي هٿ ۾ هر شيءِ جو قبضو آهي ۽ انهي جي طرف موٽايا ويندا ١١١.

سُوْرَةُ الصّٰٓفّٰت ٣٧ مَكِّيَّة ٥٦ — اٰيَاتُهَا ١٨٢ — رُكُوْعَاتُهَا ٥

سورة صٰفّٰت مکي آهي ۽ هن ۾ هڪ سؤ ٻياسي آيتون ۽ پنج رکوع آهن.

٩٣ ۽ فائدا آهن، جو انهن جون کلون، وار ۽ اُن وغيره ڪم ۾ آڻن ٿا. ٩٤ کير ۽ کير مان ٺهڻ واريون شيون ڏهي ۽ مکڻ وغيره. ٩٥ الله تعالىٰ جي نعمتن جو. ٩٦ يعني بُتن کي پوڄڻ لڳا. ٩٧ ۽ مصيبت جي وقت ڪم اچن ۽ عذاب کان بچائن ۽ ايئن ممڪن نه آهي. ٩٨ ڇو ته جماد بي جان، بي قدرت ۽ بي شعور آهن. ٩٩ يعني ڪافرن سان گڏ بُت به گرفتار ڪري حاضر ڪيا ويندا ۽ سڀ جهنم ۾ داخل ٿيندا، بُت به ۽ سندن پوڄاري به. ١٠٠ هي خطاب آهي محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن کي. الله تعالىٰ پنهنجي حبيب صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي تسلي فرمائي ٿو ته ڪافرن جي تڪذيب ۽ انڪار سان ۽ انهن جي ايذائن ۽ تڪليفن کان توهان غمگين نه ٿيو. ١٠١ اسان کين سندن ڪردار جي جزا ڏيندا سون. ١٠٢ شانِ نزول: هيءَ آيت عاص بن وائل يا ابوجهل ۽ مشهور قول مطابق ابي بن خلف جمحي جي حق ۾ نازل ٿي، جيڪو بعث جي انڪار ۾ يعني مرڻ کان پوءِ اٿڻ جي انڪار ۾ محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وسلم جن سان بحث ۽ تڪرار ڪرڻ آيو هو. ان جي هٿ ۾ هڪ ڳريل هڏي هُئي، تنهن کي ڀڃي ڀورا ڀورا ڪري پيو ۽ محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن کي چوندو ويو ته ڇا! توهان جو خيال آهي ته هن هڏيءَ کي، ڳري وڃڻ يا ذرو ذرو ٿي وڃڻ کان پوءِ به الله تعالىٰ زنده ڪندو؟ حضور محبوب عليه الصلوٰة والسلام جن فرمايو ته ها توءِ توکي به مرڻ کان پوءِ اٿاريندو ۽ جهنم ۾ داخل فرمائيندو. ان تي هيءَ آيت نازل ٿي ۽ ان جي جهالت جو اظهار فرمايو ويو ته ڳريل هڏي جو ذرو ذرو ٿي وڃڻ کان پوءِ الله تعالىٰ جي قدرت سان زندگي قبول ڪرڻ پنهنجي ناداني جي ڪري ناممڪن سمجهي ٿو. ڪيترو نه بيوقوف آهي! پنهنجو پاڻ کي نه ٿو ڏسي جو شروعات ۾ هڪ گند ۽ نطفو هو، ڳريل هڏي کان به زياده حقير. الله تعالىٰ جي قدرتِ ڪامله ان ۾ ساهه وڌو، انسان ڪيائين، پوءِ اهڙو مغرور ۽ متڪبر انسان ٿيو، جو ان جي قدرت جو ئي منڪر ٿي ڪري وڙهڻ تي اچي ويو. ايترو نه ٿو ڏسي ته جيڪو قادرِ برحق پاڻي جي بوند کي قوي ۽ تندرست انسان بنائي ڇڏي ٿو، ان جي قدرت کان ڳريل هڏيءَ کي ٻيهر زندگي بخشي ڇڏڻ ڇا پري آهي ۽ ان کي ناممڪن سمجهڻ ڪيتري نه کليل جهالت آهي. ١٠٣ يعني ڳريل هڏي کي هٿ سان مهٽي مثال بيان ڪري ٿو ته هيءَ ته اهڙي ڀُرڪي وئي، ڪيئن زنده ٿيندي؟ ١٠٤ جو مني جي قطري مان پيدا ڪيو ويو آهي. ١٠٥ پهرين جي به ۽ موت کان پوءِ واري جي به. ١٠٦ عرب ۾ ٻه وڻ اهڙا آهن جي جهنگن ۾ ڪثرت سان ڏٺا وڃن ٿا، هڪ جو نالو مرخ ۽ ٻئي جو نالو عفار. انهن جي خاصيت هيءَ آهي ته جڏهن انهن جون ساويون شاخون ڪپي هڪ ٻئي تي گسايون (رڳڙيون) وڃن ته پوءِ انهن مان باهه نڪري ٿي، هن جي باوجود جو اهي ايتريون آليون ٿين ٿيون، جو انهن مان پاڻي ٽمندو هوندو آهي. هن ۾ قدرت جي ڪهڙي نه عجيب ۽ غريب نشاني آهي، جو باهه ۽ پاڻي ٻئي هڪ ٻي جا ضد آهن، ٻئي هڪ جاءِ ڪاٺي ۾ موجود آهن، باوجود ان جي نه پاڻي باهه کي وسائي ۽ نه باهه ڪاٺيءَ کي ساڙي!!! جنهن قادرِ مطلق جي اها حڪمت آهي اهو جيڪڏهن هڪ بدن تي موت کان پوءِ زندگي وارد ڪري ته ان جي قدرت کان ڇا عجيب ۽ ان کي ناممڪن چوڻ قدرت جا نشان ڏسي ڪري انڪار ڪرڻ جاهلاڻو ۽ معاندانو ڪم آهي. ١٠٧ انهن کي موت کان پوءِ زنده نه ٿو ڪري سگهي. ١٠٨ بيشڪ اهو ان تي قادر آهي. ١٠٩ ته پيدا ڪري. ١١٠ يعني مخلوقات جو وجود ان جي حڪم جي تابع آهي. ١١١ آخرت ۾ ⁂

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

الله نهايت مهربان ٻاجهاري جي نالي سان (شروع) ف١

وَالصّٰٓفّٰتِ صَفًّا ۙ﴿۱﴾ فَالزّٰجِرٰتِ زَجْرًا ۙ﴿۲﴾ فَالتّٰلِيٰتِ ذِكْرًا ۙ﴿۳﴾ اِنَّ اِلٰهَكُمْ

قسم انهن جو جيڪي باقاعده صفون ٻڌن ف٢ پوءِ انهن جو جيڪي جهڙڪ ڏيئي هلائن ف٣ پوءِ انهن جماعتن جو جيڪي قرآن پڙهن بيشڪ توهان جو

لَوَاحِدٌ ؕ﴿۴﴾ رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَرَبُّ الْمَشَارِقِ ؕ﴿۵﴾

معبود ضرور هڪ آهي. مالڪ آهي آسمانن ۽ زمين جو ۽ جو ڪجهه انهن جي وچ ۾ آهي ۽ مالڪ مشرقن جو (اڀرڻ جون جايون) ف٤

اِنَّا زَيَّنَّا السَّمَآءَ الدُّنْيَا بِزِيْنَةِ ۨ الْكَوَاكِبِ ۙ﴿۶﴾ وَحِفْظًا مِّنْ كُلِّ شَيْطٰنٍ

بيشڪ اسان هيٺين آسمان کي ف٥ تارن جي سينگار سان سينگاريو ۽ هر سرڪش شيطان کان حفاظت جي واسطي

مَّارِدٍ ۚ﴿۷﴾ لَا يَسَّمَّعُوْنَ اِلَى الْمَلَاِ الْاَعْلٰى وَيُقْذَفُوْنَ مِنْ كُلِّ

ف٦ . عالم بالا جي طرف ڪن نه ٿا لڳائي سگهن ف٧ ۽ انهن تي هر طرف کان مار سٽي وڃي ٿي

جَانِبٍ ۖ﴿۸﴾ دُحُوْرًا وَّلَهُمْ عَذَابٌ وَّاصِبٌ ۙ﴿۹﴾ اِلَّا مَنْ خَطِفَ الْخَطْفَةَ

ف٨ . انهن کي ڌڪڻ جي واسطي ۽ انهن جي واسطي ف٩ هميشه جو عذاب آهي مگر جيڪي هڪ اڌ ڀيرو جهٽي ڏيئي هلي ٿو ف١٠ پوءِ ان جي پٺيان لڳي ٿو روشن انگارو ف١١

فَاَتْبَعَهٗ شِهَابٌ ثَاقِبٌ ﴿۱۰﴾ فَاسْتَفْتِهِمْ اَهُمْ اَشَدُّ خَلْقًا اَمْ مَّنْ

پوءِ انهن کان پڇا ڪر ف١٢ ڇا انهن جي پيدائش وڌيڪ مضبوط آهي يا اسان جي ٻي مخلوق آسمانن ۽ ملائڪن

خَلَقْنَا ؕ اِنَّا خَلَقْنٰهُمْ مِّنْ طِيْنٍ لَّازِبٍ ﴿۱۱﴾ بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُوْنَ ۠﴿۱۲﴾

وغيره جي ف١٣ بيشڪ اسان انهن کي پيدا ڪيو چيڪي مٽي مان ف١٤ . بلڪ تو کي عجب لڳو ف١٥ ۽ اهي ٺٺول ڪن ٿا ف١٦

وَاِذَا ذُكِّرُوْا لَا يَذْكُرُوْنَ ۠﴿۱۳﴾ وَاِذَا رَاَوْا اٰيَةً يَّسْتَسْخِرُوْنَ ۠﴿۱۴﴾ وَقَالُوْٓا اِنْ

۽ سمجهائڻ سان نٿا سمجهن . ۽ جڏهن ڪا نشاني ڏسندا آهن ف١٧ ته مسخري ڪرڻ لڳندا آهن . ۽ چوندا آهن هي ته نه آهي مگر

هٰذَآ اِلَّا سِحْرٌ مُّبِيْنٌ ۚ﴿۱۵﴾ ءَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَّعِظَامًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوْثُوْنَ ۙ﴿۱۶﴾

کليل جادو . ڇا جڏهن اسان مري ڪري مٽي ۽ هڏا ٿي وينداسي ڇا اسان کي ضرور اٿاريو ويندو .

اَوَاٰبَآؤُنَا الْاَوَّلُوْنَ ؕ﴿۱۷﴾ قُلْ نَعَمْ وَاَنْتُمْ دَاخِرُوْنَ ۚ﴿۱۸﴾ فَاِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ

۽ ڇا اسان جي ابن ڏاڏن کي به ف١٨ تون فرماءِ ها ۽ توهين حال ۾ جو توهان ذليل هوندو . سوا ف١٩ ته هڪ هڪل ئي آهي

وَّاحِدَةٌ فَاِذَا هُمْ يَنْظُرُوْنَ ﴿۱۹﴾ وَقَالُوْا يٰوَيْلَنَا هٰذَا يَوْمُ الدِّيْنِ ﴿۲۰﴾

ف٢٠ ته جڏهن اهي ف٢١ ڏسڻ لڳندا ۽ چوندا ها ۽ اسان جي تباهي . انهن کي چيو ويندو هي انصاف جو ڏينهن آهي ف٢٢

الربع

ف١ سورة صٰفّٰت مڪي آهي ، هن ۾ پنج رڪوع ، هڪ سؤ ٻياسي آيتون ، اٺ سؤ ستٽ ڪلما ۽ ٽي هزار اٺ سؤ ڇويهه حرف آهن .

ف٢ هن آيت ۾ الله تبارڪ وتعالىٰ قسم ياد فرمايو چند ٽولن جو يا ته مُراد ان ملائڪن جا ٽولا آهن ، جيڪي نمازين وانگر صفون ٻڌي ڪري ان جي حڪم جا منتظر رهن ٿا يا دين جي عالمن جا ٽولا ، جيڪي تهجد ۽ سڀني نمازن ۾ صفون ٻڌي عبادت ۾ مصروف رهن ٿا يا غازين جا ٽولا ، جيڪي خدا جي واٽ ۾ صفون ٻڌي حق جي دشمنن جي مقابلي ۾ هوندا آهن (مدارڪ)

ف٣ پهرين تقدير تي جهڙڪي ڪري هلائڻ وارن مان مُراد ملائڪ آهن ، جيڪي ڪڪرن تي مقرر آهن ۽ ان کي حڪم ڏئي هلائن ٿا ۽ ٻي تقدير تي اهي عالم ، جيڪي وعظ ۽ نصيحت سان ماڻهن کي جهڙڪي ڪري دين جي واٽ تي هلائن ٿا . ٽين تقدير تي اهي غازي ، جيڪي گهوڙن کي ڌمڪي ڏيئي ڪري جهاد ۾ هلائن ٿا .

ف٤ يعني آسمان ۽ زمين ۽ انهن جي وچ واري ڪائنات ۽ سڀني حدن ۽ طرفن جو ، سڀني جو اهوئي مالڪ آهي ته پوءِ ٻيو ڪو ڪهڙي طرح عبادت جو حقدار ٿي سگهي ٿو ، انهي ڪري اهو شريڪ کان پاڪ آهي .

ف٥ جيڪو زمين جي بنسبت آسمانن کان وڌيڪ ويجهو آهي .

ف٦ يعني اسان آسمان کي هر هڪ نافرمان شيطان کان محفوظ رکيو ته جڏهن شيطان آسمان تي وڃڻ جو ارادو ڪن ته ملائڪ باهه جو شعلو هڻي انهن کي دفع ڪري ڇڏن . انهي ڪري شيطان آسمان تي نه ٿا وڃي سگهن ۽ .

ف٧ ۽ آسمان جي ملائڪن جو گفتگو ٻڌي سگهن .

ف٨ باهه جي شعلن جي ، جڏهن اهي ان نيت سان آسمان جي طرف وڃن .

ف٩ آخرت ۾ .

ف١٠ يعني جيڪڏهن ڪو شيطان ملائڪ جو ڪو ڪلمو ڪڏهن ڪٿي پڪڙي .

ف١١ ته ان کي ساڙي ۽ ايذاءُ پهچائي .

ف١٢ يعني مڪي جي ڪافرن کان .

ف١٣ پوءِ جنهن قادر برحق کي آسمانن ۽ زمين جهڙي عظيم مخلوق کي پيدا ڪرڻ ڪجهه به مُشڪل ۽ ڏکيو نه آهي ته پوءِ انسانن جو پيدا ڪرڻ ان تي ڇا مشڪل ٿي سگهي ٿو .

ف١٤ هيءَ انهن جي ڪمزوري جي هڪ ٻي شاهدي آهي ته انهن جي پيدائش جو اصل مادو مٽي آهي ، جيڪا شدت ۽ قوت نه ٿي رکي ۽ ان ۾ انهن تي هڪ ٻيو دليل قائم فرمايو ويو آهي ته چيڪي مٽي انهن جي پيدائش جو مادو آهي ته پوءِ هاڻي وري جسم جي ڳري وڃڻ ۽ مٽي ٿي وڃڻ کان پوءِ ان مٽي مان وري ٻيهر پيدائش ڪيئن اهي چو ناممڪن ڄاڻن ٿا . مادو موجود ، ڪاريگر موجود ، پوءِ ٻيهر پيدائش ڪيئن محال ٿي سگهي ٿي . ف١٥ انهن جي تڪذيب ڪرڻ سان جو اهڙين واضح الدلالت آيات ۽ بينات جي باوجود اهي ڪهڙي طرح تڪذيب ڪن ٿا . ف١٦ توهان سان ۽ توهان جي تعجب سان يا مرڻ کان پوءِ اٿڻ سان . ف١٧ مثلاً چنڊ جو چيرجڻ وغيره . ف١٨ جيڪي اسان کان زماني ۾ مقدم آهن ڪافرن وٽ سندن ابن ڏاڏن جو زنده ڪرڻ خود انهن جي زنده ڪرڻ کان زياده پري هو . ان ڪري انهن هي چيو ته الله تعالىٰ پنهنجي حبيب صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن کي فرمائي ٿو . ف١٩ يعني بعث . ف٢٠ هڪ ئي خوفناڪ آواز آهي پي ڦوڪ جو . ف٢١ زنده ٿي ڪري پنهنجا افعال ۽ پيش اچڻ وارا احوال . ف٢٢ يعني ملائڪ چوندا ته هي انصاف جو ڏينهن آهي ، هي حساب ۽ جزا جو ڏينهن .

ع ٢١ ٥ هٰذَا يَوْمُ الْفَصْلِ الَّذِيْ كُنْتُمْ بِهٖ تُكَذِّبُوْنَ ﴿٢١﴾ اُحْشُرُوا الَّذِيْنَ

هي آهي اهو فيصلي جو ڏينهن جنهن کي توهان ڪوڙو سمجهندا هُئا ٢٣ هڪليو ظالمن کي ۽

ظَلَمُوْا وَاَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوْا يَعْبُدُوْنَ ﴿٢٢﴾ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ

انهن جي جوڙن کي ٢٤ ۽ جو ڪجھ اهي پوڄيندا هئا الله کان سواءِ انهن سڀني کي ڪاهيو

فَاهْدُوْهُمْ اِلٰى صِرَاطِ الْجَحِيْمِ ﴿٢٣﴾ وَقِفُوْهُمْ اِنَّهُمْ مَّسْئُوْلُوْنَ ﴿٢٤﴾ مَا

جهنم جي واٽ جي طرف. ۽ انهن کي بيهاريو ٢٥ انهن کان پڇا ڪرڻي آهي. ٢٦ توهان کي ڇا ٿيو آهي

لَكُمْ لَا تَنَاصَرُوْنَ ﴿٢٥﴾ بَلْ هُمُ الْيَوْمَ مُسْتَسْلِمُوْنَ ﴿٢٦﴾ وَاَقْبَلَ بَعْضُهُمْ

هڪ ٻئي جي مدد ڇو نٿا ڪريو ٢٧ بلڪ اهي اڄ ڪنڌ جهڪائيندڙ آهن ٢٨ انهن مان هڪڙي ٻئي جي طرف منهن ڪيو

عَلٰى بَعْضٍ يَّتَسَآءَلُوْنَ ﴿٢٧﴾ قَالُوْٓا اِنَّكُمْ كُنْتُمْ تَاْتُوْنَنَا عَنِ الْيَمِيْنِ ﴿٢٨﴾

هڪ ٻئي کان پڇندي. چوڻ لڳا ٢٩ توهان اسان جي سڄي طرف کان پيٽڪائڻ ايندا هيؤ. ٣٠

قَالُوْا بَلْ لَّمْ تَكُوْنُوْا مُؤْمِنِيْنَ ﴿٢٩﴾ وَمَا كَانَ لَنَا عَلَيْكُمْ مِّنْ سُلْطٰنٍ

جواب ڏيندا توهان پاڻ ئي ايمان نه ٿي رکيو ٣١ ۽ اسان جو توهان تي ڪو اختيار نه هو ٣٢

بَلْ كُنْتُمْ قَوْمًا طٰغِيْنَ ﴿٣٠﴾ فَحَقَّ عَلَيْنَا قَوْلُ رَبِّنَآ اِنَّا لَذَآئِقُوْنَ ﴿٣١﴾

بلڪ توهان پاڻ ئي سرڪش ماڻهو هيؤ. پوءِ ثابت ٿي ويئي اسان تي اسان جي رب جي ڳالهه ٣٣ اسان کي ضرور چکڻو آهي ٣٤

فَاَغْوَيْنٰكُمْ اِنَّا كُنَّا غٰوِيْنَ ﴿٣٢﴾ فَاِنَّهُمْ يَوْمَئِذٍ فِي الْعَذَابِ

پوءِ اسان توهان کي گمراه ڪيو جو اسان پاڻ گمراه هُئاسي پوءِ ان ڏينهن ٣٥ اهي سڀ عذاب ۾ شريڪ

مُشْتَرِكُوْنَ ﴿٣٣﴾ اِنَّا كَذٰلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِيْنَ ﴿٣٤﴾ اِنَّهُمْ كَانُوْٓا اِذَا

آهن ٣٦. مجرمن سان اسان ايئن ئي ڪندا آهيون. بيشڪ جڏهن انهن کي چيو ويندو هو

قِيْلَ لَهُمْ لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ يَسْتَكْبِرُوْنَ ﴿٣٥﴾ وَيَقُوْلُوْنَ اَئِنَّا لَتَارِكُوْٓا

ته الله کان سواءِ ڪنهن جي به بندگي نه آهي وڏائي ڪرڻ لڳندا هُئا. ٣٧ ۽ چوندا هُئا ڇا اسان پنهنجن خدائن کي ڇڏي ڏيون

اٰلِهَتِنَا لِشَاعِرٍ مَّجْنُوْنٍ ﴿٣٦﴾ بَلْ جَآءَ بِالْحَقِّ وَصَدَّقَ الْمُرْسَلِيْنَ ﴿٣٧﴾

هڪ چريي شاعر جي چوڻ سان. ٣٨ بلڪ اهي ته حق آندو ۽ رسولن جي تصديق فرمايائين. ٣٩

اِنَّكُمْ لَذَآئِقُوا الْعَذَابِ الْاَلِيْمِ ﴿٣٨﴾ وَمَا تُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كُنْتُمْ

بيشڪ توهان کي ضرور تڪليف ڏيندڙ سزا چکڻي آهي. پوءِ توهان کي بدلو نه ملندو مگر پنهنجي عملن جو

٢٣ دُنيا ۾ ملائڪن کي حڪم ڏنو ويندو.

٢٤ ظالمن مان مُراد ڪافر آهن ۽ انهن جي جوڙن مان مُراد انهن جا شيطان جيڪي دُنيا ۾ انهن جا دوست ۽ ساٿي هوندا هئا. هرهڪ ڪافر پنهنجي شيطان سان گڏ هڪ ئي زنجير ۾ جڪڙيو ويندو ۽ حضرت ابن عباس رضي الله تعالىٰ عنهما فرمايو ته جوڙن مان مُراد تشبيهون ۽ مثال آهن يعني هر ڪافر پنهنجي ئي قسم جي ڪافرن سان گڏ هڪليو ويندو. بُت پرست بُت پرستن سان گڏ ۽ باهه پرست باهه پرستن سان گڏ وعلىٰ هٰذا القياس.

٢٥ صراط وٽ.

٢٦ حديث شريف ۾ آهي ته قيامت جي ڏينهن ٻانهو جڳهه کان چُري نه سگهندو جيستائين چار ڳالهين کان نه پڇيو وڃي. (١) سندس عمر ته ڪهڙي ڪم ۾ گذاري. (٢) سندس علم ته ان تي ڇا عمل ڪيائين. (٣) سندس مال ته ڪٿان ڪمايائين ۽ ڪٿي خرچ ڪيائين. (٤) سندس جسم ته ان کي ڪهڙي ڪم ۾ آندائين.

٢٧ هي انهن کي جهنم جو خازن ملامت جي طريقي سان چوندو ته دُنيا ۾ هڪ ٻئي جي امداد تي گهڻو غرور ڪندا هيؤ. اڄ ڏسو ڪيئن عاجز آهيو. توهان مان ڪو ڪنهن جي مدد نٿو ڪري سگهي.

٢٨ عاجز ۽ ذليل ٿي ڪري.

٢٩ پنهنجن سردارن کي، جيڪي دُنيا ۾ گمراه ڪندا هُئا.

٣٠ يعني قوت جي زور سان اسان کي گمراهي تي آماده ڪندا هيؤ. ان ڪري ڪافرن جا سردار چوندا ۽.

٣١ پهريائين ڪافر هيؤ ۽ ايمان کان پنهنجي اختيار سان منهن موڙيندا هيؤ. ٣٢ جو اسان توهان کي پنهنجي اتباع تي مجبور ڪريون ها. ٣٣ جيڪا ان فرمائي ته مان ضرور جهنم کي جنن ۽ انسانن سان ڀريندس. انهيءَ ڪري. ٣٤ ان جو عذاب گمراهن کي به ۽ گمراه ڪرڻ وارن کي به ٣٥ يعني قيامت جي ڏينهن. ٣٦ گمراه به انهن جا گمراه ڪرڻ وارا سردار به، جو ته اُهي سڀ دُنيا ۾ گمراهي ۾ شريڪ هُئا. ٣٧ ۽ توحيد قبول نه ڪندا هُئا ۽ شرڪ کان باز نه ايندا هُئا. ٣٨ يعني محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي فرمائڻ سان. ٣٩ دين ۽ توحيد ۽ شرڪ جي نفي ۾.

تَعْمَلُوْنَ ﴿٣٩﴾ اِلَّا عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلَصِيْنَ ﴿٤٠﴾ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ
و٤٠ مگر جيڪي الله جا چونڊيل ٻانها آهن. و٤١ انهن جي واسطي اهو رزق آهي جيڪا اسان جي
مَّعْلُوْمٌ ﴿٤١﴾ فَوَاكِهُ ۚ وَهُمْ مُّكْرَمُوْنَ ﴿٤٢﴾ فِيْ جَنّٰتِ النَّعِيْمِ ﴿٤٣﴾
علم ۾ آهي. ميوا و٤٢ ۽ انهن جي عزت ڪئي ويندي. آرام جي باغن ۾ شاهي تختن تي هوندا
عَلٰى سُرُرٍ مُّتَقٰبِلِيْنَ ﴿٤٤﴾ يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِكَاْسٍ مِّنْ مَّعِيْنٍ ﴿٤٥﴾
آمهون سامهون. و٤٣ انهن تي گشت ڪندا جاري شراب جا پيالا و٤٤ سفيد رنگ و٤٥
بَيْضَآءَ لَذَّةٍ لِّلشّٰرِبِيْنَ ﴿٤٦﴾ لَا فِيْهَا غَوْلٌ وَّلَا هُمْ عَنْهَا يُنْزَفُوْنَ ﴿٤٧﴾
پيئندڙن جي واسطي لذت ڀريل و٤٦ نه ان ۾ خمار آهي و٤٧ ۽ نه ان سان انهن جو متو ڦري و٤٨ ۽ انهن وٽ
وَعِنْدَهُمْ قٰصِرٰتُ الطَّرْفِ عِيْنٌ ﴿٤٨﴾ كَاَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَّكْنُوْنٌ ﴿٤٩﴾
هونديون جو مڙس کان سواءِ ٻي طرف اک کڻي نه نهاريندڙيون و٤٩ وڏين اکين واريون. جڻ اهي آنا هجن لڪل
فَاَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ يَّتَسَآءَلُوْنَ ﴿٥٠﴾ قَالَ قَآئِلٌ مِّنْهُمْ اِنِّيْ
و٥٠ پوءِ انهن مان و٥١ هڪڙن ٻين جي طرف منهن ڪيو پڇندي و٥٢ انهن مان چوڻ واري چيو منهنجو
كَانَ لِيْ قَرِيْنٌ ﴿٥١﴾ يَّقُوْلُ اَئِنَّكَ لَمِنَ الْمُصَدِّقِيْنَ ﴿٥٢﴾ ءَاِذَا مِتْنَا
هڪ همنشين هو. و٥٣ مون کي چوندو هو ته ڇا تون ان کي سچ مڃين ٿو. و٥٤ ڇا جڏهن اسان مري ڪري
وَكُنَّا تُرَابًا وَّعِظَامًا ءَاِنَّا لَمَدِيْنُوْنَ ﴿٥٣﴾ قَالَ هَلْ اَنْتُمْ مُّطَّلِعُوْنَ ﴿٥٤﴾
مٽي ۽ هڏا ٿي وينداسين پوءِ ڇا اسان کي جزا سزا ڏني ويندي و٥٥ چيائين ڇا توهان جهاتي پائي ڏسندؤ و٥٦
فَاطَّلَعَ فَرَاٰهُ فِيْ سَوَآءِ الْجَحِيْمِ ﴿٥٥﴾ قَالَ تَاللّٰهِ اِنْ كِدْتَّ لَتُرْدِيْنِ ﴿٥٦﴾
پوءِ جهاتي پاتائين ته ان کي ٻرڪندڙ باهه جي وچ ۾ ڏٺائين. و٥٧ چيائين الله جو قسم قريب هو جو تون مونکي هلاڪ ڪري ڇڏين ها و٥٨
وَلَوْلَا نِعْمَةُ رَبِّيْ لَكُنْتُ مِنَ الْمُحْضَرِيْنَ ﴿٥٧﴾ اَفَمَا نَحْنُ بِمَيِّتِيْنَ ﴿٥٨﴾
۽ جيڪڏهن منهنجي رب جو فضل نه هجي ها و٥٩ ته ضرور مان به پڪڙجي حاضر ڪيلن ۾ هجان ها و٦٠ پوءِ ڇا اسان کي مرڻو نه آهي.
اِلَّا مَوْتَتَنَا الْاُوْلٰى وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِيْنَ ﴿٥٩﴾ اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْفَوْزُ
مگر اسان جو پهريون موت و٦١ ۽ اسان کي عذاب نه ٿيندو و٦٢ بيشڪ اهائي وڏي ڪاميابي
الْعَظِيْمُ ﴿٦٠﴾ لِمِثْلِ هٰذَا فَلْيَعْمَلِ الْعٰمِلُوْنَ ﴿٦١﴾ اَذٰلِكَ خَيْرٌ نُّزُلًا
آهي. اهڙي ڳالهه جي واسطي جڳائي عمل ڪندڙن کي عمل ڪرڻ. ڇا اها مهماني ڀلي آهي و٦٣

و٤٠ ان شرڪ ۽ تڪذيب جو، جيڪو دنيا ۾ ڪري آيا آهيو.
و٤١ ايمان ۽ اخلاص وارا.
و٤٢ ۽ نفيس ۽ لذيذ نعمتون، خوش ذائقه، خوشبودار، خوش منظر.
و٤٣ هڪ ٻئي کان خوش ۽ مسرور.
و٤٤ جنهن جون پاڪ نهرون نگاهن جي سامهون جاري هونديون.
و٤٥ کير کان به وڌيڪ سفيد.
و٤٦ دنيا جي شراب جي خلاف، جيڪو بدبو دار ۽ بد ذائقه ٿئي ٿو ۽ پيئڻ وارو ان کي پيئڻ وقت منهن بگاڙي وٺي ٿو.
و٤٧ جنهن سان عقل ۾ خلل اچي.
و٤٨ دنيا جي شراب جي خلاف، جنهن ۾ کهڙائي فساد ۽ عيب آهن، ان سان پيٽ ۾ درد ٿئي ٿو، مٿي ۾ به، پيشاب ۾ به تڪليف ٿي وڃي ٿي، طبيعت رڳڙجي ٿي، الٽي اچي ٿي، مٿو چڪرائي ٿو ۽ عقل جاءِ تي نه ٿو رهي
و٤٩ جوان وٽ سندس مڙس ئي حسن وارو ۽ پيارو آهي.
و٥٠ گرد ۽ غبار کان پاڪ صاف دلڪش رنگ.
و٥١ يعني جنتين مان.
و٥٢ ته دنيا ۾ ڇا حالات ۽ واقعات پيش آيا.
و٥٣ دنيا ۾، جيڪو مرڻ کان پوءِ اٿڻ جو انڪاري هو ۽ ان جي نسبت طعني جي طريقي تي. و٥٤ يعني مرڻ کان پوءِ اٿڻ کي.
و٥٥ ۽ اسان کان حساب ورتو ويندو. اهو بيان ڪري ان جنتيءَ پنهنجي جنتي دوستن کي.
و٥٦ ته منهنجي ان همنشين جو جهنم ۾ ڪهڙو حال آهي.
و٥٧ ته عذاب جي اندر گرفتار آهي ته پوءِ ان جنتيءَ ان کي.
و٥٨ سڌي واٽ کان گمراه ڪري.
و٥٩ ۽ پنهنجي رحمت ۽ ڪرم سان مون کي تنهنجي اغوا کان محفوظ نه رکي ها ۽ اسلام تي قائم رهڻ جي توفيق نه ڏئي ها.
و٦٠ تو سان گڏ جهنم ۾ ۽ جڏهن موت ذبح ڪيو ويندو ته پوءِ جنتي ملائڪن کي چوندا.
و٦١ اهو جيڪو دنيا ۾ ٿي چڪو.
و٦٢ ملائڪ چوندا ته ۽ جنتين جو اهو چوڻ الله تعالىٰ جي رحمت ۽ بقا دار زندگي جي نعمت کان لذت حاصل ڪرڻ ۽ عذاب کان محفوظ رهڻ جي احسان تي شڪر ڪرڻ لاءِ آهي ۽ ان ذڪر سان انهن کي سرور حاصل ٿيندو. و٦٣ يعني جنتي نعمتون، لذتون ۽ اتان جون نفيس ۽ لطيف کائڻ ۽ پيئڻ واريون شيون ۽ دائمي عيش ۽ بي انتها راحت ۽ سرور.

اَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّوْمِ ﴿٦٢﴾ اِنَّا جَعَلْنٰهَا فِتْنَةً لِّلظّٰلِمِيْنَ ﴿٦٣﴾ اِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ
يا ٿوهر جو وڻ. وٽ٦ بيشڪ اسان ان کي ظالمن جي لاءِ فتنو (امتحان) ڪيو آهي وف٦٥ بيشڪ اهو هڪ وڻ آهي
فِيْٓ اَصْلِ الْجَحِيْمِ ﴿٦٤﴾ طَلْعُهَا كَاَنَّهٗ رُءُوْسُ الشَّيٰطِيْنِ ﴿٦٥﴾ فَاِنَّهُمْ
جيڪو دوزخ جي پاڙ مان نڪري ٿو. وف٦٦ ان جي ڳُچن ڄڻ ته شيطانن جون مٿيون آهن. وف٦٧
لَاٰكِلُوْنَ مِنْهَا فَمَالِـُٔوْنَ مِنْهَا الْبُطُوْنَ ﴿٦٦﴾ ثُمَّ اِنَّ لَهُمْ عَلَيْهَا لَشَوْبًا
پوءِ بيشڪ اهي ان مان کائيندا وف٦٨ پوءِ انهيءَ مان پيٽ ڀريندا. پوءِ بيشڪ انهن جي واسطي
مِّنْ حَمِيْمٍ ﴿٦٧﴾ ثُمَّ اِنَّ مَرْجِعَهُمْ لَاِلَى الْجَحِيْمِ ﴿٦٨﴾ اِنَّهُمْ اَلْفَوْا اٰبَآءَهُمْ
ان تي ٽهڪندڙ پاڻي جي ملاوٽ آهي. وف٦٩ پوءِ سندن موٽڻ ضرور ڀڙڪندڙ باهه جي طرف آهي. وف٧٠
ضَآلِّيْنَ ﴿٦٩﴾ فَهُمْ عَلٰٓى اٰثٰرِهِمْ يُهْرَعُوْنَ ﴿٧٠﴾ وَلَقَدْ ضَلَّ قَبْلَهُمْ
بيشڪ انهن پنهنجا ابا ڏاڏا گمراهه ڏٺا پوءِ اهي انهن جي پيرن جي نشانن تي ڊڪندا وڃن ٿا. وف٧١ بيشڪ
اَكْثَرُ الْاَوَّلِيْنَ ﴿٧١﴾ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا فِيْهِمْ مُّنْذِرِيْنَ ﴿٧٢﴾ فَانْظُرْ كَيْفَ
انهن کان اڳي گهڻيئي اڳلا گمراهه ٿيا وف٧٢ ۽ بيشڪ اسان انهن ۾ ڊيڄاريندڙ موڪليا. وف٧٣
كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِيْنَ ﴿٧٣﴾ اِلَّا عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلَصِيْنَ ﴿٧٤﴾ وَلَقَدْ ع ٢/٥٣/٦
پوءِ ڏس ڊيڄاريلن جو ڪهڙو انجام ٿيو. وف٧٤ مگر الله جا چونڊيل ٻانها وف٧٥. ۽ بيشڪ اسان کي
نَادٰىنَا نُوْحٌ فَلَنِعْمَ الْمُجِيْبُوْنَ ﴿٧٥﴾ وَنَجَّيْنٰهُ وَاَهْلَهٗ مِنَ الْكَرْبِ
نوح پڪاريو وف٧٦ پوءِ اسان ڪهڙا ڏسڻ آهيون قبول فرمائڻ وارا. وف٧٧ ۽ اسان ان کي ۽ ان جي گهر وارن کي
الْعَظِيْمِ ﴿٧٦﴾ وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهٗ هُمُ الْبٰقِيْنَ ﴿٧٧﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي
وڏي تڪليف کان ڇوٽڪارو ڏنو ۽ اسان ان جي اولاد باقي رکي. وف٧٨ ۽ اسان پوين ۾ ان جي تعريف
الْاٰخِرِيْنَ ﴿٧٨﴾ سَلٰمٌ عَلٰى نُوْحٍ فِي الْعٰلَمِيْنَ ﴿٧٩﴾ اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِي
باقي رکي وف٧٩ نوح تي سلام هجي جهان وارن ۾ وف٨٠ بيشڪ اسان ايئن ئي انعام ڏيندا آهيون نيڪن
الْمُحْسِنِيْنَ ﴿٨٠﴾ اِنَّهٗ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿٨١﴾ ثُمَّ اَغْرَقْنَا الْاٰخَرِيْنَ ﴿٨٢﴾
کي. بيشڪ اهو اسان جي اعلى درجي جي ڪامل ايمان وارن ٻانهن مان آهي. پوءِ اسان ٻين کي ٻوڙي ڇڏيو وف٨١
وَاِنَّ مِنْ شِيْعَتِهٖ لَاِبْرٰهِيْمَ ﴿٨٣﴾ اِذْ جَآءَ رَبَّهٗ بِقَلْبٍ سَلِيْمٍ ﴿٨٤﴾ وقف لازم
بيشڪ انهيءَ جي جماعت مان ابراهيم آهي وف٨٢ جڏهن پنهنجي رب وٽ حاضر ٿيو غير کان سلامت رهيل دل وٺي ڪري. وف٨٣

وف٦٤ نهايت ڪوڙو، انتها درجي جو بدبو دار، حد درجي جو بدمزه، سخت ناپسند، جنهن سان دوزخين جي مهماني ڪئي ويندي ۽ انهن کي ان جي کائڻ تي مجبور ڪيو ويندو.

وف٦٥ ته دنيا ۾ ڪافران جو انڪار ڪن ٿا ۽ چون ٿا ته باهه وڻن کي ساڙي ڇڏي ٿي ته پوءِ باهه ۾ وڻ ڪيئن هوندو.

وف٦٦ ۽ ان جون شاخون جهنم جي درڪات ۾ پهچن ٿيون.

وف٦٧ يعني نهايت بد هيئت ۽ قبيح المنظر.

وف٦٨ بک جي سختي کان مجبور ٿي ڪري.

وف٦٩ يعني جهنمي ٿوهر سان انهن جو پيٽ ڀريندا سي، اهو سڙندو هوندو پيٽن کي ساڙيندو. ان جي درد سان اُڃ جو غلبو ٿيندو ۽ مدت تائين اُڃ جي تڪليف ۾ رکيا ويندا. وري جڏهن پيئڻ جي لاءِ ڏنو ويندو ته گرم ساڙيندڙ پاڻي. ان جي گرمي ۽ تڪليف ان ٿوهر جي گرمي ۽ درد سان ملي اچي وڌيڪ تڪليف ۽ بي چيني وڌائيندي.

وف٧٠ جو ته زقوم کائڻ ۽ گرم پاڻي پيارڻ جي لاءِ انهن کي پنهنجي درڪات کان ٻي درڪات ۾ وٺي ويندو. ان کان پوءِ وري پنهنجي درڪات جي طرف موٽايا ويندا. ان کان پوءِ انهن جي عذاب جو حقدار هجڻ جي علت ارشاد فرمائي وڃي ٿي.

وف٧١ ۽ گمراهي ۾ انهن جي تابعداري ڪن ٿا ۽ حق جي واضح دليلن کان اکيون بند ڪري وٺن ٿا.

وف٧٢ انهيءَ سبب کان ته انهن پنهنجي ابن ڏاڏن جي غلط وات ڇڏي ۽ حجت ۽ دليل مان فائدو حاصل نه ڪيائون.

وف٧٣ يعني نبي سڳورا، جن انهن کي گمراهي ۽ بدعملي جي بُري انجام جو خوف ڏياريو.

وف٧٤ ته اهي عذاب سان هلاڪ ڪيا ويا.

وف٧٥ ايمان دار، جن پنهنجي اخلاص جي سبب ڇوٽڪارو پاتو.

وف٧٦ ۽ اسان کي پنهنجي قوم جي عذاب ۽ هلاڪت جي درخواست ڪيائين.

وف٧٧ جو اسان سندس دعا قبول ڪئي ۽ سندس دشمن جي مقابلي ۾ مدد ڪئي ۽ انهن کان پورو پورو بدلو ورتوسين جو انهن کي غرق ڪري هلاڪ ڪري ڇڏيوسين.

وف٧٨ پوءِ هاڻي دنيا ۾ جيترا به انسان آهن، سڀ حضرت نوح عليه السلام جي نسل مان آهن. حضرت ابن عباس رضي الله تعالى عنهما کان روايت ٿيل آهي ته حضرت نوح عليه السلام جي ٻيڙي مان لهڻ کان پوءِ سندس ساٿين ۾ جيترا به مرد ۽ عورتون هيون، سڀئي مري ويا. سندس اولاد ۽ سندس گهر وارين کان سواءِ. انهن مان دنيا جا نسل هليا. عرب ۽ فارس ۽ روم سندس فرزند سام جي اولاد مان آهن ۽ سوڊان جا ماڻهو سندس پٽ حام جي نسل مان ۽ ترڪ ۽ ياجوج ماجوج وغيره سندس صاحبزادي يافث جي اولاد مان آهن. وف٧٩ يعني ڪانئس پوءِ وارن نبين سڳورن ۽ سندن اُمتن ۾ حضرت نوح عليه السلام جو ذڪر جميل باقي رکيوسين. وف٨٠ يعني ملائڪ، جن ۽ انسان سڀ مٿس قيامت تائين سلام موڪليندا رهن. وف٨١ يعني حضرت نوح عليه السلام جي قوم جي ڪافرن کي. وف٨٢ يعني حضرت ابراهيم عليه السلام ۽ حضرت نوح عليه السلام جي دين، ملت ۽ سندس طريقي ۽ سنت تي آهي. حضرت نوح عليه السلام ۽ حضرت ابراهيم عليه السلام جي وچ ۾ ٻه هزار ڇهه سو چاليهه سالن جو زمانو فرق آهي ۽ ٻنهي سڳورن جي وچ ۾ جيڪو زمانو گذريو، ان ۾ فقط ٻه نبي ٿيا، حضرت هود ۽ حضرت صالح عليهما السلام. وف٨٣ يعني حضرت ابراهيم عليه السلام پنهنجيءَ دل کي الله تعالى جي لاءِ خالص ڪيو ۽ هر شيءِ کان فارغ ڪري ورتو.

إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَاذَا تَعْبُدُونَ ﴿٨٥﴾ أَئِفْكًا آلِهَةً دُونَ اللَّهِ

جڏهن ان پنهنجي پيءُ ۽ پنهنجي قوم کي فرمايو ف٨٤ توهان ڇا پوڄيو ٿا. ڇا بهتان سان الله کان سواءِ ٻيو خدا

تُرِيدُونَ ﴿٨٦﴾ فَمَا ظَنُّكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٨٧﴾ فَنَظَرَ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ ﴿٨٨﴾

چاهيو ٿا. پوءِ توهان جو ڪهڙو گمان آهي رب العالمين بابت. ف٨٥ پوءِ انهيءَ هڪ نظر ستارن تي وڌي

فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ ﴿٨٩﴾ فَتَوَلَّوْا عَنْهُ مُدْبِرِينَ ﴿٩٠﴾ فَرَاغَ إِلَىٰ آلِهَتِهِمْ

ف٨٦. پوءِ چيائين مان بيمار ٿيڻ وارو آهيان ف٨٧. پوءِ اهي ان تي پٺيون ڏيئي هليا ويا ف٨٨ پوءِ انهن جي معبودن

فَقَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ ﴿٩١﴾ مَا لَكُمْ لَا تَنْطِقُونَ ﴿٩٢﴾ فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًا

جي طرف لڪي ڪري روانو ٿيو چيائين ڇا توهان کائو نه ٿا. ف٨٩ توهان کي ڇا ٿيو آهي جو ڳالهايو نه ٿا ف٩٠. پوءِ ماڻهن جي نظر کان بچي

بِالْيَمِينِ ﴿٩٣﴾ فَأَقْبَلُوا إِلَيْهِ يَزِفُّونَ ﴿٩٤﴾ قَالَ أَتَعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ ﴿٩٥﴾

انهن کي سڄي هٿ سان مارڻ لڳو ف٩١. پوءِ ڪافر ان جي طرف ڊڪندا آيا. ف٩٢ فرمايائين ڇا پنهنجي هٿ جي گهڙيلن

وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾ قَالُوا ابْنُوا لَهُ بُنْيَانًا فَأَلْقُوهُ فِي

کي پوڄيو ٿا ۽ الله پيدا ڪيو توهان کي ۽ توهان جي عملن کي ف٩٣ چيائون ان جي واسطي هڪ ڄاءِ اڏيو ف٩٤ پوءِ

الْجَحِيمِ ﴿٩٧﴾ فَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَسْفَلِينَ ﴿٩٨﴾ وَقَالَ إِنِّي

ان کي ٻرندڙ باهه ۾ ڦٽي ڪريو. پوءِ انهن ان جي واسطي سازش جو ارادو ڪيو سو اسان انهن کي هيٺاهين ڏيکاري. ف٩٥

ذَاهِبٌ إِلَىٰ رَبِّي سَيَهْدِينِ ﴿٩٩﴾ رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٠٠﴾

۽ چيائين مان پنهنجي رب جي طرف وڃڻ وارو آهيان ف٩٦ اجهو هو مون کي واٽ ڏيکاريندو. ف٩٧ منهنجا رب مون کي لائق اولاد عطا

فَبَشَّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ ﴿١٠١﴾ فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي

ڪر. پوءِ اسان ان کي خوشخبري ڏني هڪ عقلمند پٽ جي. پوءِ جڏهن اهو ان سان گڏ ڪم جي قابل ٿي ويو چيائين

أَرَىٰ فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانْظُرْ مَاذَا تَرَىٰ قَالَ يَا أَبَتِ

اي منهنجا پٽ مان خواب ڏٺو ته مان توکي ذبح ٿو ڪريان ف٩٨ هاڻي تون ٻڌاءِ ته تنهنجي ڪهڙي راءِ آهي ف٩٩ چيائين اي منهنجا پيءُ

افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ ﴿١٠٢﴾

ڪر جنهن ڳالهه جو توکي حڪم ٿئي ٿو، انشاءَ الله عنقريب تون مون کي صبر وارو لهندين. پوءِ جڏهن

فَلَمَّا أَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ ﴿١٠٣﴾ وَنَادَيْنَاهُ أَنْ يَا إِبْرَاهِيمُ ﴿١٠٤﴾ قَدْ

انهن ٻنهي اسان جي حڪم تي ڪنڌ جهڪايو ۽ پيءُ پٽ کي پيشاني ڀر ليٽايو. (ان وقت جو حال نه پڇ) ف١٠٠ اسان ان کي سڏ ڪري فرمايو ته اي ابراهيم

ف٨٤ ملامت ۽ جهڻڪ جي طريقي.

ف٨٥ ته جڏهن توهان ان کان سواءِ ٻئي کي پوڄيندؤ. پوءِ ڇا اهو توهان کي عذاب کان سواءِ ڇڏي ڏيندو هن جي باوجود جو توهان ڄاڻو ٿا ته اهو ئي حقيقي مالڪ عبادت جو حقدار آهي. قوم چيو ته سڀاڻي اسان جي عيد آهي، جهنگل ۾ ميلو لڳندو. اسان نفيس کاڌا پچائي ڪري بُتن وٽ رکي ويندا آهيون ۽ ميلي کان واپس ٿي ڪري تبرڪ جي طور تي انهن کي کائيندا آهيون. توهان به اسان سان گڏ هلو ۽ مجمعي ۽ ميلي جي رونق ڏسو، اتان واپس ٿي ڪري بُتن جي زينت، ترتيب ۽ سينگار ڏسو. ان تماشي ڏسڻ کان پوءِ اسان سمجهون ٿا ته توهان بُت پرستي تي اسان کي ملامت نه ڪندؤ.

ف٨٦ جيئن ستاره شناس نجوم جا ماهر ستارن جي مواقع اتصالات ۽ انصرافات (ملڻ ۽ ڦرڻ جي جاين) کي ڏسندا آهن.

ف٨٧ قوم نجوم جي گهڻي معتقد هئي. ان سمجهو ته حضرت ابراهيم عليه السلام ستارن سان پنهنجي بيمار ٿيڻ جو حال معلوم ڪري ورتو. هاڻي هي ڪنهن متعدي مرض (موذي مرض) ۾ مبتلا ٿيڻ وارو آهي ۽ متعدي مرض کان اهي ماڻهو گهڻو ڊڄندا هئا. مسئلو:- علم نجوم حق آهي ۽ سکڻ ۾ مشغول ٿيڻ منسوخ ٿي چڪو. مسئلو:- شرعًا ڪو مرض متعدي نه ٿو ٿئي يعني هڪ شخص جو مرض بعينه ٻئي ۾ نه ٿو پهچي وڃي، مادن جي فساد ۽ هوا وغيره جي زهريلي جزن جي اثر کان هڪ وقت ۾ گهڻن ئي ماڻهن کي هڪ قسم جا مرض ٿي سگهن ٿا پر هر هڪ ۾ مرض جو حادث ٿيڻ الڳ آهي، ڪنهن جو مرض ڪنهن ٻئي ۾ نه ٿو پهچي.

ف٨٨ پنهنجي عيد جي طرف ۽ حضرت ابراهيم عليه السلام کي ڇڏي ويا. پاڻ بُت خاني ۾ آيو.

ف٨٩ يعني ان کاڌي کي، جيڪو توهان جي اڳيان رکيل آهي. بُتن ان جو ڪو جواب نه ڏنو ۽ اهي جواب ئي ڪهڙو ڏين ها. پوءِ پاڻ فرمايائين

ف٩٠ ان تي به بُتن جي طرف کان ڪو جواب نه ٿيو، اهي ڀي جان پٿر هئا، جواب ڇا ڏين ها.

ف٩١ ۽ حضرت ابراهيم عليه السلام بُتن کي ماري ماري ذرا ذرا ڪري ڇڏيو جڏهن ڪافرن کي ان جي خبر پيئي.

ف٩٢ ۽ حضرت ابراهيم عليه السلام کي چوڻ لڳا ته اسان ته انهن بُتن کي پوڄيندا آهيون، تون انهن کي ڀڃين ٿو.

ف٩٣ ته پوءِ پوڄڻ جو حقدار اهو آهي، نه بُت. اُن تي اُهي حيران ٿي ويا ۽ اُنهن کان ڪو جواب نه آيو. ف٩٤ پٿر جي تيهه گز ڊگهي، ويهه گز ويڪري چار ديواري. پوءِ ان کي ڪاٺين سان ڀريو ۽ انهن کي باهه لڳايو ايستائين جو باهه زور ورتي. ف٩٥ حضرت ابراهيم عليه السلام کي ان باهه ۾ سلامت رکي ڪري. اهڙيءَ طرح باهه مان سلامت آيو. ف٩٦ هن دارالڪفر کان هجرت ڪري جتي وڃڻ جو منهنجو رب حڪم ڪري. ف٩٧ اهڙيءَ طرح پاڻ الله تعالىٰ جي حڪم سان سرزمين شام جي مقدس زمين جي مقام تي پهتو ته پوءِ پاڻ پنهنجي رب کان دعا گهريائين. ف٩٨ يعني تنهنجي ذبح جو انتظام ڪري رهيو آهيان ۽ نبين سڳورن جو خواب حق ٿئي ٿو ۽ انهن جا فعل الله تعالىٰ جي حڪم سان ٿيندا آهن. ف٩٩ هي پاڻ ان ڪري چيو هُئائين ته فرزند کي ذبح کان وحشت نه ٿئي ۽ امرِ الاهيءَ جي اطاعت جي لاءِ اهو رغبت سان تيار هجي. اهڙيءَ طرح ان فرزند ارجمند رضاءِ الاهي تي فدا ٿيڻ جو ڪمال شوق سان اظهار ڪيو. ف١٠٠ هي واقعو منا ۾ واقع ٿيو ۽ حضرت ابراهيم عليه السلام فرزند جي نرڙيءَ (ڳلي) تي ڇري هلائي، قدرتِ الاهي، جو ڇُري ڪجهه به ڪم نه ڪيو.

صَدَّقْتَ الرُّءْيَا ۚ إِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٠٥﴾ إِنَّ هٰذَا لَهُوَ
بيشڪ تو خواب سچو ڪري ڏيکاريو وا۱۰۱ اسان ايئن انعام ڏيندا آهيون چڱن کي. بيشڪ اهو روشن
الْبَلَاءُ الْمُبِينُ ﴿١٠٦﴾ وَفَدَيْنَاهُ بِذِبْحٍ عَظِيمٍ ﴿١٠٧﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ﴿١٠٨﴾
امتحان هو ۽ اسان هڪ وڏو ذبيحو ان جي فديي ۾ ڏيئي ان کي بچائي ورتو و۱۰۲ ۽ اسان پوين ۾ ان جي
سَلَامٌ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ ﴿١٠٩﴾ كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١١٠﴾ إِنَّهُ مِنْ
تعريف باقي رکي . سلام هجي ابراهيم تي. و۱۰۳ اسان ايئن ئي انعام ڏيندا آهيون نيڪن کي.
عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١١﴾ وَبَشَّرْنَاهُ بِإِسْحَاقَ نَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١١٢﴾
بيشڪ اهو اسان جي اعلىٰ درجي جي ڪامل ايمان وارن ٻانهن مان آهي ۽ اسان ان کي خوشخبري ڏني اسحٰق جي جيڪو نبي خاص اسان جي
وَبَارَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلَىٰ إِسْحَاقَ ۚ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ
قرب جي لائقن مان آهي و۱۰۴ ۽ اسان برڪت لاٿي ان تي ۽ اسحاق تي و۱۰۵ ۽ انهن جي اولاد ۾ ڪو نيڪوڪار و۱۰۶ ۽ ڪو
لِنَفْسِهِ مُبِينٌ ﴿١١٣﴾ وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلَىٰ مُوسَىٰ وَهَارُونَ ﴿١١٤﴾
پنهنجي ٻاڻ تي صريح ظلم ڪرڻ وارو آهي. و۱۰۷ ۽ بيشڪ اسان موسىٰ ۽ هارون تي احسان فرمايو و۱۰۸
وَنَجَّيْنَاهُمَا وَقَوْمَهُمَا مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ﴿١١٥﴾ وَنَصَرْنَاهُمْ فَكَانُوا
۽ هنن ٻنهي کي ۽ انهن جي قوم و۱۰۹ کي وڏي سختي کان ڇوٽڪارو بخشيو. و۱۱۰ ۽ انهن جي اسان مدد فرمائي و۱۱۱ پوءِ اهي ئي
هُمُ الْغَالِبِينَ ﴿١١٦﴾ وَآتَيْنَاهُمَا الْكِتَابَ الْمُسْتَبِينَ ﴿١١٧﴾ وَهَدَيْنَاهُمَا
غالب ٿيا . و۱۱۲ ۽ اسان انهن ٻنهي کي روشن ڪتاب عطا فرمايو و۱۱۳ ۽ انهن کي سڌي واٽ ڏيکاري
الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿١١٨﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِمَا فِي الْآخِرِينَ ﴿١١٩﴾ سَلَامٌ عَلَىٰ
سو ۽ پوين ۾ انهن جي تعريف باقي رکي سون. سلام هجي
مُوسَىٰ وَهَارُونَ ﴿١٢٠﴾ إِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٢١﴾ إِنَّهُمَا مِنْ
موسىٰ ۽ هارون تي . بيشڪ اسان ائين ئي انعام ڏيندا آهيون نيڪن کي. بيشڪ اهي ٻئي اسان جي اعلىٰ
عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٢٢﴾ وَإِنَّ إِلْيَاسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٢٣﴾ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ
درجي جي ڪامل ايمان وارن ٻانهن مان آهن. ۽ بيشڪ الياس پيغمبرن مان آهي و۱۱۴ جڏهن ان پنهنجي قوم کي فرمايو
أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٢٤﴾ أَتَدْعُونَ بَعْلًا وَتَذَرُونَ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ ﴿١٢٥﴾ اللّٰهَ
ڇا توهان ڊڄو نٿا و۱۱۵ ڇا بعل جي پوڄا ڪريو ٿا ۽ ڇڏيو ٿا سڀ کان سُٺي پيدا ڪرڻ واري الله کي جيڪو رب آهي

و۱۰۱ اطاعت ۽ فرمانبرداري ڪمال کي پهچائي ڇڏيئي، فرزند کي ذبح جي لاءِ افسوس ۽ حسرت کان سواءِ پيش ڪيئي. بس هاڻي ايترو ڪافي آهي.

و۱۰۲ هن ۾ اختلاف آهي ته اهو فرزند حضرت اسماعيل آهي يا حضرت اسحاق عليهما السلام، پر دليلن جي قوت هيءَ ٿي ٻڌائي ٿي ته ذبيح حضرت اسماعيل عليه السلام ئي آهي ۽ فديي ۾ جنت مان ٻڪري موڪلي وئي هئي، جنهن کي حضرت ابراهيم عليه السلام ذبح فرمايو.

و۱۰۳ اسان جي طرف کان .

و۱۰۴ ذبح جي واقعي کان پوءِ حضرت اسحاق جي خوشخبري هن جو دليل آهي ته ذبيح حضرت اسماعيل عليه السلام آهي.

و۱۰۵ هر قسم جي برڪت ديني به ۽ دنيوي به ۽ ظاهري برڪت هيءَ آهي ته حضرت ابراهيم عليه السلام جي اولاد ۾ گهڻائي ڪئي سون ۽ حضرت اسحٰق عليه السلام جي نسل مان گهڻائي نبي سڳورا ڪيا سون. حضرت يعقوب عليه السلام کان وٺي حضرت عيسىٰ عليه السلام تائين

ع ٣ ٣٩ ٧

و۱۰۶ يعني مؤمن.

و۱۰۷ يعني ڪافر.

فائدو:- هن مان معلوم ٿيو ته ڪنهن پيءُ جي گهڻي فضيلت وارو هجڻ سان اولاد جو به اهڙو ئي هجڻ لازم نه آهي. هي الله تعالىٰ جا نشان آهن، ڪڏهن نيڪ مان نيڪ پيدا ڪري ٿو، ڪڏهن بُري مان بُرو. ڪڏهن بُري مان چڱو. نه اولاد جو بُرو هجڻ ابن ڏاڏن جي لاءِ عيب هجي، نه ابن ڏاڏن جي برائي اولاد جي لاءِ .

و۱۰۸ جو انهن کي نبوت ۽ رسالت عنايت فرمائي .

و۱۰۹ يعني بني اسرائيل .

و۱۱۰ جو فرعون ۽ فرعونين جي ظلمن کان ڇوٽڪارو ڏنو.

و۱۱۱ قبطين جي مقابلي ۾ .

و۱۱۲ فرعون ۽ سندس قوم تي.

و۱۱۳ جنهن جو بيان بليغ ۽ اهو حدن ۽ حڪمن وغيره جو جامع آهي. هن ڪتاب مان مُراد توريت شريف آهي.

و۱۱۴ جيڪو بعلبڪ ۽ ان جي پاسن جي ماڻهن جي طرف مبعوث ٿيو.

و۱۱۵ يعني ڇا توهان کي الله تعالىٰ جو خوف نه آهي.

و۱۱۶ بعل انهن جي بُت جو نالو هو، جيڪو سون جو ٺهيل هو. ان جي ڊيگهه ويهه گز هئي، چار وات هئس، ان جي گهڻي تعظيم ڪندا هئا. جنهن جاءِ ۾ اهو هو، ان جڳهه جو نالو بڪ هو، ان ڪري بعلبڪ مُرڪب ٿيو هي شام جي شهرن ۾ آهي.

رَبَّكُمْ وَرَبَّ اٰبَآئِكُمُ الْاَوَّلِيْنَ ﴿١٢٦﴾ فَكَذَّبُوْهُ فَاِنَّهُمْ لَمُحْضَرُوْنَ ﴿١٢٧﴾

توهان جو ۽ توهان جي اڳين ابن ڏاڏن جو ف١١٧ پوءِ انهن ان کي ڪوڙو سمجهيو پوءِ اهي ضرور پڪڙيا ويندا ف١١٨

اِلَّا عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلَصِيْنَ ﴿١٢٨﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِى الْاٰخِرِيْنَ ﴿١٢٩﴾

مگر الله جا چونڊيل ٻانها ف١١٩ ۽ اسان پوين ۾ ان جي تعريف باقي رکي

سَلٰمٌ عَلٰٓى اِلْ يَاسِيْنَ ﴿١٣٠﴾ اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِى الْمُحْسِنِيْنَ ﴿١٣١﴾ اِنَّهٗ

سلام هجي الياس تي. بيشڪ اسان ائين ئي انعام ڏيندا آهيون نيڪن کي. بيشڪ اهو اسان جي

مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿١٣٢﴾ وَاِنَّ لُوْطًا لَّمِنَ الْمُرْسَلِيْنَ ﴿١٣٣﴾ اِذْ

اعليٰ درجي جي ڪامل ايمان وارن ٻانهن مان آهي ۽ بيشڪ لوط پيغمبرن مان آهي. جڏهن اسان ان کي

نَجَّيْنٰهُ وَاَهْلَهٗٓ اَجْمَعِيْنَ ﴿١٣٤﴾ اِلَّا عَجُوْزًا فِى الْغٰبِرِيْنَ ﴿١٣٥﴾ ثُمَّ

۽ ان جي سمورن گهروارن کي ڇوٽڪارو بخشيو. مگر هڪ پوڙهي جيڪا رهجي ويندڙن ۾ هئي ف١٢٠ پوءِ ٻين کي

دَمَّرْنَا الْاٰخَرِيْنَ ﴿١٣٦﴾ وَاِنَّكُمْ لَتَمُرُّوْنَ عَلَيْهِمْ مُّصْبِحِيْنَ ﴿١٣٧﴾ وَبِالَّيْلِ

اسان هلاڪ فرمائي ڇڏيو ف١٢١ ۽ بيشڪ توهان ف١٢٢ انهن تي لنگهندا آهيو صبح جو ۽ رات جي وقت ۾ ف١٢٣

اَفَلَا تَعْقِلُوْنَ ﴿١٣٨﴾ وَاِنَّ يُوْنُسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِيْنَ ﴿١٣٩﴾ اِذْ اَبَقَ اِلَى

پوءِ ڇا توهان کي عقل نه آهي ف١٢٤ ۽ بيشڪ يونس پيغمبرن مان آهي. جڏهن جو ڀريل

الْفُلْكِ الْمَشْحُوْنِ ﴿١٤٠﴾ فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِيْنَ ﴿١٤١﴾ فَالْتَقَمَهُ

ٻيڙيءَ جي طرف نڪري ويو ف١٢٥ پوءِ ڪُڻو وڌائين ته هٽايلن مان ٿي پيو. پوءِ ان کي مڇيءَ لقمو

الْحُوْتُ وَهُوَ مُلِيْمٌ ﴿١٤٢﴾ فَلَوْلَآ اَنَّهٗ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِيْنَ ﴿١٤٣﴾ لَلَبِثَ

بنايو ۽ اهو پنهنجي پاڻ کي ملامت ڪري رهيو هو. ف١٢٦ پوءِ جيڪڏهن اهو پاڪائي بيان ڪندڙ نه هجي ها. ف١٢٧

فِيْ بَطْنِهٖٓ اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُوْنَ ﴿١٤٤﴾ فَنَبَذْنٰهُ بِالْعَرَآءِ وَهُوَ سَقِيْمٌ ﴿١٤٥﴾

ته ضرور ان جي پيٽ ۾ رهي ها ماڻهن کي اٿاريو وڃڻ واري ڏينهن تائين. ف١٢٨ پوءِ اسان ان کي ميدان تي اُڇليو ف١٢٩ ۽ اهو بيمار هو. ف١٣٠

وَاَنْۢبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِّنْ يَّقْطِيْنٍ ﴿١٤٦﴾ وَاَرْسَلْنٰهُ اِلٰى مِائَةِ اَلْفٍ

۽ اسان ان تي ف١٣١ ڪدوءَ جو وڻ ڄمايو. ف١٣٢ ۽ اسان ان کي ف١٣٣ لک ماڻهن جي طرف موڪليو، بلڪ

اَوْ يَزِيْدُوْنَ ﴿١٤٧﴾ فَاٰمَنُوْا فَمَتَّعْنٰهُمْ اِلٰى حِيْنٍ ﴿١٤٨﴾ فَاسْتَفْتِهِمْ اَلِرَبِّكَ

نه ياده ڏي. پوءِ انهن ايمان آندو ف١٣٤ پوءِ اسان انهن کي هڪ ڄي وقت تائين نفعو وٺڻ ڏنو. ف١٣٥ پوءِ انهن کان پڇ ڇا توهان جي رب جي وسطي

ف١١٧ ان جي عبادت ڇڏيو ٿا.

ف١١٨ جهنم ۾.

ف١١٩ يعني ان قوم مان الله تعاليٰ جا برگزيده ٻانها جن حضرت الياس عليه السلام تي ايمان آندو. انهن عذاب کان ڇوٽڪارو پاتو.

ف١٢٠ عذاب جي اندر.

ف١٢١ يعني حضرت لوط عليه السلام جي قوم جي ڪافرن کي.

ف١٢٢ اي مڪي وارؤ!.

ف١٢٣ يعني پنهنجن سفرن ۾ ڏينهن رات توهان انهن جي نشانن ۽ منزلن تان لنگهو ٿا.

ف١٢٤ جو انهن مان عبرت حاصل ڪريو.

ف١٢٥ حضرت ابن عباس ۽ وهب جو قول آهي ته حضرت يونس عليه السلام پنهنجي قوم سان عذاب جو واعدو ڪيو هو. ان ۾ دير ٿي ته پوءِ پاڻ انهن کان لڪي نڪري ويو ۽ پاڻ دريائي سفر جو ارادو ڪيائين. ٻيڙي ۾ سوار ٿيو، درياءَ جي وچ ۾ ٻيڙي بيهجي وئي ۽ ان جي بيهڻ جو ڪو ظاهري سبب موجود نه هو. ملاحن چيو ته هن ٻيڙيءَ ۾ پنهنجي مولى کان ڀڳل ڪو غلام آهي. ڪُڻي وجهڻ سان ظاهر ٿي پوندو. ڪُڻو وڌو ويو ته سندس ئي نالو نڪتو. پوءِ پاڻ فرمايا ته مان ئي اهو غلام آهيان ۽ ڪيس پاڻيءَ ۾ اڇلايو ويو، ڇو ته دستور اهو ئي هو ته جيستائين ڀڳل غلام درياءَ ۾ ٻوڙيو نه وڃي اوستائين ٻيڙي نه هلندي هئي.

ع ٤ ٢٥ ٨

ف١٢٦ نڪرڻ ۾ جو جلدي ڪيم ۽ قوم کان جدا ٿيڻ ۾ امر الاهي جو انتظار نه ڪيم.

ف١٢٧ يعني ذڪر الاهي جي ڪثرت ڪرڻ وارو ۽ مڇيءَ جي پيٽ ۾ لَآ اِلٰهَ اِلَّآ اَنْتَ سُبْحٰنَكَ اِنِّىْ كُنْتُ مِنَ الظّٰلِمِيْنَ پڙهڻ وارو.

النصف

ف١٢٨ يعني قيامت جي ڏينهن تائين.

ف١٢٩ مڇيءَ جي پيٽ مان ڪڍي ڪري، انهيءَ ڏينهن يا ٽن ياستن يا چاليهن ڏينهن کان پوءِ.

ف١٣٠ يعني مڇيءَ جي پيٽ ۾ رهڻ جي ڪري پاڻ اهڙو ضعيف ۽ نازڪ ٿي ويو هو، جيئن ٻار پيدائش جي وقت ٿئي ٿو. جسم جي کل نرم ٿي وئي هئي، بدن تي ڪو وار باقي نه رهيو هو.

ف١٣١ ڇانو ڪرڻ ۽ مکين کان محفوظ رکڻ جي لاءِ.

ف١٣٢ ڪدوءَ جي وَل ٿيندي آهي جيڪا زمين تي پکڙجي ٿي، مگر هي سندس معجزو هو جو هي ڪدوءَ جو وڻ قد وارن وڻن وانگر شاخ رکندو هيو ان جي وڏن وڏن پنن جي ڇانو ۾ پاڻ آرام ڪندو هو ۽ حڪم الاهي سان روزانو هڪ ٻڪري ايندي هئي ۽ پنهنجو ٿڻ نبي سڳوري جي مبارڪ وات ۾ ڏيئي ڪيس صبح و شام کير پياري ويندي هئي ايستائين جو جسم مبارڪ جي کل مبارڪ محفوظ ٿي ۽ پنهنجي وقت تي وار ڄميا ۽ جسم مبارڪ ۾ توانائي آئي. ف١٣٣ اڳي وانگر سرزمين موصل ۾ نينوي قوم جي. ف١٣٤ عذاب جا نشان ڏسي ڪري (هن جو بيان يونس سورت جي ڏهين رڪوع ۾ گذري چڪو آهي، جڏهن ته انبياء سورت جي ڇهين رڪوع ۾ به اچي چڪو آهي).

ف١٣٥ يعني سندن آخري عمر تائين انهن کي آرام سان رکيوسين. هن واقعي جي بيان فرمائڻ کان پوءِ الله تعاليٰ پنهنجي حبيب اڪرم محبوب محمد مصطفيٰ صلى الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جن کي فرمائي ٿو ته توهان مڪي جي ڪافرن کان بعث جي انڪار جو سبب معلوم ڪريو. اهڙيءَ طرح ارشاد فرمائي ٿو.

الْبَنَاتُ وَلَهُمُ الْبَنُوْنَ ﴿١٤٩﴾ اَمْ خَلَقْنَا الْمَلٰٓئِكَةَ اِنَاثًا وَّهُمْ

ڌيئرون آهن ۽ انهن جي واسطي پُٽ ف١٣٧ يا اسان ملائڪن کي عورتون ڪري پيدا ڪيو ۽ اهي حاضر هُئا

شٰهِدُوْنَ ﴿١٥٠﴾ اَلَآ اِنَّهُمْ مِّنْ اِفْكِهِمْ لَيَقُوْلُوْنَ ﴿١٥١﴾ وَلَدَ اللّٰهُ وَاِنَّهُمْ

ف١٣٨ . ٻُڌو ٿا! بيشڪ اهي پنهنجي طرف کان ٻهتان مڙهن ٿا. جو الله کي اولاد آهي ۽ بيشڪ ضرور اهي

لَكٰذِبُوْنَ ﴿١٥٢﴾ اَصْطَفَى الْبَنَاتِ عَلَى الْبَنِيْنَ ﴿١٥٣﴾ مَا لَكُمْ كَيْفَ

ڪوڙا آ چا انهي ڌيئرون پسند ڪيون پٽن کي ڇڏي. توهان کي ڇا ٿيو ڪهڙو فيصلو ٿا ڪيو

تَحْكُمُوْنَ ﴿١٥٤﴾ اَفَلَا تَذَكَّرُوْنَ ﴿١٥٥﴾ اَمْ لَكُمْ سُلْطٰنٌ مُّبِيْنٌ ﴿١٥٦﴾ فَاْتُوْا

ف١٣٩ . پوءِ ڇا ڌيان نه ٿا ڏيو ف١٤٠ . يا توهان جي واسطي ڪو کليل دليل آهي. پوءِ پنهنجو ڪتاب

بِكِتٰبِكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿١٥٧﴾ وَجَعَلُوْا بَيْنَهٗ وَبَيْنَ الْجِنَّةِ نَسَبًا

آڻيو ف١٤١ جيڪڏهن توهان سچا آهيو ۽ ان ۾ ۽ جنن ۾ رشتو ٺاهيائون ف١٤٢ ۽ بيشڪ جنن کي

وَلَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّةُ اِنَّهُمْ لَمُحْضَرُوْنَ ﴿١٥٨﴾ سُبْحٰنَ اللّٰهِ عَمَّا يَصِفُوْنَ ﴿١٥٩﴾

معلوم آهي ته اهي ف١٤٣ ضرور حاضر ڪيا ويندا . ف١٤٤ الله جي پاڪائي آهي انهن ڳالهين کان جيڪي اهي بيان ڪن ٿا.

اِلَّا عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلَصِيْنَ ﴿١٦٠﴾ فَاِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُوْنَ ﴿١٦١﴾ مَآ اَنْتُمْ

مگر الله جا چونڊيل ٻانها ف١٤٥ پوءِ توهان ۽ جن کي توهان الله کان سواءِ پوڄيندا آهيو . ف١٤٦ ان جي خلاف توهان

عَلَيْهِ بِفٰتِنِيْنَ ﴿١٦٢﴾ اِلَّا مَنْ هُوَ صَالِ الْجَحِيْمِ ﴿١٦٣﴾ وَمَا مِنَّآ اِلَّا لَهٗ

ڪنهن کي ڀٽڪائڻ وارا نه آهيو ف١٤٧ مگر ان کي جيڪو ٽڪندڙ باهه ۾ وڃڻ وارو آهي . ف١٤٨ ۽ ملائڪ چون ٿا اسان ۾

مَقَامٌ مَّعْلُوْمٌ ﴿١٦٤﴾ وَّاِنَّا لَنَحْنُ الصَّآفُّوْنَ ﴿١٦٥﴾ وَاِنَّا لَنَحْنُ الْمُسَبِّحُوْنَ ﴿١٦٦﴾

هر هڪ جو هڪ معلوم مقام آهي ف١٤٩ بيشڪ اسان پر قطار ٻڌي حڪم جا منتظر آهيون. ۽ بيشڪ اسان ان جي پاڪائي بيان ڪرڻ وارا

وَاِنْ كَانُوْا لَيَقُوْلُوْنَ ﴿١٦٧﴾ لَوْ اَنَّ عِنْدَنَا ذِكْرًا مِّنَ الْاَوَّلِيْنَ ﴿١٦٨﴾

آهيون ۽ بيشڪ اهي چوندا هُئا ف١٥٠ . جيڪڏهن اسان وٽ اڳين جي ڪا نصيحت هجي ها ف١٥١ . ته

لَكُنَّا عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلَصِيْنَ ﴿١٦٩﴾ فَكَفَرُوْا بِهٖ فَسَوْفَ يَعْلَمُوْنَ ﴿١٧٠﴾

ضرور اسان الله جا چونڊيل ٻانها هجون ها . ف١٥٢ پوءِ ان جا انڪاري ٿيا، پوءِ عنقريب معلوم ڪري وٺندا ف١٥٣

وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِيْنَ ﴿١٧١﴾ اِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُوْرُوْنَ ﴿١٧٢﴾

۽ بيشڪ اسان جو ڪلام ٿي چُڪو آهي اسان جي موڪليل ٻانهن جي واسطي. ته بيشڪ انهن (رسولن) جي مدد ٿيندي

ف١٣٦ جيئن جهينه ۽ بني سلمه وغيره ڪافرن جو عقيدو آهي ته ملائڪ خدا جون ڌيئرون آهن . ف١٣٧ يعني پنهنجي لاءِ ته ڌيئرون پسند نه ٿا ڪن، خراب ڄاڻن ٿا ۽ وري اهڙيءَ شيءِ کي خدا جي طرف منسوب ڪن ٿا . ف١٣٨ ڏسي رهيا هُئا. ڇا اهڙيون بيهوديون ڳالهيون ڪن ٿا . ف١٣٩ فاسد ۽ باطل . ف١٤٠ ۽ ايترو نه ٿا سمجهو ته الله تعالىٰ اولاد کان پاڪ ۽ منزه آهي . ف١٤١ جنهن ۾ اها سند هجي . ف١٤٢ جيئن ڪن مُشرڪن چيو هو ته الله تعالىٰ جنن ۾ شادي ڪئي، ان مان ملائڪ پيدا ٿيا . (معاذالله) ڪهڙي نه وڏي ڪفر جا مرتڪب ٿيا . ف١٤٣ يعني ان بيهوده ڳالهه چوڻ وارا . ف١٤٤ جهنم ۾ عذاب جي لاءِ . ف١٤٥ ايماندار الله تعالىٰ جي پاڪائي بيان ڪن ٿا انهن سڀني ڳالهين کان جيڪي ڪافر اجايون چون ٿا . ف١٤٦ يعني توهان ۽ توهان جا بُت سمورا اهي ۽ گمراهه نه ٿا ڪري سگهو . ف١٤٧ جنهن جي قسمت ۾ ئي هي آهي ته اهو پنهنجي بُري ڪردار جي ڪري جهنم جو حقدار ٿئي . ف١٤٨ جنهن ۾ پنهن جي رب جي عبادت ڪري ٿو. حضرت ابن عباس رضي الله تعالىٰ عنهما فرمايو ته آسمانن ۾ گِراٺ جيتري به اهڙي جاءِ نه آهي، جنهن ۾ ڪو ملائڪ نماز نه پڙهندو هجي يا تسبيح نه ڪندو هجي.

ف١٥٠ يعني مڪه مڪرمه جا ڪافر ۽ مُشرڪ محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي تشريف آوري کان اڳ چوندا هُئا ته . ف١٥١ ڪو ڪتاب ملي ها. ف١٥٢ ان جي اطاعت ڪريون ها ۽ اخلاص سان عبادت بجا آڻيون ها. پوءِ جڏهن سڀني ڪتابن کان افضل ۽ اشرف معجز (عاجز ڪرڻ وارو) ڪتاب انهن کي مليو يعني قرآن پاڪ نازل ٿيو . ف١٥٣ پنهنجي ڪفر جو انجام.

وَإِنَّ جُندَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ ﴿١٧٣﴾ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿١٧٤﴾ وَأَبْصِرْهُمْ

۽ بيشڪ اسان جوئي لشڪر غالب ايندو ۱۵۴ پوءِ هڪ وقت تائين تون انهن کان مُنهن ڦيري ڇڏ ۱۵۵ ۽ انهن کي ڏسندو 35

فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ﴿١٧٥﴾ أَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ ﴿١٧٦﴾ فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ

جو عنقريب اهي ڏسي وٺندا ۱۵۶ پوءِ ڇا اسان جي عذاب جي جلدي ڪن ٿا. پوءِ جڏهن انهن جي اڱڻ تي لهندو ته ڪهڙي

فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنذَرِينَ ﴿١٧٧﴾ وَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿١٧٨﴾ وَأَبْصِرْ

ڊيڄاريلن جي صبح ڪهڙي نه بري هوندي. ۽ هڪ وقت تائين انهن کان مُنهن ڦيري ڇڏ. ۽ انتظار ڪر

فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ﴿١٧٩﴾ سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٨٠﴾

ته عنقريب اهي ڏسي وٺندا. پاڪائي آهي تنهنجي رب عزت واري رب جي انهن جي ڳالهين کان. ۱۵۷

وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ ﴿١٨١﴾ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٨٢﴾

۽ سلام هجي پيغمبرن تي ۱۵۸ ۽ سمورِيون خوبيون الله جي واسطي جيڪو سمورن جهانن جو رب آهي

ع ۵ ۴۴ ۹

سُورَةُ صٓ مَكِّيَّةٌ ۳۸ — بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ — اٰيَاتُهَا ۸۸ رُكُوعَاتُهَا ۵

سورة صٓ مڪي آهي الله جي نالي سان (شروع) جيڪو نهايت مهربان ٻاجهارو ۱ ان ۾ اٺاسي آيتون ۽ پنج رڪوع آهن

صٓ ۚ وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ ﴿١﴾ بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ ﴿٢﴾

هن شرف واري قرآن جو قسم. ۲ مگر ڪافر وڏائيءَ ۽ ضد ۾ پيل آهن ۳.

كَمْ أَهْلَكْنَا مِن قَبْلِهِم مِّن قَرْنٍ فَنَادَوا وَّلَاتَ حِينَ مَنَاصٍ ﴿٣﴾

اسان انهن کان اڳ ڪيتريون قومون تباهه ڪري ڇڏيون ۴ پوءِ انهن دانهون ڪيون ۵ ۽ اهو ڇٽڻ جو وقت نه هو. ۶

وَعَجِبُوا أَن جَاءَهُم مُّنذِرٌ مِّنْهُمْ ۖ وَقَالَ الْكَافِرُونَ هَٰذَا سَاحِرٌ كَذَّابٌ ﴿٤﴾

۽ انهن کي هن ڳالهه تي حيرت ٿي ته انهن وٽ انهن ما ڪرو ڊيڄاريندڙ تشريف وٺي آيو ۷ ۽ ڪافر چيو ته هي جادوگر آهي ڏاڍو ڪوڙو.

أَجَعَلَ الْآلِهَةَ إِلَٰهًا وَاحِدًا ۖ إِنَّ هَٰذَا لَشَيْءٌ عُجَابٌ ﴿٥﴾ وَانطَلَقَ الْمَلَأُ

ڇا ان گهڻن خدائن کي هڪڙو خدا ڪري ڇڏيو بيشڪ هيءَ عجيب ڳالهه آهي ۸ ۽ انهن جا سردار روانا ٿيا

مِنْهُمْ أَنِ امْشُوا وَاصْبِرُوا عَلَىٰ آلِهَتِكُمْ ۖ إِنَّ هَٰذَا لَشَيْءٌ يُرَادُ ﴿٦﴾

۹ ته هن وتان ڇڏي هلو ۽ پنهنجي خدائن تي مضبوطي سان قائم رهو بيشڪ ان ۾ انهيءَ جو ڪو مطلب آهي.

مَا سَمِعْنَا بِهَٰذَا فِي الْمِلَّةِ الْآخِرَةِ إِنْ هَٰذَا إِلَّا اخْتِلَاقٌ ﴿٧﴾ أَأُنزِلَ

هيءَ ته اسان سڀ کان پوئين دين (نصرانيت) ۾ به نه ٻڌو ۱۰ هي ته نئين من گهڙت آهي. ڇا انهيءَ تي ئي

ف۱۵۴ يعني ايمان وارا.

ف۱۵۵ جيستائين توهان کي انهن سان قتال ڪرڻ جو حڪم ڏنو وڃي.

ف۱۵۶ نموني نموني جا عذاب دُنيا ۽ آخرت ۾ جڏهن هيءُ آيت نازل ٿي ته ڪافرن مسخري ۽ ٺٺولي جي طور چيو ته هي عذاب ڪڏهن نازل ٿيندو. ان جي جواب ۾ ايندڙ آيت نازل ٿي.

ف۱۵۷ جيڪي ڪافرن جي شان ۾ چون ٿا ۽ ان جي لاءِ شريڪ ۽ اولاد ٻڌائن ٿا.

ف۱۵۸ جن الله عزّ وجلّ جي طرف کان توحيد ۽ شريعت جا احڪام پهچايا. انساني مرتبن ۾ سڀ کان اعلىٰ مرتبو هي آهي ته خود ڪامل هجي ۽ ٻين جي تڪميل ڪري. اهو شان نبين سڳورن جو آهي ته پوءِ هر ڪنهن تي انهن سڳورن جي تابعداري ۽ انهن جي پيروي لازم آهي ✤ ✤

ف۱ سُوْرَةُ صٓ جو نالو سورة داؤد به آهي. هيءُ سورة مڪي آهي، هن ۾ پنج رڪوع، اٺاسي آيتون، ست سؤ ٻٽيهه ڪلمان ۽ ٽي هزار ستهٺ حرف آهن.

ف۲ جيڪو شرف وارو آهي ته اهو ڪلام معجز آهي.

ف۳ ۽ حضور پُرنور محبوب نبي ڪريم صاحبِ لولاڪ صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن سان دُشمني رکن ٿا، ان ڪري حق جو اعتراف نه ٿا ڪن.

ف۴ يعني سندن قوم کان اڳ ڪيتريون امتون هلاڪ ڪري ڇڏيون انهيءَ تڪبر ۽ نبين سڳورن جي مخالفت جي ڪري.

ف۵ يعني عذاب جي نزول جي وقت انهن فرياد ڪئي.

ف۶ جو ڇوٽڪارو لهي سگهن ها. ان وقت جي فرياد بيڪار هئي. مڪي جي ڪافرن انهن جي حال کان عبرت حاصل نه ڪئي.

ف۷ يعني محبوب سيدِ عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم.

ف۸ شانِ نزول:- جڏهن حضرت عمر رضي الله تعالىٰ عنه اسلام آندو ته مسلمانن کي خوشي ٿي ۽ ڪافرن کي نهايت ڏک ٿيو. وليد بن مغيره قريش جي رئيس ۽ اڳواڻ پنجويهن ڄڻن کي گڏ ڪيو ۽ انهن کي ابوطالب وٽ وٺي آيو ۽ ان کي چيائون ته تون اسان جو سردار آهين ۽ بزرگ آهين. اسان تو وٽ هن ڪري آيا آهيون ته تون اسان ۽ پنهنجي ڀائٽي جي وچ ۾ فيصلو ڪرين. سندن جماعت جي ننڍي درجي جي ماڻهن جيڪو هنگامو قائم ڪري رکيو آهي، اهو تون ڄاڻين ٿو. ابوطالب حضرت محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن کي سڏائي ڪري عرض ڪيو ته هي توهان جي قوم جا ماڻهو آهن ۽ توهان سان صلح چاهن ٿا، توهان انهن جي طرف کان تورو به انحراف نه ڪجو. محبوب سيدِ عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن فرمايو ته هي مون کان ڇا گهرن ٿا. انهن چيو ته اسان ايترو چاهيون ٿا ته توهان اسان کي ۽ اسان جي معبودن جي ذڪر کي ڇڏي ڏيو اسان توهان جي ۽ توهان جي معبود جي بدگوئي جي پويان نه ٿينداسون. حضور پُرنور محبوب عليه الصلوٰة والسلام جن فرمايو ته ڇا توهان هڪ ڪلمو قبول ڪري سگهو ٿا، جنهن سان عرب ۽ عجم جا مالڪ ۽ حاڪم ٿي وڃو. ابوجهل چيو ته هڪ ته ڇا! اسان ڏهه ڪلمان قبول ڪري سگهون ٿا. محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن فرمايو ته چئو لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ. ان تي اهي ماٺ ٿي ويا ۽ چوڻ لڳا ته ڇا ان گهڻن خدائن جو هڪ خدا ڪري ڇڏي. ايتري گهڻي مخلوق جي لاءِ هڪ خدا ڪيئن ڪافي ٿي سگهي ٿو. ف۹ ابوطالب جي مجلس کان ٻاهر ۾ هي چوندي. ف۱۰ نصراني به ٽن خدائن جا قائل هئا. هي ته هڪ خدا ٻڌائن ٿا.

عَلَيْهِ الذِّكْرُ مِنْۢ بَيْنِنَا ۭ بَلْ هُمْ فِيْ شَكٍّ مِّنْ ذِكْرِيْ ۚ بَلْ لَّمَّا
قرآن نازل ٿيو اسان سمورن مان ول بلڪ اهي شڪ ۾ آهن منهنجي ڪتاب بابت و١٣ بلڪ اڃان
يَذُوْقُوْا عَذَابِ ۝٨ ۭ اَمْ عِنْدَهُمْ خَزَاۗىِٕنُ رَحْمَةِ رَبِّكَ الْعَزِيْزِ الْوَهَّابِ ۝٩ۚ
منهنجي سزا نه چکي اٿن. و١٣ ڇا اهي توهان جي رب جي رحمت جا خزانچي آهن و١٤ اهو عزت وارو گهڻو عطا فرمائيندڙ آهي. و١٥
اَمْ لَهُمْ مُّلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۣ فَلْيَرْتَقُوْا فِي الْاَسْبَابِ ۝١٠
ڇا انهن جي واسطي آهي بادشاهي آسمانن ۽ زمين جي ۽ جو ڪجھ انهن جي وچ ۾ آهي پوءِ رسين تنگي چڙهي نه وڃن؟ و١٦
جُنْدٌ مَّا هُنَالِكَ مَهْزُوْمٌ مِّنَ الْاَحْزَابِ ۝١١ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوْحٍ
هيءَ هڪ ذليل لشڪر آهي انهن لشڪرن مان جو اتي ڀڄايو ويندو و١٧ انهن کان اڳ ۾ ڪوڙو ڄاتو چڪي نوح جي قوم
وَّعَادٌ وَّفِرْعَوْنُ ذُو الْاَوْتَادِ ۝١٢ۙ وَثَمُوْدُ وَقَوْمُ لُوْطٍ وَّاَصْحٰبُ
۽ عاد ۽ چوڪنيي ڪرڻ وارو فرعون و١٨ ۽ ثمود ۽ لوط جي قوم ۽ هُڙتيءَ وارا و١٩
لْــــَٔيْكَةِ ۭ اُولٰۗىِٕكَ الْاَحْزَابُ ۝١٣ اِنْ كُلٌّ اِلَّا كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ
اِهي آهن اُهي ٽولا و٢٠ انهن مان ڪو به اهڙو نه آهي جن رسولن کي ڪوڙو نه سمجهيو هجي پوءِ منهنجو عذاب لازم ٿيو. و٢١
ع ١٤ عِقَابِ ۝١٤ۧ وَمَا يَنْظُرُ هٰٓؤُلَاۗءِ اِلَّا صَيْحَةً وَّاحِدَةً مَّا لَهَا مِنْ فَوَاقٍ ۝١٥
۽ اهي انتظار نه ٿا ڪن مگر هڪڙي خوفناڪ آواز جو و٢٢ جنهن کي ڪو به ڦيري نه ٿو سگهي ۽ چون ٿا
وَقَالُوْا رَبَّنَا عَجِّلْ لَّنَا قِطَّنَا قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ ۝١٦ اِصْبِرْ عَلٰي مَا يَقُوْلُوْنَ
اي اسان جا رب اسان جو حصو اسان کي جلد ڏي ڇڏ حساب جي ڏينهن کان اڳ و٢٣ تون انهن جي ڳالهين تي صبر ڪر
وَاذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوٗدَ ذَا الْاَيْدِ ۚ اِنَّهٗٓ اَوَّابٌ ۝١٧ اِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهٗ
۽ اسان جي ٻانهي داؤد نعمتن واري کي ياد ڪر و٢٤ بيشڪ اهو ڏاڍو رجوع ڪرڻ وارو آهي و٢٥ بيشڪ اسان ان سان گڏ پهاڙ
يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْاِشْرَاقِ ۝١٨ۙ وَالطَّيْرَ مَحْشُوْرَةً ۭ كُلٌّ لَّهٗٓ اَوَّابٌ ۝١٩ وَ
تابع فرمائي ڇڏيا جو تسبيح چوندا آهن و٢٦ شام جو ۽ صبح جو. و٢٧ ۽ پکي گڏ ڪيل و٢٨ سڀ ان جا فرمانبردار هئا و٢٩
شَدَدْنَا مُلْكَهٗ وَاٰتَيْنٰهُ الْحِكْمَةَ وَفَصْلَ الْخِطَابِ ۝٢٠ وَهَلْ اَتٰىكَ نَبَؤُا
۽ اسان ان جي بادشاهي کي مضبوط ڪيو و٣٠ ۽ ان کي حڪمت و٣١ ۽ فيصلو ڪندڙ قول عطا فرمايو و٣٢ ڇا تو کي و٣٣ ان دعويٰ وارن جي
الْخَصْمِ ۘ اِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ ۝٢١ۙ اِذْ دَخَلُوْا عَلٰي دَاوٗدَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ
وقف لازم
خبر آئي جڏهن پٽ ٽپي داؤد جي مسجد ۾ آيا و٣٤. جڏهن اهي داؤد وٽ داخل ٿيا ته اهو انهن کان گهبرائجي ويو

و١١ مڪي وارن کي محبوب سيد عالم صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جن جي نبوت جي منصب تي حسد آيو ۽ انهن هي چيو ته اسان ۾ شرف ۽ عزت وارا ماڻهو موجود هئا، انهن مان ڪنهن تي قرآن نه لٿو، خاص حضرت محبوب سيد الانبياء محمد مصطفيٰ (صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم) جن تي لٿو. و١٢ ته ان جي آڻڻ وارا حضرت محبوب محمد مصطفيٰ صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جن جي تڪذيب ڪن ٿا. و١٣ جيڪڏهن منهنجو عذاب چکي وٺن ها ته اهو شڪ ۽ تڪذيب ۽ حسد ڪجھ به باقي نه رهي ها ۽ محبوب حضرت پيغمبر ڪريم عليه الصلوٰة والسلام جي تصديق ڪن ها، پر ان وقت جي تصديق فائدو ڏيندڙ نه ٿئي ها. و١٤ ۽ چاهيون ٿا ته نبوت جون چاٻيون انهن جي هٿ ۾ آهن، جنهن کي چاهن ته ڏين. پنهنجو پاڻ کي ڇا ٿا سمجهن الله تعاليٰ ۽ ان جي مالڪيت کي نه ٿا ڄاڻن. و١٥ حڪمت جي اقتضا مطابق جنهن کي جيڪو چاهي، عطا فرمائي. ان پنهنجي حبيب اڪرم محبوب محمد مصطفيٰ صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جن کي نبوت عطا فرمائي ته پوءِ ڪنهن کي ان ۾ دخل ڏيڻ ۽ تڪرار ڪرڻ جي ڪهڙي مجال. و١٦ ۽ اهڙو اختيار هجي ته پوءِ جنهن کي چاهن، وحي سان خاص ڪن ۽ جهان جي تدبير پنهنجي هٿ ۾ وٺن ۽ جڏهن اهو ڪجھ نه آهي ته پوءِ اُمور ربانيه ۽ تدابير الاهيه ۾ دخل ڇو ڏين ٿا. انهن کي ان جو ڪهڙو حق آهي. ڪافرن کي هي جواب ڏيڻ کان پوءِ الله تبارڪ وتعاليٰ پنهنجي محبوب حضرت پيغمبر ڪريم صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جن سان نصرت ۽ مدد جو وعدو فرمايو آهي. و١٧ يعني انهن قريشن جي جماعت انهن لشڪرن مان هڪ آهي، جيڪي پاڻ سڳورن کان اڳين نبي سڳورن جي مقابلي ۾ ٽولا ٺاهي ٺاهي ايندا هئا ۽ زيادتيون ڪندا هئا ان سبب کان هلاڪ ڪيا ويا. الله تعاليٰ پنهنجي محبوب نبي ڪريم صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جن کي خبر ڏني ته اهوئي حال انهن جو آهي، انهن کي به شڪست ٿيندي جهڙي طرح بدر ۾ واقع ٿيو ان کان پوءِ الله تعاليٰ پنهنجي حبيب ڪريم صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جن جي دل مبارڪ جي تسڪين جي لاءِ اڳين نبين سڳورن ۽ انهن جي قومن جو ذڪر فرمايو. و١٨ جيڪو ڪنهن تي غصو ڪندو هو ته ان کي لٽڪائي ان جا چارئي هٿ ۽ پير چئني طرفن کان ميخن ۾ بدرائي ڇڏيندو هو، پوءِ ان کي مارائيندو هو ۽ ان تي قسم قسم جون سختيون ڪندو هو. و١٩ جيڪي شُعيب عليه السلام جي قوم مان هئا. و٢٠ جيڪي نبين سڳورن جي مقابلي ۾ ٽولا ٺاهي ڪري آيا. مڪي جا مشرڪ انهن ٽولن مان آهن. و٢١ يعني انهن گذريل اُمتن جڏهن نبين سڳورن جي تڪذيب ڪئي ته انهن تي عذاب لازم ٿي ريو. پوءِ انهن ضعيفن جو ڪهڙو حال ٿيندو ۽ جڏهن انهن تي عذاب لهندو. و٢٢ يعني قيامت جي پهرين ٿوڪ جي، جيڪا انهن جي عذاب جو مقرر وقت آهي. و٢٣ هي نضر بن حارث مسخري کان چيو هو. ان تي الله تعاليٰ پنهنجي حبيب ڪريم صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جن کي فرمايو ته. و٢٤ جنهن کي عبادت جي گهڻي قوت ڏني ويئي هئي. سندس طريقو هي هو ته هڪ ڏينهن روزو رکندو هو ۽ هڪ ڏينهن افطار ڪندو هو ۽ رات جو پهرين اڌ حصي ۾ عبادت ڪندو هو. ان کان پوءِ رات جو ٽيون حصو آرام ڪندو هو، پوءِ باقي ڇهون حصو عبادت ۾ گذاريندو هو. و٢٥ پنهنجي رب جي طرف. و٢٦ حضرت داؤد عليه السلام جي تسبيح سان گڏ. و٢٧ هن آيت جي تفسير ۾ هي به چيو ويو آهي ته الله تعاليٰ حضرت داؤد عليه السلام جي لاءِ جبلن کي اهڙو تابع ڪيو هو، جو جتي پاڻ چاهيندو هو، وٺي ويندو هو (مدارڪ). و٢٨ حضرت ابن عباس رضي الله تعاليٰ عنهما کان روايت ٿيل آهي ته جڏهن حضرت داؤد عليه السلام تسبيح ڪندو هو ته جبل به ساڻس گڏ تسبيح ڪندا هئا ۽ پکي وٽس گڏ ٿي تسبيح ڪندا هئا. و٢٩ جبل به ۽ پکي به. و٣٠ فوج ۽ لشڪر جي گهڻائي عطا فرمائي. حضرت ابن عباس رضي الله تعاليٰ عنهما فرمايو ته ساري زمين جي بادشاهن ۾ حضرت داؤد عليه السلام جي سلطنت وڌي مضبوط ۽ بادشاهي مضبوط هئي. ڇٽيهه هزار مرد سندس محراب جي پهري تي مقرر هئا. و٣١ يعني نبوت. ڪن مفسرن حڪمت جو تفسير عدل ڪيو آهي. ڪن ڪتاب الله جو علم، ڪن فقه ته ڪي ٻين سنت تفسير ڪيو آهي (جمل). و٣٢ قول فيصل مان مُراد علم قضا آهي جيڪو حق ۽ باطل ۾ فرق ۽ تميز ڪري. و٣٣ اي محبوب سيد عالم صلي الله تعاليٰ عليه وآله وسلم. و٣٤ هي اچڻ وارا مشهور قول مطابق ملائڪ هئا جيڪي حضرت داؤد عليه السلام جي آزمائش جي لاءِ آيا هئا.

قَالُوْا لَا تَخَفْ ۚ خَصْمٰنِ بَغٰى بَعْضُنَا عَلٰى بَعْضٍ فَاحْكُمْ بَيْنَنَا
انهن عرض ڪيو ته ڊ نه اسان ٻه ڌريون آهيون جو هڪڙي ٻئي تي زيادتي ڪئي آهي وٺ٣٥ پوءِ تون اسان ۾ سچو فيصلو فرمائي ڇڏ
بِالْحَقِّ وَلَا تُشْطِطْ وَاهْدِنَآ اِلٰى سَوَآءِ الصِّرَاطِ ﴿٢٢﴾ اِنَّ هٰذَآ اَخِيْ ۫ لَهٗ
۽ حق جي ابتڙ نه ڪجان ۽ وٺ٣٦ ۽ اسان کي سڌي وات ڏانهن ڏيکار. بيشڪ هي منهنجو ڀاءُ آهي وٺ٣٧ ان وٽ نوانوي
تِسْعٌ وَّتِسْعُوْنَ نَعْجَةً وَّلِيَ نَعْجَةٌ وَّاحِدَةٌ ۫ فَقَالَ اَكْفِلْنِيْهَا وَعَزَّنِيْ
رڍون آهن ۽ مون وٽ هڪڙي رڍ، هاڻ اهو چوي ٿو ته اها به منهنجي حوالي ڪري ڇڏ ۽ مون تي ڳالهه ۾ ڏاڍو
فِي الْخِطَابِ ﴿٢٣﴾ قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعْجَتِكَ اِلٰى نِعَاجِهٖ ۭ وَاِنَّ
ٿو ورڇي وڃي ٿو. داؤد فرمايو بيشڪ هو توسان زيادتي ڪري ٿو جو تنهنجي رڍ پنهنجي رڍن ۾ ملائڻ
كَثِيْرًا مِّنَ الْخُلَطَآءِ لَيَبْغِيْ بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ اِلَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا
گهري ٿو ۽ بيشڪ گهڻا شريڪ هڪ ٻئي تي زيادتي ڪندا آهن مگر جن ايمان آندو ۽ چڱا ڪم ڪيا ۽ اهي
وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ وَقَلِيْلٌ مَّا هُمْ ۭ وَظَنَّ دَاوٗدُ اَنَّمَا فَتَنّٰهُ فَاسْتَغْفَرَ
تمام ٿورا آهن وٺ٣٨ هاڻي داؤد سمجهيو جو اسان ان جو امتحان ورتو هو وٺ٣٩ پوءِ پنهنجي رب کان معافي گهريائين ۽ سجدي ۾
السجدة ١٠
رَبَّهٗ وَخَرَّ رَاكِعًا وَّاَنَابَ ﴿٢٤﴾ فَغَفَرْنَا لَهٗ ذٰلِكَ ۭ وَاِنَّ لَهٗ عِنْدَنَا لَزُلْفٰى
ڪري پيو وٺ٤٠ ۽ رجوع ڪيائين پوءِ اسان ان کي معاف فرمايو ۽ بيشڪ ان جي واسطي اسان جي درگاه ۾ يقيناً قرب
وَحُسْنَ مَاٰبٍ ﴿٢٥﴾ يٰدَاوٗدُ اِنَّا جَعَلْنٰكَ خَلِيْفَةً فِي الْاَرْضِ فَاحْكُمْ
۽ چڱي جاءِ آهي. اي داؤد بيشڪ اسان توکي زمين ۾ خليفو ڪيو وٺ٤١ پوءِ ماڻهن ۾
بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوٰى فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۭ
سچو فيصلو ڪر ۽ خواهش جي پوئيان لڳ نه ته اُها توکي الله جي راهه کان ڀٽڪائيندي. بيشڪ
اِنَّ الَّذِيْنَ يَضِلُّوْنَ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيْدٌۢ بِمَا
جيڪي الله جي راهه کان ڀٽڪن ٿا انهن جي واسطي سخت عذاب آهي ان ڪري جو اهي حساب جي ڏينهن کي وساري ويٺا
ع ٢ / ١٢ / ١١
نَسُوْا يَوْمَ الْحِسَابِ ﴿٢٦﴾ وَمَا خَلَقْنَا السَّمَآءَ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا ۭ
وٺ٤٢ ۽ اسان آسمان ۽ زمين ۽ جو ڪجهه انهن جي وچ ۾ آهي بيڪار نه بنايو هي ڪافرن جو گمان آهي
ذٰلِكَ ظَنُّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا ۚ فَوَيْلٌ لِّلَّذِيْنَ كَفَرُوْا مِنَ النَّارِ ﴿٢٧﴾ اَمْ نَجْعَلُ
وٺ٤٣ پوءِ ڪافرن جي واسطي تباهي آهي باهه کان. ڇا اسان انهن کي جن ايمان آندو

وٺ٣٥ انهن جو هي قول هڪ مسئلي جي فرضي شڪل ۾ پيش ڪري جواب حاصل ڪرڻ هو ۽ ڪنهن مسئلي جي متعلق حڪم معلوم ڪرڻ جي لاءِ فرضي صورتون مقرر ڪيون وڃن ٿيون ۽ مقرر شخصن جي طرف انهن جي نسبت ڪئي وڃي ٿي ته جيئن مسئلي جو بيان تمام واضح طريقي تي ٿئي ۽ ابهام باقي نه رهي. هتي جيڪا مسئلي جي صورت انهن ملائڪن پيش ڪئي، ان مان مقصد حضرت داؤد عليه السلام کي توجه ڏيارڻ هو ان امر جي طرف جيڪو ڪيس پيش آيو هو ۽ اهو هي هو ته سندس نوانوي گهرواريون هيون. ان کان پوءِ پاڻ هڪ ٻي عورت کي پيغام ڏنو جنهن کي هڪ مسلمان اڳيئي پيغام ڏيئي چڪو هو پر سندس پيغام پهچڻ کان پوءِ عورت جا مائٽ ٻئي جي طرف واجهائڻ وارا ڪٿهن هئا، سو سندس لاءِ راضي ٿي ويا ۽ ساڻس نڪاح ٿي ويو. هڪ قول هي به آهي ته ان مسلمان سان نڪاح ٿي چڪو هو، پاڻ ان مسلمان سان پنهنجي رغبت جو اظهار ڪيو ۽ چاهيو ته اهو پنهنجي گهرواري کي طلاق ڏئي. اهو سندس لحاظ کان منع نه ڪري سگهيو ۽ طلاق ڏني. سندس نڪاح ٿي ويو ۽ ان زماني ۾ اهو معمول هو ته جيڪڏهن ڪنهن شخص کي ڪنهن جي عورت جي طرف رغبت ٿيندي هئي ته ان کي درخواست ڪري طلاق ڏياري وٺندو هو ۽ عدت کان پوءِ نڪاح ڪري وٺندو هو. هي ڳالهه شرعًا ناجائز آهي، نه ان زماني جي رسم ۽ عادت جي خلاف، پر نبين سڳورن جو شان تمام ارفع ۽ اعليٰ ٿئي ٿو. ان ڪري اهو منصبِ عالي جي لائق نه هو. پوءِ الله تعاليٰ جي مرضي هي ٿي ته کيس ان تي آگاهه ڪيو وڃي ۽ ان جو سبب هي پيدا ٿيو ته ملائڪ فريادي ۽ جوابدار جي شڪل ۾ سندس اڳيان پيش ٿيا. فائدو:- هن مان معلوم ٿيو ته اگر بزرگن کان ڪا لغزش صادر ٿئي ۽ ڪو امر شان جي خلاف واقع ٿي وڃي ته پوءِ ادب هي آهي ته اعتراض واري زبان نه کولي وڃي، بلڪ ان واقعي جي مثل هڪ واقعو متصور ڪري ان جي نسبت سائلانه مسائل جي انداز ۾ سوال ڪيو وڃي ۽ ان جي عظمت ۽ احترام جو لحاظ ڪيو وڃي ۽ هي به معلوم ٿيو ته الله تعاليٰ عزّ وجلّ مالڪ ۽ مولىٰ پنهنجن نبين سڳورن جي اهڙي عزت فرمائي ٿو ته انهن کي ڪنهن ڳالهه تي آگاهه ڪرڻ جي لاءِ ملائڪن کي ادب جي طريقي سان حاضر ٿيڻ جو حڪم ڏئي ٿو. وٺ٣٦ جنهن جي غلطي هجي، لحاظ کان سواءِ فرمايو. وٺ٣٧ يعني دين ڀاءُ. وٺ٣٨ حضرت داؤد عليه السلام جو اهو گفتگو ٻڌي ڪري ملائڪن مان هڪ ٻئي جي طرف ڏٺو ۽ تبسم ڪري اُهي آسمان جي طرف روانا ٿي ويا. وٺ٣٩ ۽ دنبي هڪ ڪناية هو، جنهن مان مُراد عورت هئي، ڇو ته نوانوي گهروارين جي هوندي پاڻ هڪ ٻي عورت جي خواهش ڪئي هئي، ان ڪري دنبي جي طرز ۾ سوال ڪيو ويو. جڏهن پاڻ اهو سمجهيائين. وٺ٤٠ مسئلو:- هن آيت مان ثابت ٿئي ٿو ته نماز ۾ رڪوع ڪرڻ تلاوت جي سجدي جي قائم مقام ٿي وڃي ٿو، جڏهن ته نيت ڪئي وڃي. وٺ٤١ خلق جي تدبير تي توکي مقرر ڪيو سين ۽ تنهنجو حڪم انهن ۾ نافذ فرمايوسين. وٺ٤٢ ۽ ان ڪري ايمان کان محروم رهيا. جيڪڏهن انهن کي حساب جي ڏينهن جو يقين هجي ها ته دنيا ۾ ئي ايمان آڻين ها. وٺ٤٣ جيتوڻيڪ اهي صراحتًا نه چون ته آسمان ۽ زمين ۽ سموري دنيا بيڪار پيدا ڪئي وئي، پر جڏهن ته بعث ۽ جزا جا منڪر آهن ته پوءِ نتيجو هي آهي ته جهان جي ايجاد کي بيڪار ۽ بي فائده مڃن.

الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ كَالْمُفْسِدِيْنَ فِي الْاَرْضِ اَمْ نَجْعَلُ
۽ چڱا ڪم ڪيائون انهن جهڙو ڪيون جيڪي زمين ۾ فساد ڦيلائون ٿا يا اسان پرهيزگارن کي سخت بي فرمانن جي
الْمُتَّقِيْنَ كَالْفُجَّارِ ﴿٢٨﴾ كِتٰبٌ اَنْزَلْنٰهُ اِلَيْكَ مُبٰرَكٌ لِّيَدَّبَّرُوْۤا اٰيٰتِهٖ وَلِيَتَذَكَّرَ
برابر ڪريون - ف۴۴ هي هڪ بابرڪت ڪتاب آهي جيڪو اسان تنهنجي طرف لاٿو ته ماڻهو هن جي آيتن ۾ سوچ ڪن ۽ نصيحت
اُولُوا الْاَلْبَابِ ﴿٢٩﴾ وَوَهَبْنَا لِدَاوٗدَ سُلَيْمٰنَ ؕ نِعْمَ الْعَبْدُ ؕ اِنَّهٗۤ اَوَّابٌ ﴿٣٠﴾ اِذْ
پرائن عقلمند - ۽ اسان داؤد کي ف۴۶ سليمان عطا فرمايو ڪهڙو نه چڱو ٻانهو بيشڪ اهو ڏاڍو رجوع ڪرڻ وارو هو ف۴۷ جڏهن ان جي اڳيان
عُرِضَ عَلَيْهِ بِالْعَشِيِّ الصّٰفِنٰتُ الْجِيَادُ ﴿٣١﴾ فَقَالَ اِنِّيْۤ اَحْبَبْتُ حُبَّ
پيش ڪيا ويا ٽپهري ڌاري ف۴۸ گهوڙا روڪ ته ٽن پيرن تي بيهن چوٿين سنب جي ڪنڌ زمين تي لڳائي هلائين ته هوائي وڃن ف۴۹ پوءِ سليمان چيو بيشڪ
الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّيْ ۚ حَتّٰى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ ﴿٣٢﴾ رُدُّوْهَا عَلَيَّ ؕ فَطَفِقَ
مون کي هنن گهوڙن جي محبت پسند آئي پنهنجي رب جي ياد جي واسطي پوءِ ف۵۰ انهن جي هلائڻ جو حڪم ڏنائين تان جو نگاهه کان غائب ٿي ويا ف۵۱
مَسْحًاۢ بِالسُّوْقِ وَالْاَعْنَاقِ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمٰنَ وَاَلْقَيْنَا عَلٰى
پوءِ حڪم ڏنائين ته انهن کي موٽ واپس آڻيو پوءِ انهن جي پيرين تي ۽ ڳچين تي هٿ ڦيرائڻ لڳو ۽ بيشڪ اسان سليمان کي پرکيو ف۵۳ ۽ ان جي تخت تي
كُرْسِيِّهٖ جَسَدًا ثُمَّ اَنَابَ ﴿٣٤﴾ قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِيْ وَهَبْ لِيْ مُلْكًا لَّا
هڪ بي ساهه جسم ڦٽي ڪيوسين ف۵۴ پوءِ رجوع ڪيائين ف۵۵ عرض ڪيائين اي منهنجا رب مون کي بخش ۽ مون کي اهڙي بادشاهي عطا ڪر جو مون کان
يَنْۢبَغِيْ لِاَحَدٍ مِّنْۢ بَعْدِيْ ۚ اِنَّكَ اَنْتَ الْوَهَّابُ ﴿٣٥﴾ فَسَخَّرْنَا لَهُ الرِّيْحَ
پوءِ ڪنهن کي به لائق نه هجي، ف۵۶ بيشڪ تون ئي آهين وڏو عطا ڪرڻ وارو، پوءِ اسان هوا ان جي تابع ڪري ڇڏي
تَجْرِيْ بِاَمْرِهٖ رُخَآءً حَيْثُ اَصَابَ ﴿٣٦﴾ وَالشَّيٰطِيْنَ كُلَّ بَنَّآءٍ وَّ
جو ان جي حڪم سان نرم نرم هلندي هئي ف۵۷ جتي اهو چاهي ۽ اختيار هيٺ ڏنيئي ڇڏيا ديو هر طرح جا ڪاريگر ف۵۸ ۽
غَوَّاصٍ ﴿٣٧﴾ وَّاٰخَرِيْنَ مُقَرَّنِيْنَ فِي الْاَصْفَادِ ﴿٣٨﴾ هٰذَا عَطَآؤُنَا فَامْنُنْ
ٽوٻا ف۵۹ ۽ ٻيا ٻيڙين ۾ جڪڙيل ف۶۰ هي اسان جي عطا آهي پوءِ تون گهرين ته احسان ڪر ف۶۱ يا روڪ
اَوْ اَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٩﴾ وَاِنَّ لَهٗ عِنْدَنَا لَزُلْفٰى وَحُسْنَ مَاٰبٍ ﴿٤٠﴾
ف۶۲ تو تي ڪو حساب نه آهي - ۽ بيشڪ ان جي واسطي اسان جي درگاهه ۾ قرب ۽ چڱي جاءِ آهي.
وَاذْكُرْ عَبْدَنَآ اَيُّوْبَ ۘ اِذْ نَادٰى رَبَّهٗۤ اَنِّيْ مَسَّنِيَ الشَّيْطٰنُ بِنُصْبٍ
۽ ياد ڪر اسان جي ٻانهي ايوب کي جڏهن ان پنهنجي رب کي پڪاريو ته مون کي شيطان تڪليف ۽ ايذاء پهچائي آهي ف۶۳

ع ۳ ۱۴ ۱۲ وقف لازم

ف۴۴ هي ڳالهه بالڪل حڪمت جي خلاف آهي ۽ جيڪو شخص جزا جو قائل نه آهي، اهو ضرور مفسد ۽ مصلح، فاجر ۽ متقي کي برابر قرار ڏيندو ۽ انهن ۾ فرق نه ڪندو. ڪافران جهالت ۾ گرفتار آهن. شانِ نزول: قريش جي ڪافرن مسلمانن کي چيو هو ته آخرت ۾ جيڪي نعمتون توهان کي ملنديون اهي اسان کي به ملنديون، ان تي هي آيت ڪريمه نازل ٿي ۽ ارشاد فرمايو ويو ته نيڪ ۽ بد، مؤمن ۽ ڪافر کي برابر قرار ڏيڻ حڪمت جي اقتضا نه آهي. ڪافرن جو خيال باطل آهي. ف۴۵ يعني قرآن شريف. ف۴۶ فرزند ارجمند. ف۴۷ الله تعالىٰ جي طرف ۽ سمورو وقت تسبيح ۽ ذڪر ۾ مشغول رهڻ وارو. ف۴۸ ظهر کان پوءِ اهڙا گهوڙا. ف۴۹ اهي هزار گهوڙا هئا، جيڪي جهاد جي لاءِ حضرت سليمان عليه السلام جي خدمت ۾ ظهر کان پوءِ پيش ڪيا ويا. ف۵۰ يعني مان انهن سان الله تعالىٰ جي رضا ۽ دين جي مضبوطي ۽ تائيد جي لاءِ محبت ڪريان ٿو، منهنجي محبت انهن سان دنيوي مطلب جي ڪري نه آهي. (تفسير ڪبير). ف۵۱ يعني نظر کان غائب ٿي ويا. ف۵۲ ۽ ان هٿ جي گهمائڻ جا چند سبب هئا. هڪ ته گهوڙن جي عزت ۽ شرف جو اظهار ته اهي دشمنن جي مقابلي ۾ بهترمددگار آهن. ٻيو هي ته بادشاهي جي امور جي خود نگهباني فرمائڻ ته سمورا خدمتگار تيار رهن. ٽيون هي ته پاڻ گهوڙن جي احوال ۽ انهن جي مرضن ۽ عيبن جا اعلىٰ ماهر هو، انهن تي هٿ گهمائيندو هو ۽ انهن جي حالت جو امتحان لهندو هو. ڪن مفسرن هنن آيتن جي تفسير ۾ ڪيترائي سست ۽ ضعيف قول لکي ڇڏيا آهن، جن جي صحت تي ڪو دليل نه آهي ۽ اهي صرف ڳالهيون آهن، جيڪي قوي دليلن جي سامهون ڪنهن طرح قابل قبول نه آهن ۽ هي تفسير جيڪو ذڪر ڪيو ويو اهو قرآن پاڪ جي عبارت سان بالڪل مطابق آهي ولله الحمد (تفسير ڪبير). ف۵۳ بخاري ۽ مسلم شريف ۾ حضرت ابوهريره رضي الله تعالىٰ عنه جي حديث ۾ آهي ته محبوب سيد عالم صلي الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن فرمايو ته حضرت سليمان عليه السلام فرمايو هو ته مان اڄ رات ۾ پنهنجين نوي بيبين تي دورو ڪندس. هرهڪ حامله ٿيندي ۽ هرهڪ مان خدا جي واٽ ۾ جهاد ڪرڻ وارو پيدا ٿيندو. مگر ان فرمائڻ وقت زبان مبارڪ سان انشاءالله تعالىٰ نه فرمايائين (غالبًا ٻئي سگهوري ڪنهن اهڙي شغل ۾ هو، جو ان جو خيال نه رهيس) پوءِ ڪابه عورت حامله نه ٿي سواءِ هڪڙي جي ۽ ان کي به ناقص الخلقت ٻار پيدا ٿيو. محبوب سيد عالم صلي الله عليه وآله وسلم جن فرمايو ته جيڪڏهن حضرت سليمان عليه السلام انشاءَ الله تعالىٰ فرمايو هجي ها ته انهن سڀني عورتن کي ڇوڪرائي پيدا ٿين ها ۽ اهي خدا جي واٽ ۾ جهاد ڪن ها. (بخاري تيرهون پارو- ڪتاب الانبياء). ف۵۴ يعني پيدائشي اڌورو ٻار. ف۵۵ الله تعالىٰ جي طرف استغفار ڪري انشاءالله چوڻ جي وسرڻ تي ۽ حضرت سليمان عليه السلام الله تعالىٰ جي بارگاهه ۾. ف۵۶ هن مان هي مقصود هو ته اهڙو ملڪ سندس لاءِ معجزو هجي. ف۵۷ فرمانبرداري جي طريقي سان. ف۵۸ جيڪي سندس حڪم سان مرضي موافق عجيب ۽ غريب عمارتون تعمير ڪندا هئا. ف۵۹ جيڪي سندس لاءِ سمنڊ مان موتي ڪڍندا هئا. دنيا ۾ سڀني کان اڳ سمنڊ مان موتي ڪڍرائڻ وارو پاڻ ئي آهي. ف۶۰ سرڪش شيطان به سندس تابع ڪيا ويا، جن کي پاڻ تاديب ۽ فساد کان روڪڻ جي لاءِ لوهه جي ڪڙين ۽ زنجيرن ۾ جڪڙائي قيد ڪندو هو. ف۶۱ جنهن تي چاهين. ف۶۲ جنهن کان چاهين يعني ڪنهن کي ڏيڻ ۽ نه ڏيڻ جو اختيار ڏنو ويو. جهڙي مرضي هجي ڪرين. ف۶۳ جسم ۽ مال ۾. هن مان سندس مرض ۽ ان جون سختيون مراد آهن. (هن واقعي جو مفصل بيان سورة انبياء جي ڇهين رڪوع ۾ گذري چڪو آهي).

وَّعَذَابٍ ﴿٤١﴾ اُرْكُضْ بِرِجْلِكَ هٰذَا مُغْتَسَلٌۢ بَارِدٌ وَّ شَرَابٌ ﴿٤٢﴾ وَ

اسان فرمايو ته زمين تي پنهنجو پير هڻ ف٦٤ اهو آهي ٿڌو وهنجڻ جو پاڻي ۽ پيئڻ جي واسطي ف٦٥ ۽ اسان ان کي

وَهَبْنَا لَهٗۤ اَهْلَهٗ وَمِثْلَهُمْ مَّعَهُمْ رَحْمَةً مِّنَّا وَذِكْرٰى لِاُولِى الْاَلْبَابِ ﴿٤٣﴾

اُن جا گهر وارا ۽ انهن جي برابر ٻيا عطا فرمائي ڇڏيا اها اسان جي طرف کان رحمت آهي ف٦٦ ۽ عقلمندن جي واسطي نصيحت

وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا فَاضْرِبْ بِّهٖ وَلَا تَحْنَثْ ؕ اِنَّا وَجَدْنٰهُ صَابِرًا ؕ نِعْمَ

۽ اسان فرمايو ته تون پنهنجي هٿ ۾ هڪ ٻهارو وٺي ان سان مار ڏيئي ڇڏ ف٦٧ ۽ قسم نه ٽوڙ بيشڪ اسان ان کي صبر وارو لڌو

الْعَبْدُ ؕ اِنَّهٗۤ اَوَّابٌ ﴿٤٤﴾ وَاذْكُرْ عِبٰدَنَاۤ اِبْرٰهِيْمَ وَاِسْحٰقَ وَ يَعْقُوْبَ

ڪهڙو نه چڱو ٻانهو ف٦٨ بيشڪ اهو ڏاڍو رجوع ڪرڻ وارو ٻانهو آهي ۽ ياد ڪر اسان جي ٻانهن ابراهيم ۽ اسحاق ۽ يعقوب

اُولِى الْاَيْدِىْ وَالْاَبْصَارِ ﴿٤٥﴾ اِنَّاۤ اَخْلَصْنٰهُمْ بِخَالِصَةٍ ذِكْرَى الدَّارِ ﴿٤٦﴾ ۚ

سگهه ۽ علمن وارن کي ف٦٩ بيشڪ اسان انهن کي هڪ کري ڳالهه سان امتياز بخشيو اُن گهر جي ياد ڏيارڻ آهي. ف٧٠

وَاِنَّهُمْ عِنْدَنَا لَمِنَ الْمُصْطَفَيْنَ الْاَخْيَارِ ﴿٤٧﴾ ؕ وَاذْكُرْ اِسْمٰعِيْلَ وَالْيَسَعَ

بيشڪ اهي اسان وٽ چونڊيل ۽ پسنديل آهن ۽ ياد ڪر اسماعيل ۽ يسع ۽

وَذَا الْكِفْلِ ؕ وَكُلٌّ مِّنَ الْاَخْيَارِ ﴿٤٨﴾ ؕ هٰذَا ذِكْرٌ ؕ وَاِنَّ لِلْمُتَّقِيْنَ لَحُسْنَ

ذوالڪفل کي ف٧١ ۽ اهي سمورا ڀلا آهن. هيءَ نصيحت آهي ۽ بيشڪ پرهيزگارن جي واسطي چڱي جاءِ رهائش آهي

مَاٰبٍ ﴿٤٩﴾ ۙ جَنّٰتِ عَدْنٍ مُّفَتَّحَةً لَّهُمُ الْاَبْوَابُ ﴿٥٠﴾ ۚ مُتَّكِـِٕيْنَ فِيْهَا يَدْعُوْنَ

رهائش جا باغ جن جا سمورا دروازا انهن جي واسطي کليل هوندا. انهن ۾ ٽيڪ لڳايو ف٧٢

فِيْهَا بِفَاكِهَةٍ كَثِيْرَةٍ وَّشَرَابٍ ﴿٥١﴾ وَعِنْدَهُمْ قٰصِرٰتُ الطَّرْفِ اَتْرَابٌ ﴿٥٢﴾

ان ۾ ڪيترائي ميوا ۽ مشروبات پيا گهرائيندا. ۽ وٽن اهي ٻيبيون هونديون جو پنهنجي مڙس کان سواءِ ٻئي طرف

هٰذَا مَا تُوْعَدُوْنَ لِيَوْمِ الْحِسَابِ ﴿٥٣﴾ اِنَّ هٰذَا لَرِزْقُنَا مَا لَهٗ مِنْ نَّفَادٍ ﴿٥٤﴾ ۚ

نظر نه ڪن هڪ عمر جون ف٧٣ هي آهي اهو جنهن جو توهان سان واعدو ڪيو وڃي حساب جي ڏينهن. بيشڪ هي اسان جو رزق جيڪو ڪڏهن به ختم نه ٿيندو

هٰذَا ؕ وَاِنَّ لِلطّٰغِيْنَ لَشَرَّ مَاٰبٍ ﴿٥٥﴾ ۙ جَهَنَّمَ ۚ يَصْلَوْنَهَا ۚ فَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿٥٦﴾

ف٧٥ انهن جي واسطي ته اهو آهي ف٧٦ بيشڪ سرڪشن جو ٺڪاڻو برو آهي. جهنم جنهن ۾ ويندا ۽ اهو ڪهڙو نه برو وڇائو آهي ف٧٧

هٰذَا ۙ فَلْيَذُوْقُوْهُ حَمِيْمٌ وَّغَسَّاقٌ ﴿٥٧﴾ ۙ وَّاٰخَرُ مِنْ شَكْلِهٖۤ اَزْوَاجٌ ﴿٥٨﴾ ؕ هٰذَا

اهو آهي انهن جي لاءِ پوءِ جڳائي ته ان کي چکن ٽهڪندڙ پاڻي ۽ پون ف٧٨ ۽ انهي صورت جا ٻيا جوڙا ف٧٩ ۽ انهن کي چيو ويندو

ف٦٤ اهڙيءَ طرح پاڻ زمين تي پير هڻيائين ته ان مان مٺي پاڻيءَ جو هڪ چشمو ظاهر ٿيو ۽ ڪيس چيو ويو.

ف٦٥ اهڙيءَ طرح پاڻ ان مان پيتائين ۽ غسل ڪيائين ته سمورا ظاهري ۽ باطني مرض ۽ تڪليفون دفع ٿي ويون.

ف٦٦ اهڙيءَ طرح روايت ٿيل آهي ته جيڪا اولاد سندس مري وئي هئي، الله تعالیٰ ان کي زنده ڪيو ۽ پنهنجي فضل ۽ رحمت سان ايتري ٻي به عطا فرمايائين.

ف٦٧ پنهنجي ٻيبيءَ کي، جنهن کي سؤ ڏڪن هڻڻ جو قسم کنيو هيائين دير سان حاضر ٿيڻ جي ڪري.

ف٦٨ يعني ايوب عليه السلام.

ف٦٩ جن کي الله تعالیٰ حڪمتِ علميه ۽ عمليه عطا فرمايون ۽ پنهنجي معرفت ۽ طاعتن تي قوت عطا فرمائي.

ف٧٠ يعني دارالآخرة جي ته اهي ماڻهن کي انهيءَ جي ياد ڏيارن ٿا ۽ ڪثرت سان ان جو ذڪر ڪن ٿا، دنيا جي محبت انهن جي دلين ۾ جڳهه نه ورتي.

ف٧١ يعني انهن جي فضائل ۽ انهن جي صبر کي ته جيئن انهن جي پاڪ خصلتن سان ماڻهو نيڪين جو ذوق ۽ شوق حاصل ڪن ۽ ذوالڪفل جي نبوت ۾ اختلاف آهي.

ف٧٢ آخرت ۾ .

ف٧٣ سينگاريل تختن تي .

ف٧٤ يعني سڀ سن ۾ برابر ايئن ئي حُسن ۽ جواني ۾، پاڻ ۾ محبت رکڻ وارا، نه هڪ ٻئي سان بغض نه دُشمني ۽ ساڙ نه وري حسد .

ف٧٥ هميشه باقي رهندڙ اُهي جيڪا شيءِ ورتي ويندي ۽ خرچ ڪئي ويندي، اها پنهنجي جڳهه تي اوتري ئي ٿي ويندي، دنيا جي شين وانگر فنا ۽ تباهه نه ٿيندي.

ف٧٦ يعني ايمان وارن کي .

ف٧٧ پرتڪڙ واري باهه جو اهائي فرش ٿيندي .

ف٧٨ جيڪا جهنمين جي جسمن ۽ انهن جي سڙيل زخمن ۽ پليتيءَ جي جاين مان وهندي. سڙندڙ بدبو دار. ف٧٩ قسم قسم ۽ نموني نموني جا عذاب.

فَوْجٌ مُّقْتَحِمٌ مَّعَكُمْ لَا مَرْحَبًا بِهِمْ اِنَّهُمْ صَالُوا النَّارِ ﴿٥٩﴾ قَالُوْا بَلْ اَنْتُمْ

هيءُ هڪ ٻيو ٽولو توهان جو توهان سان گڏ جهنم ۾ ڌڪبجي ٿو و٨٠ اُهي چوندا انهن کي جهنم ۾ داخل ٿيڻ ٿي آهي پر کليءَ جاءِ ۾ نه هجن

لَا مَرْحَبًا بِكُمْ اَنْتُمْ قَدَّمْتُمُوْهُ لَنَا فَبِئْسَ الْقَرَارُ ﴿٦٠﴾ قَالُوْا رَبَّنَا مَنْ

تابعدار چوندا بلڪ توهان کي کليءَ جڳهه نه هجي اها مصيبت توهان اسان جي اڳيان آندي و٨١ پوءِ ڪهڙو نه برو ٺڪاڻو آهي و٨٢ انهن چيو اي اسان جا رب جنهن

قَدَّمَ لَنَا هٰذَا فَزِدْهُ عَذَابًا ضِعْفًا فِي النَّارِ ﴿٦١﴾ وَقَالُوْا مَا لَنَا لَا نَرٰى

اها مصيبت اسان جي اڳيان آندي ان کي باهه ۾ ٻيڻي سزا وڌاءِ. ۽ و٨٣ چيائون اسان کي ڇا ٿيو، اسان انهن مردن کي نه ٿا ڏسون

رِجَالًا كُنَّا نَعُدُّهُمْ مِّنَ الْاَشْرَارِ ﴿٦٢﴾ اَتَّخَذْنٰهُمْ سِخْرِيًّا اَمْ زَاغَتْ عَنْهُمُ

جن کي اسان بڇڙو سمجهندا هُئاسي و٨٤ ڇا اسان انهن کي کِل ٺوڪ بڻايو هو و٨٥ يا انهن کان اکيون ڦري ويون آهن

الْاَبْصَارُ ﴿٦٣﴾ اِنَّ ذٰلِكَ لَحَقٌّ تَخَاصُمُ اَهْلِ النَّارِ ﴿٦٤﴾ قُلْ اِنَّمَا اَنَا مُنْذِرٌ ۖ وَّ ع ٤ ٢٤ ١٣

و٨٦ بيشڪ اهو ضرور حق آهي دوزخين جو هڪ ٻئي ۾ جهڳڙو ڪرڻ. تون فرماءِ و٨٧ مان ته فقط ڊيڄارڻ وارو آهيان

مَا مِنْ اِلٰهٍ اِلَّا اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿٦٥﴾ رَبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا

و٨٨ ۽ معبود ڪو به نه آهي مگر هڪ الله سڀني تي غالب، مالڪ آسمانن ۽ زمين جو ۽ جو ڪجهه انهن جي وچ ۾ آهي

بَيْنَهُمَا الْعَزِيْزُ الْغَفَّارُ ﴿٦٦﴾ قُلْ هُوَ نَبَؤٌا عَظِيْمٌ ﴿٦٧﴾ اَنْتُمْ عَنْهُ مُعْرِضُوْنَ ﴿٦٨﴾

عزت وارو وڏو بخشڻهار. تون فرماءِ اها و٨٩ وڏي خبر آهي. توهان ان کان غفلت ۾ آهيو. و٩٠

مَا كَانَ لِيَ مِنْ عِلْمٍ بِالْمَلَاِ الْاَعْلٰٓى اِذْ يَخْتَصِمُوْنَ ﴿٦٩﴾ اِنْ يُّوْحٰٓى اِلَيَّ

مون کي عالم بالا جي ڪهڙي خبر هئي جڏهن انهن جهڳڙو ٿي ڪيو و٩١ منهنجي طرف ته فقط اهو وحي ٿئي ٿو

اِلَّآ اَنَّمَآ اَنَا نَذِيْرٌ مُّبِيْنٌ ﴿٧٠﴾ اِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنِّيْ خَالِقٌۢ بَشَرًا

ته مان ڊيڄاريندڙ آهيان کليو کلايو. و٩٢ جڏهن تنهنجي رب ملائڪن کي فرمايو ته مان مٽيءَ مان انسان

مِّنْ طِيْنٍ ﴿٧١﴾ فَاِذَا سَوَّيْتُهٗ وَنَفَخْتُ فِيْهِ مِنْ رُّوْحِيْ فَقَعُوْا لَهٗ

ناهيندس و٩٣ پوءِ جڏهن مان انهيءَ کي ٺيڪ ٺاهي وٺان و٩٤ ۽ ان ۾ پنهنجي طرف کان روح ڦوڪيان و٩٥ پوءِ توهان ان جي

سٰجِدِيْنَ ﴿٧٢﴾ فَسَجَدَ الْمَلٰٓئِكَةُ كُلُّهُمْ اَجْمَعُوْنَ ﴿٧٣﴾ اِلَّآ اِبْلِيْسَ ۭ اِسْتَكْبَرَ وَ

واسطي سجدي ۾ ڪري پئجو. پوءِ سڀني ملائڪن سجدو ڪيو ڪو به باقي نه رهيو. مگر ابليس و٩٦ ان وڏائي ڪئي

كَانَ مِنَ الْكٰفِرِيْنَ ﴿٧٤﴾ قَالَ يٰٓاِبْلِيْسُ مَا مَنَعَكَ اَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ

۽ اهو هو ئي ڪافرن مان. و٩٧ فرمايائين اي ابليس! توکي ڪهڙي شيءِ روڪيو ان کي سجدي ڪرڻ کان جنهن کي

و٨٠ حضرت ابن عباس رضي الله تعالىٰ عنهما فرمايو ته جڏهن ڪافرن جا سردار جهنم ۾ داخل ڪيا ويندا ۽ انهن جي پويان سندن تابعدار، ته جهنم جو خازن انهن سردارن کي چوندو هي توهان جي تابعدارن جي فوج آهي جيڪا توهان وانگر توهان سان گڏ جهنم ۾ ڌڪبجي ٿي.

و٨١ جو توهان پهريائين ڪفر اختيار ڪيو ۽ اسان کي ان وات تي هلايو.

و٨٢ يعني جهنم نهايت ئي بُري رهڻ جي جاءِ آهي.

و٨٣ ڪافرن جي اڳواڻن ۽ سردارن.

و٨٤ يعني غريب مسلمانن کي ۽ انهن کي اهي پنهنجي دين جو مخالف هجڻ جي سبب شرير چوندا هُئا ۽ غريب هجڻ جي ڪري حقير سمجهندا هُئا. جڏهن ڪافر انهن کي جهنم ۾ نه ڏسندا ته چوندا ام اهي اسان کي ڇو نه ٿا ڏسڻ ۾ اچن.

و٨٥ ۽ حقيقت ۾ اهي ايئن نه هُئا دوزخ ۾ آيا ئي نه، اسان جي انهن سان مسخري ڪرڻ ۽ انهن کي ٺٺولي بنائڻ باطل هو.

و٨٦ ان ڪري اهي اسان کي نظر نه آيا، يا هي معنىٰ آهي ته انهن جي طرف کان اکيون ڦري ويون ۽ دنيا ۾ اسان انهن جي رتبي ۽ بزرگي کي نه ڏسي سگهياسون.

و٨٧ اي محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم! مڪي وارن ڪافرن کي.

و٨٨ توهان کي عذاب الاهي جو خوف ڏياريان ٿو.

و٨٩ يعني قرآن يا قيامت يا منهنجو ڊيڄاريندڙ رسول يا الله تعالىٰ جو وحده لاشريڪ له هجڻ.

و٩٠ جو مون تي ايمان نه ٿا آڻيو ۽ قرآن پاڪ ۽ منهنجي دين کي نه ٿا مڃيو

و٩١ يعني ملائڪ حضرت آدم عليه السلام جي باري ۾. هي حضرت محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جي نبوت جي صحت جو هڪ دليل آهي. مطلب هي آهي ته آسمان ۾ ملائڪن جو حضرت آدم عليه السلام جي باري ۾ سوال ۽ جواب ڪرڻ مون کي ڇا معلوم ٿئي ها، جيڪڏهن مان نبي نه هجان ها ان جي خبر ڏيڻ منهنجي نبوت ۽ مون وٽ وحي اچڻ جو دليل آهي.

و٩٢ دارمي ۽ ترمذي جي حديثن ۾ آهي ته محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن فرمايو ته مان پنهنجي بهترين حالت ۾ پنهنجي رب عزّوجلّ جي ديدار سان مشرف ٿيس. (حضرت ابن عباس رضي الله تعالىٰ عنهما فرمايو ته منهنجي خيال ۾ اهو واقعو خواب جو آهي). حضور محبوب عليه الصلواة والسلام جن فرمائن ٿا ته حضرت رب العزت عز وعلا وتبارڪ وتعالىٰ فرمايو اي (محبوب) محمد (صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم)! آسمان جا ملائڪ ڪهڙي بحث ۾ آهن؟ مان عرض ڪيو يا رب! تون ئي دانا آهين. محبوب سائين فرمايو پوءِ رب العزت پنهنجي رحمت ۽ ڪرم جو هٿ منهنجي ٻنهي ڪلهن جي وچ ۾ رکيو ۽ مان ان جي فيض جو اثر پنهنجي دل مبارڪ ۾ لڌو. پوءِ آسمان ۽ زمين جون سموريون شيون منهنجي علم ۾ اچي ويون. ورِي الله تبارڪ وتعالىٰ فرمايو يا (محبوب) محمد! (صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم) ڇا توهان ڄاڻو ٿا ته آسمان جا ملائڪ ڪنهن امر ۾ بحث ڪري رهيا آهن؟ مان عرض ڪيو هائو يارب! مان ڄاڻان ٿو ته اهي ڪفارات ۾ بحث ڪري رهيا آهن ۽ ڪفارات هي آهن: نماز کان پوءِ مسجد ۾ ويهڻ ۽ پيادل جماعتن جي لاءِ وڃڻ ۽ جنهن وقت ٿڌ وغيره جي ڪري پاڻيءَ جو استعمال ڪرڻ ناپسند هجي، ان وقت چڱيءَ طرح وضوءِ ڪرڻ جنهن اهو ڪيو، ان جي زندگي به بهتر، موت به بهتر ۽ گناهن کان اهڙو پاڪ صاف نڪرندو جهڙو پنهنجي ولادت جي ڏينهن هو ۽ الله تعالىٰ فرمايو اي محبوب محمد! (صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم) نماز کان پوءِ هيءَ دُعا گهرندا ڪريو اَللّٰهُمَّ اِنِّيْٓ اَسْئَلُكَ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَتَرْكَ الْمُنْكَرَاتِ وَحُبَّ الْمَسَاكِيْنِ وَاِذَا اَرَدْتَّ بِعِبَادِكَ فِتْنَةً فَاقْبِضْنِيْٓ اِلَيْكَ غَيْرَ مَفْتُوْنٍ. ڪن روايتن ۾ هي آهي ته حضرت محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن فرمايو ته مون تي هر شيءِ روشن ٿي وئي ۽ مان سڃاڻي ورتي ۽ هڪ ٻي روايت ۾ آهي ته جيڪو ڪجهه اوڀر ۽ اولهه ۾ آهي، سڀ مان ڄاڻي ورتو امام علامه علاؤالدين علي بن محمد بن ابراهيم بغدادي معروف الخازن پنهنجي تفسير ۾ ان جي معنىٰ هي بيان فرمائي ته الله تعالىٰ حضور محبوب سيد عالم صلى الله تعالىٰ عليه وآله وسلم جن جو سينو مبارڪ کولي ڇڏيو ۽ دل شريف کي منور ڪري ڇڏيو ۽ جيڪو ڪجهه نه ڄاڻيو ان سڀ جي معرفت کين عطا ڪري ڇڏي ايستائين جو پاڻ سڳورن نعمت ۽ معرفت جي سردي پنهنجي دل مبارڪ ۾ پاتي ۽ دل مبارڪ منور ٿي وئي ته سينو پاڪ کلي ويو ته پوءِ جيڪو ڪجهه آسمانن ۽ زمينن ۾ آهي، الله تعالىٰ جي ڄاڻائڻ سان ڄاڻي ورتو و٩٣ يعني (حضرت) آدم کي پيدا ڪندس. و٩٤ يعني ان جي پيدائش پوري ڪري ڇڏيان. و٩٥ ۽ ان کي حياتي عطا ڪري ڇڏيان. و٩٦ سجدو نه ڪيو. و٩٧ يعني علم الاهي ۾.

بِيَدَيَّ ؕ اَسْتَكْبَرْتَ اَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِيْنَ ﴿٧٥﴾ قَالَ اَنَا خَيْرٌ مِّنْهُ ؕ

مان پنهنجي هٿن سان ناهيو، ڇا تو کي غرور اچي ويو يا تون هئين ئي مغرورن مان. ف٩٨ چيائين مان ان کان ڀلو آهيان ف٩٩ تو مون کي

خَلَقْتَنِيْ مِنْ نَّارٍ وَّخَلَقْتَهٗ مِنْ طِيْنٍ ﴿٧٦﴾ قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَاِنَّكَ

باهه مان پيدا ڪيو ۽ هن کي مٽيءَ مان پيدا ڪيئي. فرمايائين پوءِ جنت مان نڪري وڃ پوءِ بيشڪ تون تڙيل آهين. ف١٠٠

رَجِيْمٌ ﴿٧٧﴾ ۚۖ وَّاِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِيْٓ اِلٰى يَوْمِ الدِّيْنِ ﴿٧٨﴾ قَالَ رَبِّ فَاَنْظِرْنِيْٓ

۽ بيشڪ تو تي منهنجي لعنت آهي قيامت تائين. ف١٠١ چيائين منهنجا رب پوءِ تہ مون کي مهلت ڏي ان ڏينهن تائين

اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُوْنَ ﴿٧٩﴾ قَالَ فَاِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِيْنَ ﴿٨٠﴾ اِلٰى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُوْمِ ﴿٨١﴾

جو اٿاريا وڃن. ف١٠٢ فرمايائين تون مهلت وارن مان آهين ان معلوم وقت جي ڏينهن تائين ف١٠٣.

قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لَاُغْوِيَنَّهُمْ اَجْمَعِيْنَ ﴿٨٢﴾ اِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِيْنَ ﴿٨٣﴾

چيائين تنهنجي عزت جو قسم ضرور مان انهن سمورن کي گمراهہ ڪندس. مگر انهن مان جيڪي تنهنجا چونڊيل ٻانها آهن.

قَالَ فَالْحَقُّ ؗ وَالْحَقَّ اَقُوْلُ ﴿٨٤﴾ ۚ لَاَمْلَئَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكَ وَمِمَّنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ

فرمايائين پوءِ سچ هيءُ آهي ۽ مان سچ ئي فرمائيندو آهيان. بيشڪ مان ضرور جهنم ڀريندس توسان ف١٠٤ ۽ انهن سمورن سان

اَجْمَعِيْنَ ﴿٨٥﴾ قُلْ مَآ اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ وَّمَآ اَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِيْنَ ﴿٨٦﴾

جيڪي تنهنجي پيروي ڪندا. تون فرماءِ مان هن قرآن تي توهان کان ڪا مزدوري نٿو گهران ۽ مان بناوت وارن مان نہ آهيان.

اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعٰلَمِيْنَ ﴿٨٧﴾ وَلَتَعْلَمُنَّ نَبَاَهٗ بَعْدَ حِيْنٍ ﴿٨٨﴾ ع

ع ٥ ٢٤ ١٤

اهو تہ آهي مگر نصيحت سموري جهان جي واسطي ۽ ضرور هڪ وقت کان پوءِ توهان ان جي خبر معلوم ڪندؤ ف١٠٦.

سُوْرَةُ الزُّمَرِ ٣٩ مَكِّيَّةٌ ٥٩ ۝ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ۝ اٰيَاتُهَا ٧٥ ۝ رُكُوْعَاتُهَا ٨

سورة زمر مڪي آهي هن ۾ ف١ الله نهايت مهربان ٻاجهاري جي نالي سان (شروع) پنجهتر آيتون ۽ اٺ رڪوع آهن.

تَنْزِيْلُ الْكِتٰبِ مِنَ اللّٰهِ الْعَزِيْزِ الْحَكِيْمِ ﴿١﴾ اِنَّآ اَنْزَلْنَآ اِلَيْكَ الْكِتٰبَ

ڪتاب ف٢ لاهڻ الله عزت ۽ حڪمت واري جي طرف کان آهي. بيشڪ اسان تنهنجي طرف ف٣ هيءُ ڪتاب حق سان

بِالْحَقِّ فَاعْبُدِ اللّٰهَ مُخْلِصًا لَّهُ الدِّيْنَ ﴿٢﴾ ؕ اَلَا لِلّٰهِ الدِّيْنُ الْخَالِصُ ؕ

نازل ڪيو تہ الله جي پوڄا ڪر خالص ان جو ٻانهو ٿي ڪري. ها تہ خالص ان جي واسطي ئي بندگي آهي ف٤

وَقف لازم

وَالَّذِيْنَ اتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِهٖٓ اَوْلِيَآءَ ۘ مَا نَعْبُدُهُمْ اِلَّا لِيُقَرِّبُوْنَآ اِلَى

۽ اهي جن ان کان سواءِ حمايتي ف٥ ٺاهيا ف٦ چون ٿا اسان انهن جي ف٧ فقط ان جي واسطي پوڄا ڪندا آهيون جو اهي اسان کي

ف٩٨ يعني ان قوم مان، جن جو شيوو ئي تڪبر آهي. ف٩٩ هن مان ان جي مراد هيءُ هئي تہ جيڪڏهن آدم باهہ مان پيدا ڪيو وڃي ها ۽ منهنجي برابر بہ ٿئي ها، تڏهن بہ مان کيس سجدو نہ ڪريان ها پوءِ ڪيئن تو کانسواءِ بهتر ٿي ڪري کيس سجدو ڪريان. ف١٠٠ پنهنجي سرڪشي، نافرماني ۽ تڪبر جي ڪري. پوءِ الله تعالیٰ سندس صورت تبديل ڪري ڇڏي. اهو پهريائين حسين هو، پوءِ بد شڪل ڪاري منهن ڪيو ويو ۽ سندس نورانيت سلب ڪئي ويئي. ف١٠١ ۽ قيامت کان پوءِ لعنت بہ ۽ قسم قسم جا عذاب بہ. ف١٠٢ آدم عليه السلام ۽ سندس اولاد پنهنجي فنا ٿيڻ کان پوءِ جزا جي لاءِ ۽ ان مان سندس مراد هيءَ هئي تہ اهو انسانن کي گمراهہ ڪرڻ جي لاءِ فراغت لهي ۽ انهن کان پنهنجو بغض خوب ڪڍي ۽ موت کان بالڪل بچي وڃي، ڇو تہ اٿڻ کان پوءِ وري موت نہ آهي. ف١٠٣ يعني پهرين ڦوڪ تائين، جنهن کي خلق جي فنا جي لاءِ مقرر فرمايو ويو. ف١٠٤ تنهنجي اولاد سان گڏ. ف١٠٥ يعني انسانن مان. ف١٠٦ حضرت ابن عباس رضي الله تعالیٰ عنهما فرمايو تہ موت کان پوءِ ۽ هڪ قول هي آهي تہ قيامت جي ڏينهن ٭٭٭

ف١ سُوْرَةِ زمر مڪي آهي قُلْ يٰعِبَادِيَ الَّذِيْنَ اَسْرَفُوْا ۽ اَللّٰهُ نَزَّلَ اَحْسَنَ الْحَدِيْثِ آيتن کان سواءِ. هن سورت ۾ اٺ رڪوع ٧٥ آيتون، هڪ هزار هڪ سؤ ٻاهتر ڪلما ۽ چار هزار نو سو اٺ حرف آهن. ف٢ ڪتاب مان مراد قرآن شريف آهي. ف٣ اي محبوب سيد عالم صلی الله تعالیٰ عليه وآله وسلم! ف٤ ان کان سواءِ ڪو بہ عبادت جو حقدار نہ آهي. ف٥ معبود ٺاهيا، مراد ان مان بت پرست آهن. ف٦ يعني بتن کي.

اللّٰهِ زُلْفٰى ؕ اِنَّ اللّٰهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِىْ مَا هُمْ فِيْهِ يَخْتَلِفُوْنَ ؕ۬ اِنَّ

الله جي حضور ۾ ويجهو ڪن الله انهن ۾ فيصلو ڪندو ان ڳالهه جو جنهن ۾ اختلاف ڪري رهيا آهن ڪ بيشڪ الله

اللّٰهَ لَا يَهْدِىْ مَنْ هُوَ كٰذِبٌ كَفَّارٌ ③ لَوْ اَرَادَ اللّٰهُ اَنْ يَّتَّخِذَ وَلَدًا

هدايت نه فرمائيندو آهي انکي جيڪو ڪوڙو ۽ ناشڪر هجي ٨. جيڪڏهن الله پنهنجي واسطي پٽ بنائڻ چاهي ها ته پنهنجي مخلوقات

لَّاصْطَفٰى مِمَّا يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ ۙ سُبْحٰنَهٗ ؕ هُوَ اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ④

جنهن کي چاهي ها چونڊي وٺي ها ٩ پاڪائي آهي ان کي ١٠ اهو ئي آهي هڪ الله ١١ سڀني تي غالب.

خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ ۚ يُكَوِّرُ الَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكَوِّرُ

انهيءَ آسمان ۽ زمين برحق ٺاهيا رات کي ڏينهن تي لپيٽي ٿو ۽

النَّهَارَ عَلَى الَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ؕ كُلٌّ يَّجْرِىْ لِاَجَلٍ مُّسَمًّى ؕ

ڏينهن کي رات تي لپيٽي ٿو ١٢ ان سج ۽ چنڊ کي ڪم تي لڳايو هر هڪ، هڪ مقرر مدي تائين هلي ٿو ١٣

اَلَا هُوَ الْعَزِيْزُ الْغَفَّارُ ⑤ خَلَقَكُمْ مِّنْ نَّفْسٍ وَّاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ

ٻڌو اهو ئي عزت جو صاحب ۽ بخشڻهار آهي انهيءَ توهان کي هڪڙي ساه مان پيدا ڪيو ١٤ پوءِ انهيءَ منجهان

مِنْهَا زَوْجَهَا وَاَنْزَلَ لَكُمْ مِّنَ الْاَنْعَامِ ثَمٰنِيَةَ اَزْوَاجٍ ؕ يَخْلُقُكُمْ

انهيءَ جو جوڙو پيدا ڪيائين ١٥ ۽ توهان جي واسطي چوپاين منجهان ١٦ اٺ جوڙا لاٿائين ١٧ توهان کي توهان جي

فِىْ بُطُوْنِ اُمَّهٰتِكُمْ خَلْقًا مِّنْۢ بَعْدِ خَلْقٍ فِىْ ظُلُمٰتٍ ثَلٰثٍ ؕ

مائرن جي پيٽ ۾ پيدا ڪري ٿو هڪ نموني کان پوءِ ٻيو نمونو ١٨ ٽن اونداهين ۾ ١٩

ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ ؕ لَاۤ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ فَاَنّٰى تُصْرَفُوْنَ ⑥ اِنْ

اهو آهي الله توهان جو رب انهيءَ جي بادشاهي آهي ان کان سواءِ ڪنهن جي بندگي نه آهي پوءِ ڪاڏي ڦيرايا وڃو ٿا. ٢٠

تَكْفُرُوْا فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِىٌّ عَنْكُمْ ۟ وَلَا يَرْضٰى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ ۚ وَاِنْ

جيڪڏهن توهان ناشڪري ڪندؤ ته پوءِ بيشڪ الله توهان کان بي نياز آهي ٢١ ۽ ڪين پنهنجن ٻانهن جي ناشڪري پسند آهي جيڪڏهن شڪر ڪندؤ

تَشْكُرُوْا يَرْضَهُ لَكُمْ ؕ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِّزْرَ اُخْرٰى ؕ ثُمَّ اِلٰى رَبِّكُمْ

ته ان کي توهان جي واسطي پسند فرمائي ٿو ٢٢ ۽ ڪو به بار کڻندڙ ساهه ٻي جو بار نه کڻندو ٢٣ پوءِ توهان کي پنهنجي رب جي

مَّرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ؕ اِنَّهٗ عَلِيْمٌۢ بِذَاتِ الصُّدُوْرِ ⑦

طرف موٽڻو آهي ٢٤ پوءِ اهو توهان کي خبر ڏيندو توهان جي عملن جي ٢٥ بيشڪ اهو دلين جي ڳالهه ڄاڻي ٿو.

ڪ ايمان وارن کي جنت ۾ ۽ ڪافرن کي دوزخ ۾ داخل فرمائي ڪري.

٨ ڪوڙو هن ڳالهه ۾ ته بتن کي الله تعاليٰ جي ويجهو ڪرڻ وارو ٻڌائي ۽ خدا جي لاءِ اولاد ٻڌائي ۽ اهڙو ناشڪر جو بتن کي پوڄي.

٩ يعني جيڪڏهن بالفرض الله تعاليٰ جي لاءِ اولاد ممڪن هجي ها ته اهو جنهن کي چاهي ها، اولاد بنائي ها، نه ڪي تجويز ڪافرن تي ڇڏي ها ته اهي جنهن کي چاهن، خدا جي اولاد قرار ڏين. (معاذالله).

١٠ اولاد کان ۽ هر ان شيءِ کان جيڪا ان جي مقدس شان جي لائق نه آهي.

١١ نه ان جو ڪو شريڪ، نه ان جي ڪا اولاد.

١٢ يعني ڪڏهن رات جي اونداهي سان ڏينهن جي هڪ حصي کي لڪائي ٿو ۽ ڪڏهن ڏينهن جو وقت گهٽائي رات کي وڌائي ٿو ڪڏهن رات گهٽائي ڏينهن کي وڌيڪ ڪري ٿو ۽ رات ۽ ڏينهن مان گهٽجڻ وارو گهٽجندي گهٽجندي ڏهن ڪلاڪن جو ٿي وڃي ٿو ۽ وڌڻ وارو وڌندي وڌندي چوڏهن ڪلاڪن جو ٿي وڃي ٿو.

١٣ يعني قيامت تائين اهي پنهنجي مقرر نظام تي هلندا رهندا.

١٤ يعني حضرت آدم عليه السلام مان.

١٥ يعني حضرت حوا کي.

١٦ يعني اٺ، ڳئون، ٻڪري ۽ رڍ مان.

١٧ يعني پيدا ڪيائين، جوڙن مان مراد نر ۽ مادي آهن.

١٨ يعني نطفو، وري علقه (رت جي ڳڀ) وري گوشت جو ٽڪر.

١٩ هڪ اونداهي پيٽ جي، ٻي رحم جي ۽ ٽين ٻچيداني جي.

٢٠ ۽ حق جي طريقي کان ڦري ٿا جو ان جي عبادت ڇڏي غير جي عبادت ڪريو ٿا. ٢١ يعني توهان جي طاعت ۽ عبادت کان ۽ توهان ئي ان جا محتاج آهيو، ايمان آڻڻ ۾ توهان جو ئي نفعو ۽ ڪافر ٿي وڃڻ ۾ توهان جو ئي نقصان آهي. ٢٢ ڇو ته اهو توهان جي ڪاميابي جو سبب آهي. ان تي توهان کي ثواب ڏيندو ۽ جنت عطا فرمائيندو. ٢٣ يعني ڪو شخص ٻئي جي گناهه ۾ پڪڙيو نه ويندو. ٢٤ آخرت ۾. ٢٥ دنيا ۾ ۽ ان جي توهان کي جزا ڏيندو.

وَاِذَا مَسَّ الْاِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَا رَبَّهٗ مُنِيْبًا اِلَيْهِ ثُمَّ اِذَا خَوَّلَهٗ نِعْمَةً
جڏهن ماڻهوءَ کي ڪا تڪليف پهچي ٿي ف٢٦ ته پنهنجي رب کي پڪاري ٿو انهيءَ جي طرف جهڪندي ف٢٧ پوءِ جڏهن الله ان کي پاڻ
مِّنْهُ نَسِيَ مَا كَانَ يَدْعُوْٓا اِلَيْهِ مِنْ قَبْلُ وَجَعَلَ لِلّٰهِ اَنْدَادًا
کا نعمت ڏني ته وساري ويهي ٿو جنهن جي واسطي اڳي پڪاريندو هو ف٢٨ ۽ الله جي واسطي شريڪ ٺاهڻ لڳي ٿو
لِّيُضِلَّ عَنْ سَبِيْلِهٖ ۭ قُلْ تَمَتَّعْ بِكُفْرِكَ قَلِيْلًا ڰ اِنَّكَ مِنْ اَصْحٰبِ
ف٢٩ جيئن ان جي وات کان گمراهه ڪري. تون فرماءِ ف٣٠ ٿورو وقت پنهنجي ڪفر کان نفعو وٺي ف٣١ بيشڪ تون دوزخين مان آهين
النَّارِ (٨) اَمَّنْ هُوَ قَانِتٌ اٰنَاۗءَ الَّيْلِ سَاجِدًا وَّقَاۗىِٕمًا يَّحْذَرُ الْاٰخِرَةَ وَ
ڇا اهو جنهن فرمانبرداري ۾ رات جون گهڙيون گذاريون سجدي ۽ قيام ۾ ف٣٢ آخرت کان ڊڄندي ۽ پنهنجي رب جي رحمت ۾ اميد رکندي
يَرْجُوْا رَحْمَةَ رَبِّهٖ ۭ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِيْنَ يَعْلَمُوْنَ وَالَّذِيْنَ لَا
ف٣٣ ڇا اهو نافرمان جهڙو ٿي ويندو. تون فرماءِ ڇا برابر آهن ڄاڻڻ وارا ۽ اڻ ڄاڻ
ع ٩ ١٥ يَعْلَمُوْنَ ۭ اِنَّمَا يَتَذَكَّرُ اُولُوا الْاَلْبَابِ (٩) قُلْ يٰعِبَادِ الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اتَّقُوْا
نصيحت ته فقط عقل وارا مڃيندا آهن. تون فرماءِ اي منهنجا ٻانهو! جن ايمان آندو پنهنجي رب کان ڊڄو
رَبَّكُمْ ۭ لِلَّذِيْنَ اَحْسَنُوْا فِيْ هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ ۭ وَاَرْضُ اللّٰهِ وَاسِعَةٌ ۭ
ڀلائي وارن جي واسطي ف٣٤ هن دنيا ۾ ڀلائي آهي ف٣٥ ۽ الله جي زمين ڪشادي آهي ف٣٦
اِنَّمَا يُوَفَّى الصّٰبِرُوْنَ اَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ (١٠) قُلْ اِنِّىْٓ اُمِرْتُ اَنْ اَعْبُدَ
صبر وارن کي سندن ثواب ڀرپور ڏنو ويندو ۽ بغير حساب جي ف٣٧ تون فرماءِ ف٣٨ مون کي حڪم آهي ته الله جي عبادت ڪريان
اللّٰهَ مُخْلِصًا لَّهُ الدِّيْنَ (١١) وَاُمِرْتُ لِاَنْ اَكُوْنَ اَوَّلَ الْمُسْلِمِيْنَ (١٢) قُلْ
خالص ان جو ٻانهو ٿي ڪري. ۽ مون کي حڪم آهي ته مان سڀني کان اڳ ۾ ڪنڌ جهڪايان ف٣٩ تون فرماءِ
اِنِّىْٓ اَخَافُ اِنْ عَصَيْتُ رَبِّيْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيْمٍ (١٣) قُلِ اللّٰهَ اَعْبُدُ
بالفرض جيڪڏهن مون کان نافرماني ٿي وڃي ته مون کي به پنهنجي رب کان هڪ وڏي ڏينهن جي عذاب جو خوف آهي ف٤٠ تون فرماءِ مان ته الله جي ئي
مُخْلِصًا لَّهٗ دِيْنِيْ (١٤) فَاعْبُدُوْا مَا شِئْتُمْ مِّنْ دُوْنِهٖ ۭ قُلْ اِنَّ الْخٰسِرِيْنَ
عبادت ڪندس خالص ان جو ٻانهو ٿي ڪري. پوءِ توهان ان کان سواءِ جنهن جي وڻيو پوڄا ڪريو ف٤١ تون فرماءِ پوري طرح نامراد
الَّذِيْنَ خَسِرُوْٓا اَنْفُسَهُمْ وَاَهْلِيْهِمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۭ اَلَا ذٰلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ
اُهي آهن جن پنهنجي پاڻ کي ۽ پنهنجي گهروارن کي قيامت جي ڏينهن گهاٽي ۾ وڌو ف٤٢ ٻڌو! اهوئي کليل

ف٢٦ هتي ماڻهو مان مراد مطلقًا ڪافر يا خاص ابوجهل يا عتبه بن ربيعه آهي.

ف٢٧ انهيءَ کي فرياد ڪري ٿو.

ف٢٨ يعني ان سختي ۽ تڪليف کي وساري ڇڏي ٿو، جنهن جي لاءِ الله تعاليٰ کي فرياد ڪيو هئائين.

ف٢٩ يعني ضرورت جي پوري ٿيڻ کان پوءِ وري بُت پرستي ۾ مبتلا ٿي وڃي ٿو.

ف٣٠ اي محبوب محمّد مصطفيٰ صلى الله تعاليٰ عليه وآله وسلم! ان ڪافر کي.

ف٣١ ۽ دنيا جي زندگي جا ڏينهن پورا ڪري وٺ.

ف٣٢ شانِ نزول:- حضرت ابن عباس رضي الله تعاليٰ عنهما کان روايت ٿيل آهي ته هيءَ آيت حضرت ابوبڪر صديق ۽ حضرت عمر فاروق رضي الله تعاليٰ عنهما جي شان ۾ نازل ٿي ۽ حضرت ابن عمر رضي الله تعاليٰ عنه* جي حق ۾ نازل ٿي ۽ هڪ قول هي آهي ته حضرت ابن مسعود، حضرت عمار ۽ حضرت سلمان فارسي رضي الله تعاليٰ عنهم جي حق ۾ نازل ٿي. فائدو:- هن آيت مان ثابت ٿيو ته رات جا نفل ۽ عبادتون ڏينهن جي نفلن کان افضل آهن. ان جو هڪ سبب هي آهي ته رات جو عمل لڪل ٿئي ٿو، ان ڪري اهو رياء کان تمام پري ٿئي ٿو. ٻيو سبب هي ته دنيا جا ڪاروبار بند ٿين ٿا، ان ڪري دل ڏينهن جي نسبت گهڻي فارغ ٿئي ٿي ۽ الله تعاليٰ ڏانهن توجهه ۽ خشوع ڏينهن کان رات ۾ وڌيڪ حاصل ٿئي ٿو. ٽيون سبب جڏهن ته رات آرام ۽ ننڊ جو وقت ٿئي ٿو، ان ڪري ان ۾ سجاڳ رهڻ نفس کي گهڻي مشقت ۽ ٿڪاوٽ ۾ وجهي ٿو ته پوءِ ثواب به ان جو زياده ٿيندو.

ف٣٣ هن مان ثابت ٿيو ته مؤمن جي لاءِ لازم آهي ته اهو خوف ۽ اميد جي وچ ۾ هجي، پنهنجي عمل جي ڪوتاهي تي نظر ڪري عذاب کان ڊڄندو رهي ۽ الله تعاليٰ جي رحمت جو اميدوار رهي. دنيا ۾ بالڪل بي خوف هجڻ يا الله تعاليٰ جي رحمت کان مطلقًا مايوس ٿيڻ اهي ٻئي قرآن ڪريم ۾ ڪافرن جون حالتون ٻڌايون ويون آهن قال الله تعاليٰ فَلَا يَاْمَنُ مَكْرَ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْخٰسِرُوْنَ ۽ قال الله تعاليٰ لَا يَايْئَسُ مِنْ رَّوْحِ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْكٰفِرُوْنَ.

ف٣٤ طاعت بجا آندي ۽ نيڪ عمل ڪيا.

ف٣٥ يعني صحت ۽ عافيت.

ف٣٦ هن ۾ هجرت جي ترغيب آهي ته جنهن شهر ۾ گناهن جي گهڻائي هجي ۽ اتي رهڻ سان ماڻهوءَ کي پنهنجي دينداري تي قائم رهڻ ڏکيو ٿي وڃي، ان کي گهرجي ته ان جڳهه کي ڇڏي ڏئي ۽ اتان هجرت ڪري وڃي. شانِ نزول:- هيءَ آيت حبشه جي مهاجرن جي حق ۾ نازل ٿي ۽ هي به چيو ويو آهي ته حضرت جعفر بن ابوطالب ۽ ان جي سائين جي حق ۾ نازل ٿي، جن مصيبتن ۽ تڪليفن تي صبر ڪيو ۽ هجرت ڪئي ۽ پنهنجي دين تي قائم رهيا، ان کي ڇڏڻ پسند نه ڪيائون. ف٣٧ حضرت علي المرتضيٰ رضي الله تعاليٰ عنه فرمايو ته صبر ڪرڻ وارن کان سواءِ هر نيڪي ڪرڻ واري جي نيڪين جو وزن ڪيو ويندو ۽ ڇوته انهن کي گهڻو ۽ بي حساب ڏنو ويندو ۽ هي به روايت ٿيل آهي ته مصيبت ۽ تڪليف وارا حاضر ڪيا ويندا، نه انهن جي لاءِ ميزان قائم ڪئي ويندي، نه انهن جي لاءِ دفتر کوليا ويندا. انهن تي اجر ۽ ثواب جي بي حساب بارش ٿيندي ايستائين جو دنيا ۾ آسودي زندگي گذارڻ وارا انهن کي ڏسي ڪري آرزو ڪندا ته جيڪر! اهي مصيبت وارن مان هجن ها ۽ انهن جا جسم قينچين سان ڪٽيا ويا هجن ها ته اڄ هي صبر جو اجر لهن ها. ف٣٨ اي محبوب سيد عالم صلى الله تعاليٰ عليه وآله وسلم! ف٣٩ ۽ طاعت ۽ اخلاص وارن ۾ مقدم ۽ سابق هجان. الله تعاليٰ پهريائين اخلاص جو حڪم ڏنو، جيڪو دل جو عمل آهي پوءِ اطاعت يعني اعمالِ جوارح جو، ڇوته شرعي احڪام رسول کان حاصل ٿين ٿا، اهي ئي انهن جي پهچائڻ وارا آهن ته پوءِ اهي انهن جي شروع ڪرڻ ۾ سڀني کان مقدم ۽ اول ٿيا. الله تعاليٰ پنهنجي رسول کي هي حڪم ڏيئي ڪري تنبيهه ڪئي ته ٻين تي ان جي پابندي نهايت ضروري آهي ۽ ٻين جي ترغيب جي لاءِ محبوب نبي عليه السلام کي هي حڪم ڏنو ويو. ف٤٠ شانِ نزول:- قريش جي ڪافرن محبوب نبي ڪريم صلى الله تعاليٰ عليه وآله وسلم جن کي چيو هو ته توهان پنهنجي قوم جي سردارن ۽ پنهنجن رشتيدارن کي نٿا ڏسو جيڪي لات ۽ عزيٰ جي عبادت ڪن ٿا، انهن جي رد ۾ هيءَ آيت نازل ٿي. ف٤١ ته مڪي ۽ ملامت جي طريقي سان فرمايائون. ف٤٢ يعني گمراهي اختيار ڪري هميشه جي لاءِ جهنم جا حقدار ٿيا ۽ جنت جي نعمتن کان محروم رهيا، جيڪي ايمان آڻڻ تي انهن کي ملن ها.

*کان روايت ٿيل آهي ته هيءَ آيت حضرت عثمان غني رضي الله تعاليٰ عنه

الْمُبِيْنُ ﴿١٥﴾ لَهُمْ مِّنْ فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ مِّنَ النَّارِ وَمِنْ تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ ؕ ذٰلِكَ
گهاٽو آهي انهن جي مٿان باهه جا پها ڙ آهن ۽ انهن جي هيٺان ۽ جبل وَ٤٣ هن سان الله
يُخَوِّفُ اللّٰهُ بِهٖ عِبَادَهٗ ؕ يٰعِبَادِ فَاتَّقُوْنِ ﴿١٦﴾ وَالَّذِيْنَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوْتَ
ڊيڄاري ٿو پنهنجي ٻانهن کي وَ٤٤ اي منهنجا ٻانهو ۽ مون کان ڊڄو وَ٤٥ ۽ اهي جيڪي ٻُتن جي پوڄا کان بچيا
اَنْ يَّعْبُدُوْهَا وَاَنَابُوْٓا اِلَى اللّٰهِ لَهُمُ الْبُشْرٰى ۚ فَبَشِّرْ عِبَادِ ﴿١٧﴾ الَّذِيْنَ
۽ الله جي طرف رجوع ڪيائون انهن جي واسطي خوشخبري آهي پوءِ خوشي ٻُڌاءِ منهنجن انهن ٻانهن کي
يَسْتَمِعُوْنَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُوْنَ اَحْسَنَهٗ ؕ اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ هَدٰىهُمُ اللّٰهُ
جيڪي ڪن لائي ڳالهه ٻُڌن پوءِ اُن جي چڱي تي هلن وَ٤٦ اهي آهن جن کي الله هدايت فرمائي
وَاُولٰٓئِكَ هُمْ اُولُوا الْاَلْبَابِ ﴿١٨﴾ اَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ ؕ اَفَاَنْتَ
۽ اهي آهن عقل وارا وَ٤٧ ڇا پوءِ اهو جنهن تي عذاب جي ڳالهه ثابت ٿي چُڪي نجات وارن جي برابر ٿي ويندو
تُنْقِذُ مَنْ فِى النَّارِ ﴿١٩﴾ لٰكِنِ الَّذِيْنَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ غُرَفٌ مِّنْ فَوْقِهَا
ڇا تون باهه جي حقدار کي هدايت ڏيئي ڇڏائي وٺندين. وَ٤٨ پر جيڪي پنهنجي رب کان ڊڄن وَ٤٩ انهن جي واسطي جنت جون
غُرَفٌ مَّبْنِيَّةٌ ۙ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ ؕ وَعْدَ اللّٰهِ ؕ لَا يُخْلِفُ اللّٰهُ
ماڙيون آهن انهن تي ٻيون ماڙيون ٺهيل وَ٥٠ انهن جي هيٺان نهرون جاري آهن. الله جو واعدو. الله واعدي
الْمِيْعَادَ ﴿٢٠﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَسَلَكَهٗ يَنَابِيْعَ فِى
جي خلاف نه ڪندو آهي. ڇا تو نه ڏٺو ته الله آسمان مان پاڻي لاٿو، پوءِ ان مان زمين ۾ چشمان
الْاَرْضِ ثُمَّ يُخْرِجُ بِهٖ زَرْعًا مُّخْتَلِفًا اَلْوَانُهٗ ثُمَّ يَهِيْجُ فَتَرٰىهُ مُصْفَرًّا
ناهيائين پوءِ ان سان پوک ڪڍي ٿو مختلف رنگن جي وَ٥١ پوءِ سُڪي وڃي ٿي ته تون ڏسندين ته اها پيلي ٿي وئي وَ٥٢
ثُمَّ يَجْعَلُهٗ حُطَامًا ؕ اِنَّ فِىْ ذٰلِكَ لَذِكْرٰى لِاُولِى الْاَلْبَابِ ﴿٢١﴾ اَفَمَنْ ع ١٢ ١٦
پوءِ ان کي ذرا ذرا ڪري ڇڏي ٿو، بيشڪ ان ۾ نصيحت جي ڳالهه آهي عقلمندن جي واسطي وَ٥٣ پوءِ ڇا اهو جنهن جو سينو
شَرَحَ اللّٰهُ صَدْرَهٗ لِلْاِسْلَامِ فَهُوَ عَلٰى نُوْرٍ مِّنْ رَّبِّهٖ ؕ فَوَيْلٌ لِّلْقٰسِيَةِ
الله اسلام جي واسطي کولي ڇڏيو وَ٥٤ پوءِ اهو پنهنجي رب جي طرف کان نور تي آهي وَ٥٥ سخت دل جهڙو ٿي ويندو پوءِ
قُلُوْبُهُمْ مِّنْ ذِكْرِ اللّٰهِ ؕ اُولٰٓئِكَ فِىْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿٢٢﴾ اَللّٰهُ نَزَّلَ اَحْسَنَ
ويل آهي انهن جي واسطي جن جون دليون خدا جي ياد جي طرف کان سخت ٿي ويون آهن وَ٥٦ اهي کُليل گمراهي ۾ آهن. الله لاٿو سڀ کان سهڻو ڪتاب

وَ٤٣ يعني هر طرف کان باهه انهن کي گهيرو ڪيو آهي.
وَ٤٤ ته ايمان آڻن ۽ منع ڪيل شين کان بچن.
وَ٤٥ اهو ڪم نه ڪريو، جيڪو منهنجي ناراضگي جو سبب ٿئي.
وَ٤٦ جنهن ۾ انهن جي ڀلائي هجي.
وَ٤٧ شانِ نزول:- حضرت ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنهما فرمايو ته جڏهن حضرت ابوبڪر صديق رضی الله تعالیٰ عنه ايمان آندو ته وٽس حضرت عثمان ۽ عبدالرحمان بن عوف، طلحه، زبير، سعد بن ابي وقاص ۽ سعيد بن زيد آيا ۽ کانئس حال معلوم ڪيائون. ان پنهنجي ايمان جي خبر ڏني. انهن سڀني ٻُڌي ايمان آندو انهن جي حق ۾ هيءَ آيت نازل ٿي فَبَشِّرْ عِبَادِ.
وَ٤٨ جيڪي ازلي بدبخت ۽ علم الاهي ۾ جهنمي آهن حضرت ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنهما فرمايو ته مُراد هن مان ابولهب ۽ سندس پُٽ آهن.
وَ٤٩ ۽ انهن الله تعالیٰ جي فرمانبرداري ڪئي.
وَ٥٠ يعني جنت جون بلند مرتبي واريون منزلون، جن جي مٿان تمام بلند مرتبي واريون منزلون آهن.
وَ٥١ پيلي، سائي، ڳاڙهي ۽ سفيد قسم قسم جي ڪڻڪ، جوَ ۽ نموني نموني جا اناج.
وَ٥٢ سرسبز ۽ شاداب ٿيڻ کان پوءِ.
وَ٥٣ جيڪي ان سان الله تعالیٰ جي وحدانيت ۽ قدرت تي دليل قائم ڪن ٿا.
وَ٥٤ ۽ ان کي حق جي قبول ڪرڻ جي توفيق عطا فرمائي.
وَ٥٥ يعني يقين ۽ هدايت تي. حديث شريف ۾ آهي ته جڏهن محبوب رسول رسول ڪريم صلی الله تعالیٰ عليه وآله وسلم جن هيءَ آيت تلاوت فرمائي ته صحابهِ ڪرام عرض ڪيو يا رسول الله (صلی الله تعالیٰ عليه وآله وسلم) سيني جو کُلڻ ڪهڙي طرح ٿئي ٿو؟ فرمايائون ته جڏهن نور دل ۾ داخل ٿئي ٿو ته اها کلي وڃي ٿي ۽ ان ۾ ڪشادگي ٿئي ٿي. صحابهِ ڪرام عرض ڪيو ان جي ڪهڙي نشاني آهي؟ فرمايائون دارالخلود جي طرف متوجه ٿيڻ ۽ دارالغرور (دُنيا) کان پري رهڻ ۽ موت جي لاءِ ان جي اچڻ کان اڳ آماده ٿيڻ.
وَ٥٦ نفس جڏهن خبيث ٿئي ٿو ته حق جي قبول ڪرڻ کان ان کي تمام دُوري ٿي وڃي ٿي ۽ ذڪرالله جي ٻُڌڻ سان ان جي سختي ۽ رنجش وڌي ٿي. جيئن سج جي گرمي کان ميڻ نرم ٿي وڃي ٿي ۽ لوڻ سخت ٿي وڃي ٿو ايئن ئي ذڪرالله سان مؤمنن جون دليون نرم ٿين ٿيون ۽ ڪافرن جي دلين ۾ سختي زياده وڌي ٿي.
فائدو:- هن آيت مان انهن ماڻهن کي عبرت حاصل ڪرڻ گهرجي جن ذڪرالله جو روڪڻ پنهنجو دستور بڻائي ڇڏيو آهي. اهي صوفين جي ذڪر کي به روڪن ٿا. نمازن کان پوءِ ذڪرالله ڪرڻ وارن کي به روڪين ۽ منع ڪن ٿا. ايصالِ ثواب جي لاءِ قرآن ڪريم ۽ ڪلمي پڙهڻ وارن کي به بدعتي ڪرين ٿا ۽ انهن ذڪر جي محفلن کان نهايت گهبرائن ٿا ۽ پچن ٿا. الله تعالیٰ هدايت ڏئي.

الْحَدِيْثِ كِتٰبًا مُّتَشَابِهًا مَّثَانِيَ ۖ تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُوْدُ الَّذِيْنَ

وڪ٥ جو اول کان آخر تائين هڪجهڙو آهي وڪ٥٨ تڪرار سان بيان ڪندڙ وڪ٥٩ ان سان وار ڪاندارجي ويندا آهن انهن جي بدن تي

يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ۚ ثُمَّ تَلِيْنُ جُلُوْدُهُمْ وَقُلُوْبُهُمْ اِلٰى ذِكْرِ اللّٰهِ ؕ ذٰلِكَ

جيڪي پنهنجي رب کان ڊڄندا آهن پوءِ انهن جون کلون ۽ سندن دليون نرم ٿي پونديون ٿيون، خدا جي ياد ڪرڻ جي شوق ۾ وڪ٦٠

هُدَى اللّٰهِ يَهْدِيْ بِهٖ مَنْ يَّشَآءُ ؕ وَمَنْ يُّضْلِلِ اللّٰهُ فَمَا لَهٗ مِنْ

اها الله جي هدايت آهي ان سان وات ڏيکاري جنهن کي گهري ۽ جنهن کي الله گمراهه ڪري ته ان کي ڪو راهه ڏيکارڻ وارو نه آهي

هَادٍ ﴿٢٣﴾ اَفَمَنْ يَّتَّقِيْ بِوَجْهِهٖ سُوْٓءَ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ؕ وَقِيْلَ لِلظّٰلِمِيْنَ

ڇا پوءِ اهو جيڪو قيامت جي ڏينهن بُري عذاب کان ڍال نه لهندو پنهنجي مُنهن کان سواءِ وڪ٦١ نجات واري وانگر ٿي ويندو

ذُوْقُوْا مَا كُنْتُمْ تَكْسِبُوْنَ ﴿٢٤﴾ كَذَّبَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَاَتٰىهُمُ

وڪ٦٢ ۽ ظالمن کي فرمايو ويندو ته پنهنجي ڪرتوتن (جي سزا) چکو وڪ٦٣. انهن کان اڳين ڪوڙ و سمجهيو وڪ٦٤

الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُوْنَ ﴿٢٥﴾ فَاَذَاقَهُمُ اللّٰهُ الْخِزْيَ فِي

پوءِ انهن تي عذاب آيو جتان انهن کي خبر به نه پئي. وڪ٦٥ پوءِ الله انهن کي دُنيا جي زندگي ۾

الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۚ وَلَعَذَابُ الْاٰخِرَةِ اَكْبَرُ ۘ لَوْ كَانُوْا يَعْلَمُوْنَ ﴿٢٦﴾ وَلَقَدْ

خواري جو مزو چکايو وڪ٦٦ ۽ بيشڪ آخرت جو عذاب سڀ کان وڏو آهي جيڪڏهن اهي ڄاڻن ها وڪ٦٧

ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِيْ هٰذَا الْقُرْاٰنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ لَّعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُوْنَ ﴿٢٧﴾

۽ بيشڪ اسان ماڻهن جي واسطي هن قرآن ۾ هر قسم جا مثال بيان فرمايا جو ڪنهن طرح انهن کي

قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِيْ عِوَجٍ لَّعَلَّهُمْ يَتَّقُوْنَ ﴿٢٨﴾ ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا رَّجُلًا

نصيحت ٿئي. وڪ٦٨ عربي زبان جو قرآن وڪ٦٩ جنهن ۾ ڪا به ٽنگائي نه آهي وڪ٧٠ جو من اهي ڊڄن وڪ٧١ الله هڪ مثال

فِيْهِ شُرَكَآءُ مُتَشٰكِسُوْنَ وَرَجُلًا سَلَمًا لِّرَجُلٍ ؕ هَلْ يَسْتَوِيٰنِ مَثَلًا ؕ

بيان فرمائي ٿو وڪ٧٢ هڪڙي غلام ۾ ڪيترائي بدعادت مالڪ شريڪ هجن ۽ هڪڙو نجو هڪ مالڪ جو هجي

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ ۚ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿٢٩﴾ اِنَّكَ مَيِّتٌ وَّاِنَّهُمْ مَّيِّتُوْنَ ﴿٣٠﴾

ڇا انهن ٻنهي جو حال هڪجهڙو آهي وڪ٧٣ سمورين خوبين الله جي واسطي وڪ٧٤ بلڪ انهن جا گهڻا نه ٿا ڄاڻن وڪ٧٥

ثُمَّ اِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُوْنَ ﴿٣١﴾

بيشڪ توهان کي انتقال فرمائڻو آهي ۽ انهن کي مرڻو آهي وڪ٧٦ پوءِ توهان قيامت جي ڏينهن پنهنجي رب وٽ جهڳڙو ڪندؤ وڪ٧٧

وقف لازم

ع ٣ ‏/ ١٠ ‏/ ١٧

وڪ٥ قرآن شريف ۾ جيڪو عبارت ۾ اهڙو فصيح ۽ بليغ، جو ڪو ڪلام ان سان ڪجهه نسبت ئي نه ٿو رکي سگهي. مضمون نهايت دلپذير هن جي باوجود جو نه نظم آهي، نه شعر، نرالي اسلوب تي آهي ۽ معنيٰ ۾ اهڙو بلند مرتبو جو سڀني عملن جو جامع ۽ معرفتِ الاهي جهڙي عظيم الشان نعمت جو رهنما ۽ اڳواڻ.

وڪ٥٨ حُسن ۽ خوبي ۾.

وڪ٥٩ ته ان ۾ واعدي سان گڏ وعيد ۽ امر سان گڏ نهي ۽ اخبار سان گڏ احڪام.

وڪ٦٠ حضرت قتاده رضي الله تعالىٰ عنه فرمايو ته هيءُ اولياء الله جي صفت آهي ته ذڪرِ الاهي سان انهن جا وار اُڀا ٿين ٿا ۽ جسم ڏڪن ٿا ۽ دليون آرام لهن ٿيون.

وڪ٦١ اهو ڪافر آهي، جنهن جا هٿ ڪنڌ سان ملائي ٻڌا ويندا ۽ ان جي ڪنڌ ۾ گندرف جو هڪ سڙندڙ جبل پيو هوندو ۽ جيڪو ان جي منهن کي ساڙيندو هوندو. ان حال ۾ اوندو ڪري جهنم جي باهه ۾ اُڇلايو ويندو.

وڪ٦٢ يعني ان مؤمن وانگر جيڪو عذاب کان مامون ۽ محفوظ هجي.

وڪ٦٣ يعني دُنيا ۾ جيڪو ڪفر ۽ سرڪشي اختيار ڪئي هُيوَ هاڻي ان جو وبال ۽ عذاب برداشت ڪريو.

وڪ٦٤ يعني مڪي جي ڪافرن کان اڳ ڪافرن رسولن کي ڪوڙو ڄاڻيو.

وڪ٦٥ عذاب اچڻ جو خطرو به نه هو ۽ غفلت ۾ پيل هُئا.

وڪ٦٦ ڪنهن قوم جون صورتون مسخ ڪيائين، ڪنهن کي زمين ۾ دٻايائين.

وڪ٦٧ ۽ ايمان آڻن ها، تڪذيب نه ڪن ها.

وڪ٦٨ ۽ اهي نصيحت قبول ڪن.

وڪ٦٩ اهڙو فصيح، جنهن فصيحن ۽ بليغن کي عاجز ڪري ڇڏيو.

وڪ٧٠ يعني تناقض ۽ اختلاف کان پاڪ.

وڪ٧١ ۽ ڪفر ۽ تڪذيب کان بازا چن.

وڪ٧٢ مُشرڪ ۽ موحد جو.

وڪ٧٣ يعني هڪ جماعت جو غلام نهايت پريشان ٿئي ٿو، جو هر هڪ آقا ان کي پنهنجي طرف ڇڪي ٿو ۽ پنهنجا پنهنجا ڪم ٻڌائي ٿو، اهو حيران آهي ته ڪنهن جو ڪم پورو ڪري ۽ ڪهڙيءَ طرح سڀني آقائن کي راضي ڪري ۽ خود ان غلام کي ڪا حاجت ۽ ضرورت پيش ٿئي ته ڪهڙي آقا کي چوي بخلاف ان غلام جي، جنهن جو هڪ ئي آقا هجي، اهو ان جي خدمت ڪري ان کي راضي ڪري سگهي ٿو ۽ جڏهن ڪا حاجت پيش اچيس ته ان کي ئي عرض ڪري سگهي ٿو. ان کي ڪا پريشاني پيش نه ٿي اچي. اهو ئي مؤمن جو حال آهي، جيڪو هڪ مالڪِ حقيقي جو ٻانهو آهي، انهيءَ جي عبادت ڪري ٿو ۽ مُشرڪ جماعت جي غلام وانگر آهي، جو ان گهڻن کي معبود قرار ڏيئي ڇڏيا آهن. وڪ٧٤ جيڪو اڪيلو آهي، ان کان سواءِ ڪو به معبود نه آهي. وڪ٧٥ ته ان کان سواءِ ڪو عبادت جو حقدار نه آهي. وڪ٧٦ هِن ۾ ڪافرن جو رد آهي، جيڪي محبوب رسول ڪريم صلى الله تعالىٰ عليه واله وسلم جن جي وفات جو انتظار ڪندا رهندا هُئا، انهن کي فرمايو ويو ته خود مرڻ وارا ٿي ڪري ٻئي جي موت جو انتظار ڪرڻ بيوقوفي آهي. ڪافر ته حياتيءَ ۾ به مُئل آهن ۽ نبين سڳورن جو موت هڪ گهڙيءَ جي لاءِ ٿئي ٿو. وري ان کي حياتي فرمائي وڃي ٿي. ان تي ڪيترائي شرعي دليل قائم آهن. وڪ٧٧ نبي سڳورا اُمت تي حجت قائم ڪندا ته انهن رسالت جي تبليغ ڪئي ۽ دين جي دعوت ڏيڻ ۾ بليغ ڪوشش ڪئي ۽ طاقت صرف فرمائي ۽ ڪافر اجايون معذرتون پيش ڪندا. هي به چيو ويو آهي ته مُراد عام جهڳڙو آهي ته ماڻهو دنيوي حقن ۾ جهڳڙو ڪندا ۽ هر هڪ پنهنجو حق طلب ڪندو.